

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
INFORMATIKOS IR STATISTIKOS KATEDRA

VAIDILĖ BALNIUVIENĖ
INFORMATIKOS TEISĖ
(neakivaizdinės studijos)

TEISMO PROCESINIAI VEIKSMAI PANAUDOJANT ELEKTRONINĘ ERDVĘ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dr. Darius Štītis

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
ELEKTRONINĖS ERDVĖS PANAUDOJIMAS – GALIMYBĖ VEIKTI EFEKTYVIAU.....	7
1. Gebėjimo panaudoti elektroninę erdvę lygis teismuose bei visuomenėje.....	7
1.1. Pagrindinės sąvokos.	7
1.2. Ryšys tarp materialaus pasaulio ir elektroninės erdvės.....	9
2. Aiški ateities vizija ir nuoseklus jos įgyvendinimas.....	23
2.1. Informacinės visuomenės kūrimo Europos Sąjungoje principas – visuotinumai ir darnus vystymasis.....	23
2.2. Lietuvos teismai valstybės ateities strateginiame planavime.	30
3. Pasaulinė patirtis teisingumo vykdymo srityje naudojant elektroninę erdvę.....	35
3.1. Australija.	35
3.2. Azija.	37
3.3. Europa.....	38
3.4. Amerika.	40
3.5. Afrika.....	40
3.6. Skirtingi elektroninės erdvės panaudojimo lygiai bei būdai.	41
4. Teismo procesinių veiksmų, panaudojant elektroninę erdvę, teisinio reglamentavimo Lietuvoje ypatumai.....	42
4.1. Teismo procesiniai veiksmai ir procesiniai dokumentai.	42
4.2. Sprendimai, atveriantys teismams galimybes procesiniai veiksmai panaudojant elektroninę erdvę.	47
4.3. Ekspertų nuomonių apie teismo procesinius veiksmus panaudojant elektroninę erdvę tyrimas.	51
IŠVADOS.....	56
LITERATŪRA:.....	57
SANTRAUKA	62
SUMMARY	63

ĮVADAS

Besikeičiantis žmonijos gyvenimo būdas, didėjantis tempas, tobulėjančios technologijos verčia tobulėti ir teisingumo vykdymo sistemą. „Sunkūs mediniai baldai ir dulkių pilnas oras teismo salėje tampa praeities dalimi žengiant į plazminiais ekranais, vaizdo įrašymo, vaizdo surinkimo sistemomis, skirtomis liudytojams, įrengtas teismo sales“¹ Komunikacijos galimybės, kurias teikia globalus kompiuterinis tinklas, taip pat įpareigoja keistis ir teismų sistema, kuri išlieka pagrindine ginčų sprendimo bei teisingumo vykdymo sistema. Lietuvai, tapusiai Europos Sąjungos nare, svarbu dalyvauti globaliuose elektroninių paslaugų vystymo procesuose, prisidedant prie galimybių piliečiams ginti savo teises visais prieinamais būdais, plėsti šių būdų ratą, atsižvelgiant į Europos Sąjungos šalyse vykdomus projektus bei pasaulinę praktiką.

Didelė įprasto gyvenimo dalis palaipsniui ir neišvengiamai persikelia į elektroninę erdvę. Taip paprasčiau gyventi. Įvairios socialaus gyvenimo sritys įtakoja ir stimuliuoja viena kitą, todėl diegiamos naujovės pasiteisina tik tada, kai tokia naujovė neiškrenta iš bendro konteksto arba diegiama pakankamai globaliai. Daug girdime kalbant apie e-valdžią, e-paslaugas, net e-vicemerą. Šiek tiek rečiau tenka išgirsti apie e-demokratiją (gal tik besvarstant balsavimo elektroniniu būdu galimybes). Tačiau apie e-teismą išgirstame labai retai. Ar tokia padėtis yra tinkama, normali ir nieko nereikia keisti? Į tokius ir panašius klausimus ir bandoma atsakyti šiame darbe.

Darbe ketinama, remiantis teismo, kaip trečiosios valdžios svarba valstybės valdyme, atskleisti teismo procesų tobulinimo galimybes, panaudojant elektroninę erdvę. išryškinti priežastis dėl kurių iki šiol Lietuvoje tokiomis galimybėmis domėtasi visai mažai ir kodėl turėtų būti skiriama gerokai daugiau dėmesio (atitinkamai ir investicijų) Lietuvos teismų gebėjimui panaudoti elektroninę erdvę. Ši tema nėra aptariama plačiai. Dažnai kalbama apie komercines elektrones paslaugas, elektrinės valdžios paslaugų diegimą, tačiau teismo procesinių veiksmų atlikimas panaudojant elektroninę erdvę (elektroninis teismas ar bent jau jo fragmentiškas įgyvendinimas) niekada neįvardinamas kaip šių procesų dalis. Todėl itin įdomu ir aktualu analizuoti iki šiol plačiai nenagrinėtą temą, pradėti nuo aplinkos, kurioje gali pradėti kurtis elektroninis teismas, nagrinėjamo, užčiuopiant ne tik temos naujumą, bet ir vis aštrėjantį aktualumą, kurį parodo ir Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija jau rengiami civilinio proceso kodekso pakeitimai, galintys suteikti teisinį pagrindą plačiau naudoti elektroninę erdvę

¹ Informacinė svetainė Australijos profesionaliems teisininkams
<http://www.lawyersweekly.com.au/articles/c6/0c020bc6.asp> , prisijungimo laikas: 2006-09-04.

teismo procesiniams veiksams atlikti. Elektroninės erdvės naudojimas suteikia nemažai patogumo, o kai kuriais atvejais gali „išgelbėti“ teismo procesą. Tai itin svarbu, kai teismo procese turi dalyvauti neįgalūs, ypatingų poreikių turintys asmenys. Lietuvoje nemažas dėmesys skiriamas darnaus valstybės vystymosi planavimui, tačiau, ar tikrai pakankamas dėmesys skirtas teisėsaugos institucijų gebėjimų vystymui? Teisingumo vykdymo efektyvumas didele dalimi priklauso nuo daugelio labai žemiškų, tiesiogiai su teisingumo vykdymu nesusijusių faktorių, tokių kaip tinkamas teismų administracijos darbas, informacijos kaupimas ir greito reikiamos informacijos radimo galimybės, duomenų patikimumas ir sauga. „2001 m. spalio 30 dieną Europos Komisija ir Lietuvos Respublikos Vyriausybė pasirašė finansinį memorandumą, kuriame iš PHARE programos skiriama lėšų Lietuvos institucijų administracinių gebėjimų stiprinimui.“² Ši parama leido sukurti pagrindinius Respublikos teismų informacinės sistemos „Liteko“ modulius, tačiau šiame darbe didesnis dėmesys bus skirtas ne šiai sistemai, kuri jau pradėta įgyvendinti. Įdomu įvertinti teismo galimybių naudoti elektroninę erdvę „išorinę“ reikšmę, t.y. suprasti visuomenės veiklos „persikėlimo“ į elektroninę erdvę ir teismo procesų vietą šiame vyksme bei paties proceso galimą įtaką teismo procesinių veiksmų teisinio reglamentavimo pokyčiams.

Teismo procesai, atsižvelgiant į pažeistų teisės normų pobūdį, išsiskiria į administracinį, baudžiamąjį ar civilinį procesus, ir nors galime rasti nemažai panašumų, tačiau šiame darbe dažniausiai bus nagrinėjamos civilinio proceso normos. Šis procesas pasirinktas, siekiant suformuoti darbo akcentus, nagrinėjamos temos aktualumą platiems visuomenės sluoksniams. Civilinis procesas išsiskiria iš dalies dėl savo globalaus pobūdžio, kuris sukelia teisės normų unifikavimo poreikį, ryškaus demokratinio pagrindo, užtikrinamų teisių visuotinio, subjektiškumo. Tikėtina, kad nagrinėjant įvairių šalių patirtį, net ir esant skirtingoms teisinėms sistemoms, rasime įdomių aspektų, kurie gali būti pritaikyti Lietuvoje. Teisinėje valstybėje ginčo sprendimas teismo keliu tampa įprasta praktika, suteikiančia subjektų santykiams pastovumo, kuris neabejotinai įtakoja subjektų aktyvumą rinkoje, o šis, savo ruožtu, kelia valstybės stabilumą. Labai svarbu suteikti galimybę subjektams, kurie gali apginti savo pažeistas teises ar nustatyti teisinį faktą teismo pagalba, dalyvauti ne tik greitesniame, skaidresniame, bet ir patogesniame teismo procese.

Remiantis aukščiau išdėstytomis mintimis, darbe nagrinėjama problema – nepakankamas elektroninės erdvės privalumų naudojimas teismo procesų tobulinimui. Ši problema tampa itin aktualia dėl vis didėjančio informacinių technologijų naudojimo kitose šalies ūkio srityse,

² Lietuvos teismų kompiuterizavimo pristatymas // Nacionalinės teismų administracijos informacinė svetainė. <http://www.teismai.lt/teismai/tis/tis.asp> prisijungimo laikas: 2006-09-10.

asmenų laisvo judėjimo teisės įgyvendinimo Europos Sąjungos šalyse, ženklus atsilikimo nuo kai kurių užsienio šalių realizuotų galimybių atlikti teismo procesinius veiksmus panaudojant elektroninę erdvę.

Darbo objektas – Lietuvos Respublikos civilinio proceso veiksmų ar procedūrų perkėlimo į elektroninę erdvę galimybės, atsižvelgiant Europos Sąjungos bandymus nuosekliai ir kryptingai vystyti elektroninės veiklos sritis bei pasaulinės praktikos pavyzdžius,

Darbo dalykas – elektroninės erdvės panaudojimo galimybės teismų darbo efektyvumui gerinti, piliečių laiko ir lėšų sąnaudų mažinimui..

Darbo tikslas –išanalizuoti teismo proceso, tame tarpe teismo proceso dalyvių, veiksmų teisinio reguliavimo ypatumus, įtakojančius elektroninės erdvės naudojimą teismo procesiniams veiksams atlikti.

Darbo tikslui pasiekti reikia įgyvendinti šiuos uždavinius:

1. apibūdinti dabartinę elektroninės erdvės panaudojimo lygį teismo procesiniams veiksams atlikti.
2. išanalizuoti priežastis, dėl kurių būtina skatinti elektroninės erdvės naudojimą teismo procesiniams veiksams atlikti, tame tarpe ir vystymosi darnos siekimą, bei tarptautines ir regionines iniciatyvas, siekiančias plėsti elektroninės erdvės naudojimą viešajame sektoriuje, kurio dalimi yra ir teismai.
3. apžvelgti užsienio valstybių praktiką teismo procesuose panaudojant elektroninę erdvę.
4. išanalizuoti Lietuvos teismų sistemos bei civilinės teisės procesinių normų ypatumus teismo procesinių veiksmų atlikimo panaudojant elektroninę erdvę kontekste.

Siekiant įgyvendinti užsibrėžtus uždavinius, nagrinėjami skirtingo pobūdžio bei apimties dokumentai, peržiūrimas ir analizuojamas skirtingos paskirties ir kokybės įvairių šalių ir institucijų interneto svetainių turinys. Skirtingiems uždaviniams bei užduotims įvykdyti naudojami įvairūs tyrimo metodai: lingvistinis, statistinių duomenų analizės, sisteminės dokumentų turinio analizės, loginis — analitinis, dedukcijos, indukcijos, sintezės, ekspertų vertinimo ir kiti metodai. Atliktas ekspertų nuomonių tyrimas, pasirenkant ekspertus iš skirtingą teismo proceso dalyvių ar susijusių asmenų grupių. Šis tyrimas leidžia tiksliau įvertinti ar svarbus elektroninės erdvės panaudojimas teismo procesiniams veiksams atlikti šiuo metu, kokios elektroninės erdvės panaudojimo silpnosios, stipriosios pusės, galimybės ir grėsmės, galimos jo kitimo tendencijos artimiausioje ateityje.

Darbo struktūra. Šis darbas susideda iš įvado, dėstomosios dalies, kurią sudaro keturi pagrindiniai skyriai, suskirstyti į poskyrius, bei išvados su pasiūlymais. Darbo pabaigoje yra pateikiamas naudotos literatūros sąrašas, bei šio darbo santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, taip

pat priedai, kuriuose pateikiamos nagrinėtoje literatūroje pateiktos schemos bei lentelės, o taip didelės apimties darbo metu sukurtos lentelės.

Pirmame skyriuje lingvistiniu metodu nagrinėjama darbo tema bei pagrindinės sąvokos, naudojamos darbe. Aptariamas dabartinis elektroninės erdvės panaudojimo lygis įvairiose srityse, teismo procesinių veiksmų reikšmė. Šiame skyriuje pagrindinis dėmesys skirtas bendrojo konteksto, kuriame gali būti atliekami teismo procesiniai veiksmai, analizei, išsamesnę Lietuvos situaciją paliekant paskutiniam skyriui, kuriame jau gali būti pateikta išsami teismo procesinių veiksmų atlikimo analizė.

Antrame skyriuje aptariami Europos Sąjungos bei Lietuvos planiniai dokumentai, akcentuojant pagrindinius elektroninės erdvės panaudojimo vystymo aspektus, ypač didelį dėmesį skiriant darnaus vystymosi svarbai.

Trečiasis skyrius skirtas pasaulinės praktikos tyrimui. Jame pateikiami daugiau kaip 100 internetinių svetainių informacijos nagrinėjimo rezultatai. Parenkant svetaines tyrimui stengtasi apimti visus pasaulio žemynus. Informacija labai įvairi ir šiek tiek išbarstyta, todėl pateikiamas apibendrinimas ir toliau dėmesys skiriamas labiausiai teismo veiksmų atlikimą elektroninėje erdvėje išvysčiusioms šalims.

Ketvirtasis skyrius skirtas situacijai Lietuvoje, iliustruojant realią padėtį ekspertų tyrimo rezultatais, aprašytas pats tyrimas.

Literatūra. Darbe naudotasi Lietuvos Respublikos konstitucija, civiliniu kodeksu, civilinio proceso kodeksu, kitais teisės aktais, Lietuvos ir Europos Sąjungos programiniai, planavimo dokumentais, TNS Gallup, Statistikos departamento prie Lietuvos respublikos Vyriausybės tyrimu duomenimis, užsienio šalių interneto svetainėse pateikiamais straipsniais, kitais internetiniais šaltiniais. Darbui kurti naudota ir asmeninė patirtis, studijų metu įgytos žinios. Itin vertinga informacija gauta apklausus ekspertus.

Praktinė darbo reikšmė. Elektroninės erdvės naudojimas teismo procesiniams veiksams atlikti yra nauja tema Lietuvoje, tačiau siekiant darnaus valstybės vystymosi ir informacinės visuomenės kūrimo, šios temos negalima pamiršti. Naudojant surinktą informaciją, ekspertų tyrimą darbo uždaviniai įgyvendinti, darbo tikslas pasiektas. Šios problemos svarbos teorinis pagrindimas pasitarnaus spartesniam elektroninės erdvės naudojimo plėtimui teismo procese.

1. Gebėjimo panaudoti elektroninę erdvę lygis teismuose bei visuomenėje.

1.1. Pagrindinės sąvokos.

Apie ką bepradėtumėme kalbėti – svarbiausia tiksliai suprasti naudojamų sąvokų prasmę. Žodžio ar sąvokos prasmė, samprata nėra vien lingvistinis reiškinys. Sampratai apie reiškinį, kuris įvardinamas konkrečia sąvoka ar žodžių deriniu, didelę įtaką turi kontekstas, papročiai, asociacijos, asmeninis patyrimas. Šie ypatumai gali subjektams neleisti susikalbėti net tais atvejais, kai vartojami itin paprasti ir plačiai paplitę žodžiai, todėl kiekvieno mokslinio darbo pradžia – kuo tikslesnis naudojamų sąvokų bei jų derinių prasmės apibūdinimas. Remiantis Dabartinės lietuvių kalbos žodynu, „sąvoka - mąstymo turinio elementas, reiškiamas žodžiu ar žodžiais“³, todėl mąstymo dėka, jungiant atskirų darbo pavadinimo žodžių-sąvokų prasmes, sukursime teismo procesinių veiksmų atliekamų, panaudojant elektroninę erdvę, sąvoką.

Vadovaujantis Dabartinės lietuvių kalbos žodyno informacija⁴ „Teismas“ tai:

1. teisingumo vykdomasis institutas ir įstaiga, pvz.: *Aukščiausiasis teismas; Garbės teismas; Trečiųjų teismas; teismo medicina.*
2. *teisine prasme* - teisingumo vykdymas, pvz.: *teismo procesas. Patraukti, paduoti į teismą.*
3. teisėjai, nagrinėjantys bylą, pvz.: *Teismas eina, prašom stoti.*
4. teismo patalpa.

Šios keturios sąvokos „teismas“ reikšmės pastebimos ir internetiniuose puslapiuose, vykdant paiešką pagal raktinį žodį „*e-court*“ (liet. – „e-teismas“). Tačiau matome, kad dviejose reikšmėse naudojama sąvoka „teisingumas“, kurią irgi reikia paaiškinti. Lietuvių kalbos instituto⁵ parengtas žodynas siūlo teisingumo sąvoką apibrėžti naudojant sąvoką „teisingas“. Tačiau mums itin tinka viena iš siūlomų sąvokos „teisingumas“ reikšmių – „*valstybinė teisės apsauga, justicija*“, *kitaip tariant* – „*teisės apsaugos įstaigos, jų sistema*“.

Sprendžiant kaip ieškoti su darbo tema susijusių projektų ar informacijos internete, buvo pasirinkta naudoti abiejų sąvokų vertinius į anglų kalbą : *e-court* ir *e-justice*, kadangi abu

³ Dabartinio lietuvių kalbos žodyno internetinė svetainė. <http://www.autoinfo.lt/webdic/> , prisijungimo laikas 2006-12-01.

⁴ Ten pat..

⁵ Lietuvių kalbos žodyno internetinė svetainė. <http://www.lkz.lt/startas.htm> , prisijungimo laikas 2006-10-02.

raktiniai žodžiai gali atskleisti įvairius teismo procesinių veiksmų, panaudojant elektroninę erdvę, niuansus, padėti rasti įdomios ir naudingos informacijos.

Sąvokos „procesas“ ir „veiksmas“ susiję kaip aibė ir jos elementas.⁶ „Procesas“ teisine prasme yra- „bylos svarstymo teisme eiga“, bendraja prasme – „nuosekli būvių kaita, glaudus ryšys dėsningai viena paskui kitą einančių raidos tarpsnių, sudarančių nenutrūkstamą vieningą vyksmą“. Tuo tarpu žodis „veiksmas“ turi daug reikšmių, tačiau atsisakius specialiųjų reikšmių (dramos veikalo dalis ir pan.) suprantame, kad „veiksmas“ tai - „*baigtinis veikimo tarpsnis, aktas*“⁷.

Elektroninė erdvė - sujungtų globaliame arba lokaliame tinkle kompiuterių sudaroma duomenų saugyklų bei ryšių tarp jų sistema, leidžianti kurti, keisti, naikinti, kaupti, sisteminti, perduoti į kitą saugyklą, bei kitaip apdoroti duomenis bei informaciją. Šios sąvokos sinonimu galėtų būti sąvoka „kibernetinė erdvė“, kurios apibrėžimą pateikia Enciklopedinis kompiuterijos žodynas⁸ - „Aplinka, kurioje bendraujama per sujungtus į tinklą kompiuterius. Fiziniai atstumai tarp bendraujančiųjų neturi reikšmės. Pavyzdys – internetas.“ Taigi požymis, kurį galime pabrėžti – bendravimas, veiksmas, atliekamas elektroninės erdvės pagalba.

Taigi darytina išvada, kad temos pavadinimas apima dviejų mokslo sričių teisės ir informatikos sankirtoje esantį reiškinį, o teismo procesiniai veiksmai panaudojant elektroninę erdvę - susiję teismo proceso dalyvių veiksmai, numatyti atitinkamuose procesinės teisės aktuose, sudarantys bylos svarstymo teisme eigą, nuoseklią būvių kaitą, kuri vykdoma panaudojant elektroninės erdvės galimybes palengvinti bendravimą, veiksmo atlikimą, kitaip tariant perėjimą nuo vieno būvio prie kito.

Šiame sudėtingame, tačiau išsamiam apibrėžime atsiranda dar viena sąvoka – proceso dalyvis, dalyvaujantysis subjektas, atliekantis apibrėžtąjį veiksmą. Teismo proceso atveju proceso dalyvius apibūdina atitinkamos procesinės teisės normos, tačiau bet kuriuo atveju bus teismas (teisėjas ar teisėjų kolegija bei teismo administravimo veiksmus atliekantys teismo tarnautojai) ir byloje dalyvaujantys asmenys. Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas (toliau vadinama - CPK) apibrėžia proceso dalyvius (CPK I dalies V skyrius), teismo (CPK 116 str.) ir byloje dalyvujančių asmenų (CPK 110 str.) procesinius dokumentus. Atskirai apibrėžiama kaip turi būti fiksuojamas procesinis veiksmas ar veiksmai.

⁶ Lietuvių kalbos žodyno internetinė svetainė. <http://www.lkz.lt/startas.htm>, prisijungimo laikas 2006-10-02.

⁷ Ten pat.

⁸ Enciklopedinio kompiuterijos žodyno elektroninė versija <http://aldona.mii.lt/pms/terminai/term/z2odynas.html>, prisijungimo laikas 2006-11-15.

1.2. Ryšys tarp materialaus pasaulio ir elektroninės erdvės.

Laisvo judėjimo teisė – viena iš pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių Europos Sąjungoje. Šios laisvės vertę ypač gerai supranta tie, kurie užaugo „už geležinės uždangos“. Nors buvusioje Tarybų Sąjungoje tam tikru būdu irgi buvo realizuojama judėjimo laisvė (ekskursijos, didelis šalies plotas, nebrangus transportas, keliavimo auto-stop būdu pomėgis), tačiau pasaulinės globalizacijos mastai gerokai skiriasi. Ilgainiui gali nutikti taip, kad valstybių sienos Žemės rutulio paviršiuje neturės reikšmės tikrajam valstybės suvokimui, tačiau kol kas Valstybės jurisdikcija labai svarbi, o galimybė ginti savo teises nepriklausomai nuo fizinės buvimo vietos – viliojanti vizija.

Siekiant suprasti kokia padėtis yra šiuo metu, dera išsiaiškinti:

- ✓ kiek dėmesio skirta elektroninės erdvės panaudojimui procesinės teisės normose bei, kaip teisės normose atsiskiriama teismo, kaip vienintelio teisingumo vykdytojo paskirtis ir teismo, kaip neišvengiamai viešąjį administravimą vykdančios institucijos, realybė.
- ✓ kokioms institucijoms, remiantis teisės normomis, galėtų (turėtų) rūpėti teismų gebėjimų vystymas bei kiek dėmesio elektroninės erdvės panaudojimui skiriama teismų internetinėse svetainėse;
- ✓ kiek pasirengusi visuomenė naudoti elektroninę erdvę.

Pastebėta, kad Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatyme⁹ (toliau vadinama - ERĮ) elektroninę erdvę kuriantys ryšiai įvardinami telekomunikacijomis bei elektroniniais ryšiais, todėl patikrinkime kiek žodžių su šiomis šaknimis turi administracinę, baudžiamąją bei civilinę procesus reglamentuojantys pagrindiniai teisės aktai. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme¹⁰ (toliau vadinama - ABTĮ) nėra nė vieno žodžio su šaknimi „elektron“ ar „telekom“. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse¹¹ (toliau vadinama - BPK) yra du straipsniai turintys žodžių su šaknimi „elektron“ ir vienas straipsnis (BPK 154 str.), kalbantis apie informacijos kontrolę, turi žodžių su šaknimi „telekom“. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos

⁹ Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. - Valstybės žinios, 2004 04 30, Nr. 69-2382 (įsigaliojo nuo 2004-05-01, kai kurie straipsniai nuo 2006-01-01).

¹⁰ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. – Valstybės žinios., 1999, Nr. 13-308 (Aktuali redakcija nuo 2006-09-21).

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. – Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46 (Aktuali redakcija 2006-09-21)

civilinio proceso kodekse¹² yra aštuoni straipsniai, kuriuose naudojami žodžiai su šiomis šaknimis. Nors ir ne itin svarbus, tačiau šis požymis rodo, kad civiliniame procese elektroninės erdvės panaudojimas yra aktualus.

Išsamiau panagrinėkime kokios CPK normos jau dabar numato elektroninės erdvės panaudojimo galimybes. „Asmeniui pageidaujant, kad procesiniai dokumentai būtų įteikti per telekomunikacijų galinį įrenginį, nurodomas tokio telekomunikacijų galinio įrenginio adresas“¹³ – ši formuluotė nėra visiškai tiksli elektroninės erdvės panaudojimo prasme, nes elektroninio pašto adresas nėra įrenginio adresas, todėl šią normą reikia tikslinti, tačiau tai smulkiau bus aptarta ketvirtoje šio darbo dalyje. Įteikimo būdus reglamentuojanti norma (CPK 117 str.) taip pat numato procesinių dokumentų įteikimą per telekomunikacijų galinius įrenginius („iš esmės, elektronines ryšio priemones“ – kaip sakė šios srities profesionalas, teisininkas Rytis Čėsna, pasisakydamas dėl UAB "Elektroniniai verslo projektai" teikiamų elektroninių dokumentų pasirašymo sistemos paslaugų)¹⁴. Kiti telekomunikacijų galinių įrenginių naudojimą minintys straipsniai nepasako nieko nauja apie elektroninės erdvės naudojimo galimybes. Vieną kartą CPK yra minimas elektroninis parašas (CPK 124 str.), tačiau ir ši jo naudojimo galimybę užfiksuojanti norma yra nekokybiška nes, viena vertus reikalauja patvirtinti procesinių dokumentų gavimą itin griežta forma („laikoma, kad asmuo atsisakė priimti šiuos procesinius dokumentus, jeigu per tris dienas nuo įteikimo dienos nepasirašo elektroniniu parašu nustatytos formos pažymos“¹⁵), kita vertus, sakinys užbaigiamas nepagrįstai atvira fraze: „arba kitokia forma nepatvirtina, kad dokumentai jam yra įteikti“. Belieka tikėtis, kad rengiant CPK pakeitimų projektus į šiuos neapibrėžtumus ir netikslumus bus atsižvelgta.

Vienas žymiausių mokslininkų, tiriančių, padedančių įgyvendinti bei plėsti elektroninės erdvės naudojimą, profesorius Rimantas Petrauskas dar 2003 metais pabrėžė:
„Valstybės mastu yra svarbiausia pirmiausiai patenkinti tuos poreikius, kurie turi didžiausią visuomeninę naudą. Visuomeninės naudos matavimo pagrindiniai rodikliai yra šie:

- ✓ Segmento, kuris naudojasi paslauga dydis;

¹² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. – Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (Aktuali redakcija nuo 2006-09-21).

¹³ UAB “Elektroniniai verslo projektai” internetinė svetainė. - https://www.eparasas.lt/lit/TeisininkasRytis_Cesna/215, prisijungimo laikas 2006-12-14.

¹⁴ UAB “Elektroniniai verslo projektai” internetinė svetainė. - https://www.eparasas.lt/lit/TeisininkasRytis_Cesna/215, prisijungimo laikas 2006-12-14.

¹⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. – Valstybės žinios., 2002, Nr. 36-1340 (Aktuali redakcija nuo 2006-09-21) – 124 str. 2 d.

- ✓ Segmento dalis, turinti galimybę gauti paslaugą elektroniniu būdu;
- ✓ Paslauga naudojimosi dažnumas;
- ✓ Paslaugos teikimo ir gavimo kaštų pokytis ją elektronizavus;
- ✓ Valstybės politikos ir prestižo prioritetai.¹⁶

Šios tezės itin svarbios ir iš dalies paaiškina menką dėmesį elektroninės erdvės panaudojimui teismo proceso veiksmams atlikti, prie jų bus grįžtama kas kart, kai darbo eigoje, nuosekliai nagrinėjant, bus įrodyta vienokia ar kitokia išvardintų rodiklių reikšmė ar galimas jos pakitimas.

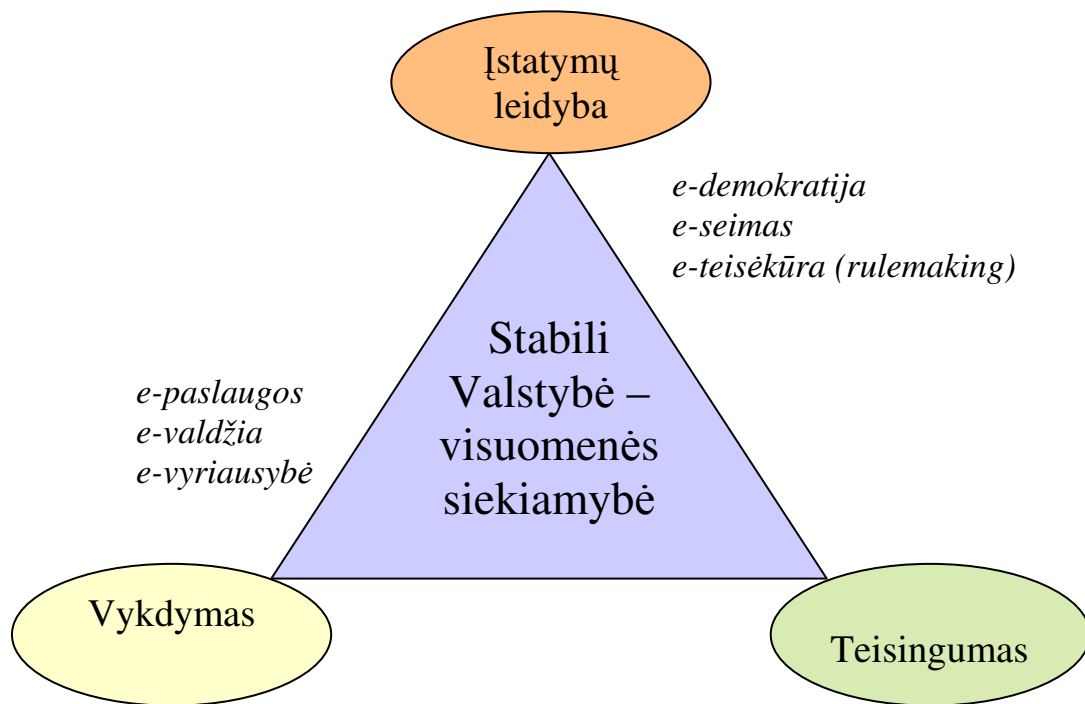
Visų pirma reikia aptarti teismo proceso ir elektroninių paslaugų, kurios paprastai minimos elektroninės valdžios kontekste, santykį. Siekdami įveikti šią baimę pradėkime nuo pagrindų - „teisinė valstybė yra ne tik socialinė vertybė, kurios paskirtis – stiprinti žmoniškumo pradus ir teisingumą, bet ir praktinė institucija, ginanti piliečių laisves, jų garbę ir orumą“¹⁷ Pagrindiniai bruožai, išskiriantys teisinę valstybę iš kitų demokratinių valstybių modelių, yra:

- ✓ Įstatymų viršenybė.
- ✓ Piliečių teisių ir laisvių neliečiamybė ir garantijos, piliečių ir valstybės tarpusavio atsakomybės nustatymas.
- ✓ Valdžių padalinimo principas.
- ✓ Demokratinio režimo, teisėtumo ir konstitucingumo visuomenėje kūrimas ir palaikymas.

Nė vienas teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai ir atitinkamai joks žinybinis norminis dokumentas negali prieštarauti įstatymui. Tokiu būdu suformuojama logiška, teisinga ir aiški teisinė reguliavimo sistema. Realus gyvenimas žymiai margesnis už bet kokią žmogaus sukurtą sistemą, tačiau per amžius patikrintas valdžių padalinimo principas leidžia išlaikyti produktyvią valstybės valdžios pusiausvyrą tarp įstatymus leidžiančio Seimo, juos vykdančios Vyriausybės bei teisingumą vykdančių teismų.

¹⁶ Prof. Rimantas Petrauskas. Elektroninės paslaugos. // Paskaitos elektroninės valdžios specialybės studentams. – Vilnius, 2003.

¹⁷ S. Vancevičius. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. – 44 psl.

O kur *e-teisimas* ?

1 pav. Pusiausvyros valstybės modelis turėtų būti perkeltas ir į elektroninę erdvę.

Nė vienas teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai ir atitinkamai joks žinybinis norminis dokumentas negali prieštarauti įstatymui. Tokiu būdu suformuojama logiška, teisinga ir aiški teisinė reguliavimo sistema. Realus gyvenimas žymiai margesnis už bet kokią žmogaus sukurtą sistemą, tačiau per amžius patikrintas valdžių padalinimo principas leidžia išlaikyti produktyvią valstybės valdžios pusiausvyrą tarp įstatymus leidžiančio Seimo, juos vykdančios Vyriausybės bei teisingumą vykdančių teismų. Siekiant užtvirtinti aptartą darnos pagrindo modelį prisiminkim Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnį:

„Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.

Valdžios galias riboja Konstitucija.

Valdžios įstaigos tarnauja Žmonėms.“¹⁸

Negalime šio straipsnio dalių aiškinti atskirtai, todėl trečioji dalis taikytina visoms pirmojoje dalyje išvardintoms valdžioms, kurios tik kartu kuria Valstybės valdžią, kurios įstaigos (šių įstaigų galios ribas nustato Konstitucija ir įstatymai) tarnauja žmonėms. Remiantis tokiu aiškinimu tampa akivaizdu, kad negalima siaurinti elektroninės valdžios sąvoką iki vykdomosios valdžios, Vyriausybės veikimo srities funkcijų perkėlimo į elektroninę erdvę. Tie patys paslaugų piliečiams teikimo principai turėtų išlikti ir įstatymus leidžiančios ir teisingumą vykdančios

¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija – Vilnius: Mūsų Saulužė, 2002.

valdžios atveju. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad visuomeninės naudos kriterijai šioms valdžioms skirtingi:

- ✓ Seimo (o tiksliau visos įstatymų leidybos sistemos) darbo kokybė – logiška, teisinga ir veiksminga teisinė sistema;
- ✓ Vyriausybės darbo kokybė – laiku ir tinkamai įgyvendinami Valstybės sprendimai (kuriuos inicijuoja ir Vyriausybė) bei taip pat laiku ir teisėtai priimami individualūs sprendimai pagal piliečių prašymus (viešojo administravimo paslaugos);
- ✓ Teismų darbo kokybė – kuo greičiau įgyvendinama visuomeninė pusiausvyra: įvykdomas teisingumas (pripažįstama žala (asmeniui ar visuomenei) ir paskiriamas kompensavimas (bausmė ar prievolės asmeniui ar visuomenei įvykdymas)) arba konstatuojamas juridinis faktas;

Teismų viešojo administravimo funkcijos buvimą patvirtina ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 108 straipsnis, atitinkamai patikslindamas teismo tarnautojų sąvoką - „viešojo administravimo karjeros valstybės tarnautojai“¹⁹. Tačiau labai svarbu, kad atkreipiant dėmesį į „teismo paslaugas“, būtų išlaikytas svarbiausias teismo, kaip teisingumo vykdytojo, principas – „teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi“²⁰. Dar vienas principas, mano nuomone, išryškinantis teisingumo vykdymo reikšmę valstybės valdymui – galutinio teismo sprendimo (*res judicata*) galia. Taigi, skiriant deramą dėmesį teisėjų laisvei nuo bet kokios įtakos priimant sprendimą bei galutinio teismo sprendimo galiai, matome, kad likusi teismo veiklos „rutina“ niekuo nesiskiria nuo viešojo administravimo įstaigų rutinos. Tai iš kur kilo nenoras naudoti elektroninę erdvę teismų rutinos palengvinimui? Išskirčiau tris pagrindines priežastis:

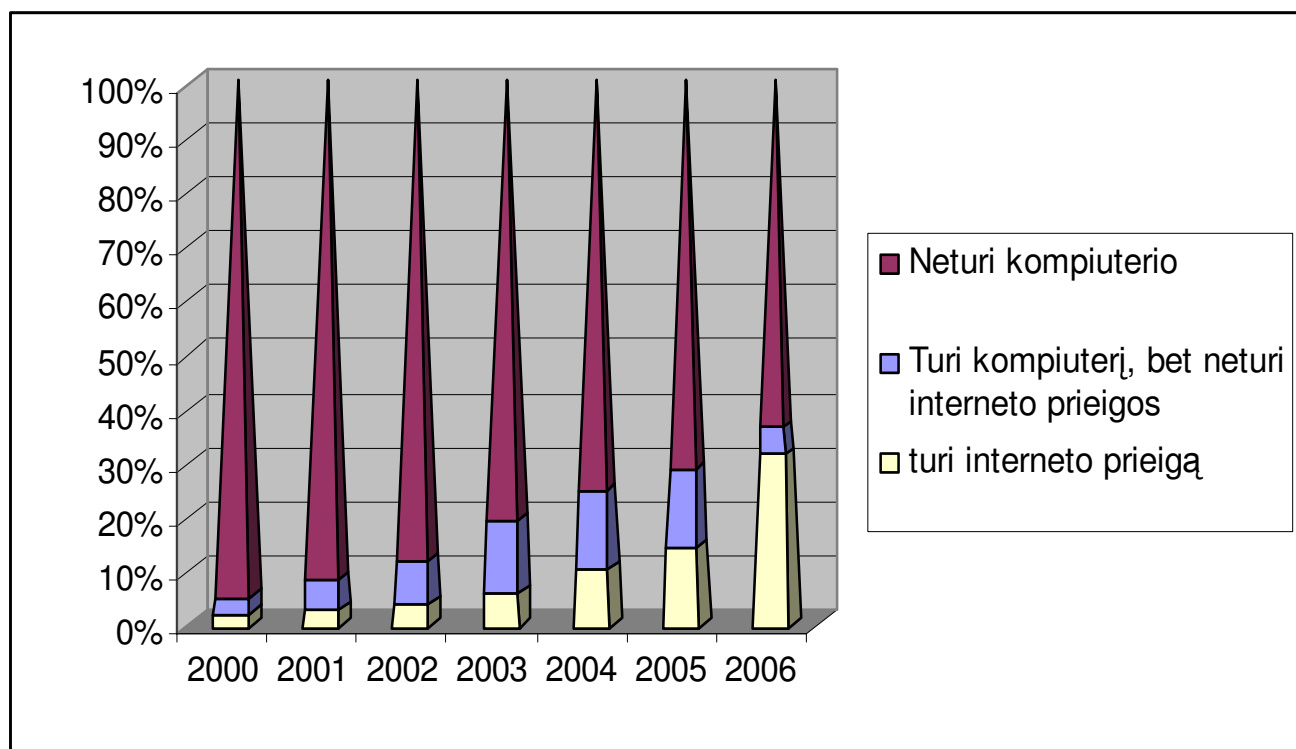
- ✓ Lietuvos Respublikos Konstitucijos draudimas valdžios institucijoms daryti įtaką teismams²¹ (jei aptariamam atveju tokia baimė iš tikro egzistuoja – ji nepagrįsta);
- ✓ Informacijos saugumo problemos, kylančios naudojant elektroninę erdvę (su šiomis problemomis susiduria visi elektroninės erdvės naudotojai ir joms spręsti kuriamos reikiamos priemonės (pvz. www.esaugumas.lt; www.is.lt));
- ✓ Nedidelis segmentas, kuris naudotųsi paslaugomis (tik 7 iš 100, lyginant bendrą baigtų 2005 bylų skaičių²² ir 2005 metų pabaigai užfiksuotą gyventojų skaičių – 3403,3 tūkstančių²³)

¹⁹ UAB “Elektroniniai verslo projektai” internetinė svetainė. - https://www.eparasas.lt/lit/TeisininkasRytis_Cesna/215, prisijungimo laikas 2006-12-14.

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija – Vilnius: Mūsų Saulužė, 2002. – 109 str. 2 d.

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija – Vilnius: Mūsų Saulužė, 2002. – 114 str. 1 d.

Ši nedidelį segmentą dar labiau sumažina menkas informacinių technologijų naudojimo populiarumas. Naujų e-projektų įgyvendinimui bei pradėtų vystymui dar nepakanka vartotojų, ypač tokioje siauroje nors ir labai svarbioje srityje, kaip teismo procesas.

2 pav. Namų ūkių kompiuterizacijos tendencijos 2000 -2006 metais.

Spartėjanti interneto skverbtis rodo artėjantį informacinės visuomenės „gimimą“. Internetas (elektroninė erdvė) žmogui duoda daug privalumų:

- ✓ Galimybę greitai sumokėti sąskaitas (išvengiant eilių ir nepatogaus darbo laiko, naudojantis paslaugomis 7 dienas per savaitę, 24 valandas per parą);
- ✓ Gauti informaciją, patogiu formatu (pvz. detalūs telefoninių pokalbių sąrašai);
- ✓ Naudotis neišsemiamais informacijos resursais, kaupti dominančią informaciją;

²² 3 priede pateikiama suvestinė, parengta remiantis Lietuvos Respublikos teismų statistikos ataskaitomis. <http://www.teismai.lt/teismai/ataskaitos/statistika.asp>, prisijungimo laikas 2006-12-17.

²³ Pagrindiniai rodikliai – gyventojų skaičius. // Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės internetinė svetainė. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1642&PHPSESSID=80bb81187e01dc21765b495e1b8ea470> – prisijungimo laikas 2006-12-17.

- ✓ Bendrauti su nutolusiais artimaisiais ir draugais (pvz. video ryšiu);
- ✓ Susirašinėti e-paštu (patogumas nereikalaujantis komentarų);
- ✓ Mokyti, kelti kvalifikaciją (nuotolinio mokymo programos);
- ✓ Dalintis profesine patirtimi (video konferencijos, „operacijos internetu“);
- ✓ Įvairių viešųjų pareigų paprastesnis ir greitesnis atlikimas (pvz. pajamų deklaravimas, kai nebereikalaujama pakartoti deklaracijos popierine forma);
- ✓ Prašymų valstybės bei savivaldos institucijoms pateikimas elektroniniu būdu (pvz. Vilniaus miesto savivaldybės įvairių e-paslaugų projektas, Šiaulių apskrities siūlomos elektroninės paslaugos);
- ✓ Ir dar daug jau įdiegtų ir dar nesugalvotų patogumų...

Svarbus fenomenas: kuo daugiau įdomių dalykų internete – tuo daugiau vartotojų; kuo daugiau vartotojų – tuo labiau atsiperka technologijos pažanga (investicijos); kuo labiau apsimoka – tuo daugiau naudingų dalykų internete, kuo labiau žmonės pripranta veikti panaudodami elektroninės erdvės privalumus – tuo garsiau jie pradeda reikalauti ir iš valstybės įstaigų galimybės atlikti vieną ar kitą veiksmą panaudojant elektroninę erdvę. Kai kurie iš fizinio nedalyvavimo privalumų: nereikia bijoti užkrečiamų ligų; jautiesi saugus, nes kūnas yra saugioje aplinkoje; nejauti šalčio, karščio bei kitų nepatogumų; bendraujant raštu, yra laiko suformuluoti sakinį; nebaisu apsijuokti dėl, tarkim, lėtos reakcijos; negalioja posakis „sutinka pagal rūbą, palydi pagal protą“; nereikia daug kainuojančių ir atimančių laiko kelionių, yra svarbūs ir teismo procese ketinant panaudoti elektroninę erdvę. Svarbiausios problemos, numatomos grėsmės – teisingas asmens identifikavimas ir duomenų saugumas.

Yra daugybė būdų, leidžiančių identifikuoti žmogų pagal jo fizines savybes. E- erdvėje to nepritaikysi. Telekomunikacijų galinio įrenginio adresas (IP adresas) yra geriausiu atveju tik kompiuterio identifikavimas, galėjusių spaudyt konkretaus kompiuterio klavišus konkrečiu laiku skaičius dažniausiai būna baigtinis. Įrenginio adresas nesunkiai modifikuojamas ir neprilygsta fizinei identifikacijai (plėšti banką nereikia jokių slidininko kaukių). Identifikacijos problemos suteikia žmogui laisvę veikti net ir neteisėtai, tačiau kitą kartą... Jei yra grobikas, yra ir auka. Visi esame suinteresuoti saugumu elektroninėje erdvėje.

Daug šnekėta apie fizinio asmens identifikavimo e-erdvėje problemą. Dabar atsiskleidžia ir tai, kaip svarbu pačiam saugoti savo identifikavimo priemones. Niekam ne paslaptis, kad dažnai valstybinėse institucijose darbuotojai vienas kitam pasako savo slaptažodžius, nes netinkamai suformuota darbuotojų tarpusavio pavadavimo funkcija konkrečioje informacinėje sistemoje. Tai nėra problema, kol visi darbuotojai naudojami duomenų baze sąžiningai. Tačiau neabejotinai problemos atveju (pvz. išaiškėja netinkamo asmens duomenų naudojimo atvejis) nukentės žmogus, kurio slaptažodžiu prisijungus buvo padaryta veika. Šis atvejis smulkmena,

pagalvojus apie tai, kad nesaugant banko kortelių, užrašant PIN kodus ant kortelių ir panašiais atvejais sukeliame pavojų savo turtui ir skatiname e-nusikaltimus. E-pinigai savo galia būti iškeisti į prekes niekuo nesiskiria nuo popierinio-metalinio pavidalo pinigų, bet e-plėšimui reikia visai kitų priemonių nei realiam banko apiplėšimui: „Londono policija kartu su kolegomis iš Izraelio sužlugdė kompiuterinę amžiaus vagystę. Piktavaliai bandė pavogti 220 mlj. svarų sterlingų iš japonų banko Sumitoto Londono skyriaus. Viskas prasidėjo prieš metus, kai banko darbuotojai pastebėjo, kad įsilaužta į banko kompiuterinę sistemą. Ekspertai nustatė, kad buvo pasinaudota programine įranga, leidžiančia sekti banko operacijas, vykdomas iš klaviatūros, ir tokiu būdu sužinoti slaptažodžiai ir sąskaitų numeriai. Tačiau britų policijos skyriaus, tiriančio nusikaltimus, susijusius su aukštosiomis technologijomis, sekimo įranga neleido piktavaliams pasinaudoti gauta informacija.²⁴

Identifikacinių priemonių sudėtingumas tiesiogiai proporcingas identifikacijos svarbai konkrečioje veikoje. Pavyzdžiui, užsisakydami naujienas kokiam nors interneto puslapyje mes nurodome tik savo elektroninio pašto adresą, jei norėsime dalyvauti chat'e reiks užpildyti dar ir vardo, pavardės skiltis, bet tai tik šiaip, kad identifikuoti tame chat'e. Jei imamės rimtesnės veiklos, ar tiesiog duomenų saugotojai nori atsiriboti nuo nerimtų klientų - registruojantis vartotojus konkrečiame puslapyje (pvz. www.tiketa.lt) įvykdžius prisiregistravimo nurodymus (tame tarpe – pasiųsti SMS, kainuojančią 1 Lt), gauname žinutę į mobilų telefoną ir tik tada galime baigti registraciją. Taigi procedūra sudėtingėja, įvedamos realios identifikavimo priemonės.

Jei imsime e-banko paslaugų jau reikalingi papildomi įrenginiai. Paprasčiausiais jų – slaptažodžių kortelė su 24 slaptažodžių rinkiniu. Iš trijų simbolių grupių kombinacijos (identifikacijos Nr., pastovus slaptažodis ir slaptažodis iš kortelės) susidaro pakankamai saugus prisijungimo kodas. Tačiau reikia imtis ir papildomų saugumo priemonių:

- ✓ Nerodyti kitiems slaptažodžių kortelės;
- ✓ Nesakyti slaptažodžio;
- ✓ Nelaikyti slaptažodžio užrašyto;
- ✓ Nelaikyti identifikacijos kodo prie slaptažodžių kortelės;
- ✓ Baigus sesiją uždaryti dialoginį langą, kuriame dirbai;
- ✓ Prisijungiant įsitikinti, kad saugu tiek fizine, tiek elektronine prasme;
- ✓ Patikrinti banko e-sertifikatą internetiniame puslapyje.

²⁴ Alina Kalinina. Policija sutrukdė įvykdyti amžiaus kompiuterinę vagystę. „Utro“ internetinė svetainė. <http://www.utro.ru/articles/2005/03/17/418429.shtml> , prisijungimo laikas 2005-09-17.

Žinoma, patikrinti saugumą elektronine prasme ne visada įmanoma, bet bent jau įsitikinti, kad ketinama dirbti „neinfekuotu“ kompiuteriu, būtų gerai. Kintamojo slaptažodžio generavimui galima naudoti specialų slaptažodžių generatorių. Šis įtaisas taip pat nebrangus ir dažnai naudojamas bankininkystėje. E-banko paslaugų sutartį asmuo pasirašo tik fiziškai atėjęs į banką (fizinis asmuo ar juridinio asmens atstovas, fizinis asmuo), įsipareigodamas saugoti identifikavimo priemonių slaptumą, todėl toks identifikavimo būdas dažnai pakankamas ir kitiems ūkio subjektams, pavyzdžiui Valstybinei mokesčių inspekcijai teikiant deklaracijas elektroniniu būdu. Pastebėta, kad būtent bankininkystės būdu identifikuoti klientą renkasi vis daugiau valstybinių institucijų.

Kartais ir aptartų saugumo bei identifikacijos priemonių negana. Siekiant susieti konkretų dokumentą su konkrečiu, jį pasirašančiu, žmogumi, kad elektroninis dokumentas atitiktų visus teisinius reikalavimus, keliamus rašytiniam dokumentui, reikia vienareikšmiškai įsitikinti, kad dokumentą pasirašė konkretus asmuo ir, kad dokumentas po pasirašymo nebuvo pakeistas. Tokia sistema pavadinta Elektroninio parašo sistema. Remiantis LR elektroninio parašo įstatymo 2 straipsniu: „Elektroninis parašas - duomenys, kurie įterpiami, prijungiami ar logiškai susiejami su kitais duomenimis pastarųjų autentiškumui patvirtinti ir (ar) pasirašančiam asmeniui identifikuoti.“²⁵

Nors įstatymas formaliai galioja jau nuo 2000 metų, bet pati elektroninio parašo sistema labai sunkiai skynėsi kelią. Šiuo metu teikia vilties privačių iniciatyvų dėka pradedanti funkcionuoti mišri elektroninio parašo sistema, kuri vienas technologijas naudoja asmeniui identifikuoti (ir fiziniam ir juridiniam asmeniui, bei juridinio asmens įgaliotam atstovui identifikuoti) naudoja bankines sistemas, o dokumento originalumui užtikrinti aprašytąją elektroninio parašo dviejų raktų sistemą. Šių metų rugsėjo 13 dieną Vilniuje „Seimo Informacinės visuomenės plėtros komitetas /.../ buvo supažindintas su www.eparasas.lt sistema, kuri leidžia visas sutartis pasirašinėti internete. Šioje sistemoje virtualiai pasirašytos sutartys teisiškai prilygsta rašytinėms sutartims – tuo po trumpų diskusijų įsitikino ir įstatymų leidėjai.“²⁶ Elektroninė erdvė nėra kažkas antgamtiško ar neišivaizduojamo. Joje veikia tie patys teisės subjektai kaip ir fizinėje erdvėje, tačiau gali atsirasti naujos veiklos galimybės, nauji santykiai, naujos teisės bei pareigos. Pagrindinė elektroninės erdvės savybė – buvimas erdvėje nepriklausomai nuo fizinės buvimo vietos. Besivystančios technologijos suteikia vis platesnes

²⁵ Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas. – Valstybės žinios, 2000, Nr. 61-1827.

²⁶ UAB „Elektroniniai verslo projektai“ internetinė svetainė. http://www.evp.lt/lit/El._dokumentu_pasirasymo_sistema_buvo_pr/24, prisijungimo laikas 2006-12-16.

galimybes veikti naudojant elektroninius resursus, o veiksmas gali sukurti, keisti ar užbaigti konkrečius teisinius santykius, todėl formaliai nėra priežasčių, dėl kurių teismo procesiniai veiksmai negalėtų būti atliekami panaudojant elektroninę erdvę. „Patikimos ir saugios informacijos bei ryšių technologijos yra būtinos tam, kad suartėjančios skaitmeninės paslaugos būtų kuo plačiau prieinamos“²⁷.

Aptartų įvykių bei aplinkybių šviesoje tampa akivaizdu, kad teismo procesinių veiksmų atlikimui turi būti naudojama elektroninė erdvė, tačiau svarbu susipažinti su realia padėtimi Lietuvos teismuose. Tai padaryti padės Lietuvos nacionalinės teismų administracijos tinklapyje skelbiama informacija. Pirmiausia, lyginant bendrą Lietuvos teismų skaičių ir pateikiamų teismų internetinių nuorodų skaičių matome akivaizdžių trūkumų: yra aštuonios nuorodos, tiesa vienoje iš jų – Šiaulių apygardos teismai – randame sveikintiną pavyzdį, kai internetiniame puslapyje pateikiama informacija apie 11 apygardos teismų. Kiti tinklapiai ženkliai nusileidžia informatyvumu ir yra skirti vienam teismui. Taigi iš viso turime informaciją apie 18 teismų, o teismų sistemos aprašyme suskaičiuojame 61 bendrosios kompetencijos teismą ir 6 specializuotus – administracinius teismus, iš viso 67, vadinasi mažiau nei 27 procentai teismų turi galimybę pateikti informaciją elektroninėje erdvėje. Oponentai gali ginčyti – kam reikia atskirų interneto svetainių, jei informacija pradėta kaupti Teismų informacinėje sistemoje „Liteko“, kurios centrinėje duomenų bazėje „kaupiama visų respublikos teismų informacija apie nagrinėjamas bylas ir jų eigą“²⁸.

1 lentelė. Interneto svetainių sukūrimo laikų palyginimas

Eil.Nr.	Internetinės svetainės adresas	Teismo/ų pavadinimas	Sukurta (Atnaujinta iš esmės)
1.	www.teismai.lt	Nacionalinė teismų administracija	2002 m.
2.	http://www.lat.lt/	Lietuvos aukščiausiasis teismas	1996 m. (2006 m.)
3.	http://www.lvat.lt/	Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas	2003 m. (2004 m.)
4.	http://www.vtr.lt/	Lietuvos apeliacinis teismas	iki 2000 m.(2006 m)

²⁷ Lietuvos Respublikos Susisiekimo ministerijos internetinė svetainė. <http://www.transp.lt/default.aspx?Element=IManagerData&DL=L&TopicID=33&ArticleID=2721&Page=0&Page2=0&Action=0&SearchTXT=>, prisijungimo laikas 2006-12-11.

²⁸ Teismų informacinė sistema. // Lietuvos Respublikos Nacionalinės teismų administracijos internetinė svetainė. - <http://www.teismai.lt/teismai/tis/tis.asp>, prisijungimo laikas 2006-09-10.

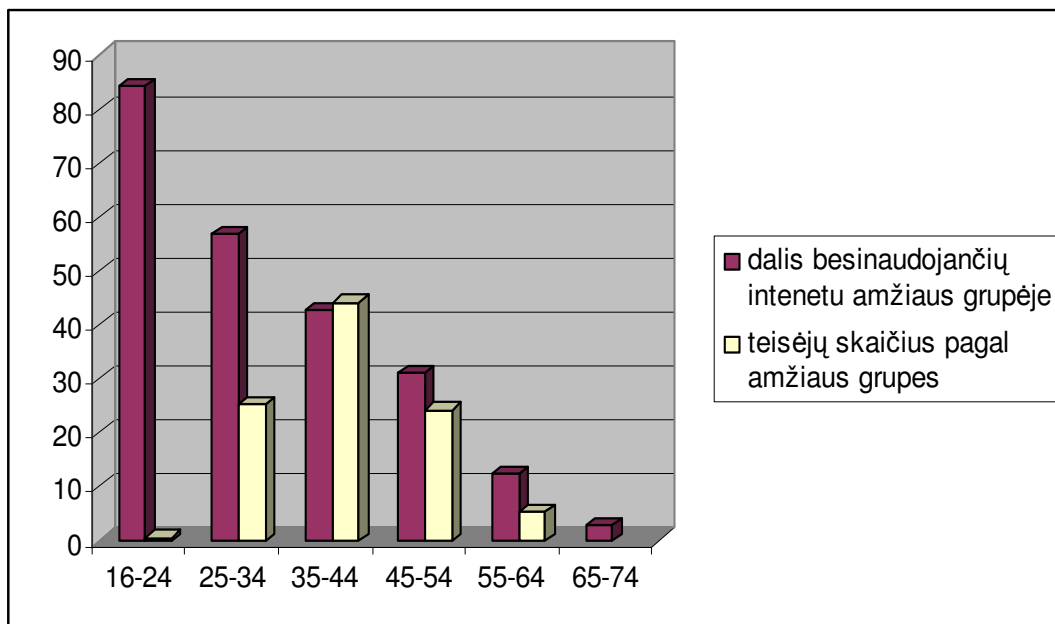
5.	http://www.vaatesmas.lt/	Vilniaus apygardos administracinis teismas	2006 m.
6.	http://www.kaat.lt/	Kauno apygardos administracinis teismas	2006 m.
7.	http://www.vat.lt/	Vilniaus apygardos teismas	2002 m.
8.	http://www.kat.lt/	Kauno apygardos teismas	2003 m.
9.	http://www.satesmai.lt/	Šiaulių apygardos teismai	2006 m.

Informacija apie bylas pradėta kaupti, bet šiuo metu informacija apie bylos eigą nėra vieša, ji kaupiama vidiniam teismų administravimui. Paprastam žmogui, kuris norėtų tapti teismo proceso dalyviu, tačiau nežino kaip tai padaryti, informacijos tikrai nepakanka. Todėl Šiaulių apygardos teismų internetinė svetainė – www.satesmai.lt – sveikintinas pavyzdys, kaip galima oriai, tiksliai ir tuo pačiu pagarbiai pateikti aktualią ir įdomią informaciją, tereikia analogiškus projektus įgyvendinti kitose apygardose. Internetinių svetainių kūrimo ir atnaujinimo proceso intensyvumą (netiesiogiai tai parodo teismų dėmesį elektroninės erdvės panaudojimui) galime matyti palyginę turimų svetainių sukūrimo ar keitimo datas. Tačiau išorinis blizgesys gal būt nėra toks svarbus, jei reikia susitvarkyti viduje. “Viena svarbiausių ir esančių nuolatiniame Tarybos dėmesio centre – kova su bylų nagrinėjimo vilkinimu, domėjimasis, kaip teismai laikosi proceso normų reikalavimų. Ši problema bandoma spręsti pirmiausia numatant principines organizacines priemones. Šalia tokių priemonių, kaip pastangos užtikrinti teisėjų tęstinį mokymą, normalizuoti darbo krūvius, sumažinti teisėjams nebūdingų funkcijų apimtį, pagerinti darbo sąlygas, buvo taikytas ir ilgiau nei 6 mėnesius nagrinėjamu bylų kontrolės sugriežtinimas.”²⁹

Vyrauja nuomonė, kad teisėjai gali vengti naudoti elektroninę erdvę, nes atitinkamo amžiaus žmonėms sunku mokytis naujų dalykų, o ypač kompiuterinių įgūdžių. Žemiau pateiktas iš skirtingų šaltinių gautų duomenų palyginimas rodo, kad šios problemos nėra, be to tarp vyresnio amžiaus gyventojų naudojimas internetu populiarėja ne lėčiau nei tarp jaunesnių. Palyginę statistinius duomenis, rodančius kokia dalis tam tikro amžiaus žmonių naudojami internetu, ir duomenis apie teisėjų amžiaus grupes matome, kad amžiaus rodiklis neturės didelės įtakos pasirengimui aktyviau naudoti internetą. Papildomas teigiamas rodiklis – į naujai įkurtas teisėjo padėjėjo, teismo konsultanto pareigybes konkurso būdu priimami aukštos kvalifikacijos viešojo administravimo karjeros valstybės tarnautojai, kuriems paprastai keliamas ir elektroninės

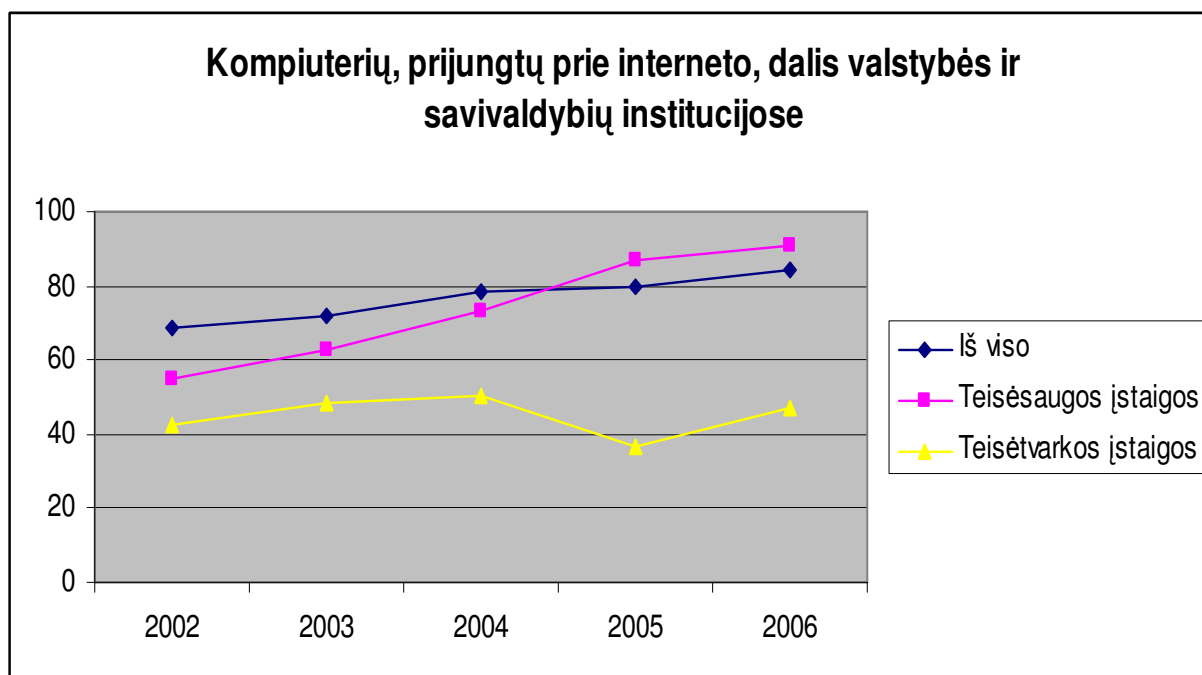
²⁹ Teismų tarybos ataskaita. // Portalas „Infolex“ - <http://www.tic.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=39&str=9532>, prisijungimo laikas 2006-01-12.

erdvės naudojimo sugebėjimų reikalavimas. Sėkmingai sprendžiant personalo vadybos problemas, ne mažiau svarbu atitinkamai rūpintis ir techninėmis darbuotojų galimybėmis. Kompiuterinis raštingumas paskutiniaisiais metais vis dažniau siejamas su informacijos paieška ar informacijos mainais elektroninės erdvės pagalba. Teismų, kaip teisėsaugos institucijų (šaltinis – Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės) kompiuterizavimo lygis yra aukštesnis už visų valstybės ir savivaldybės institucijų vidutinius rodiklius, o lyginant su teisėtvarkos institucijomis atrodo įspūdingai.

3 pav. Teisėjų skaičius pasiskirstymo pagal amžiaus grupes (metais) ir interneto naudotojų dalies atitinkamose gyventojų amžiaus grupėse palyginimas. Šaltinis – Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Nacionalinė teismų administracija.

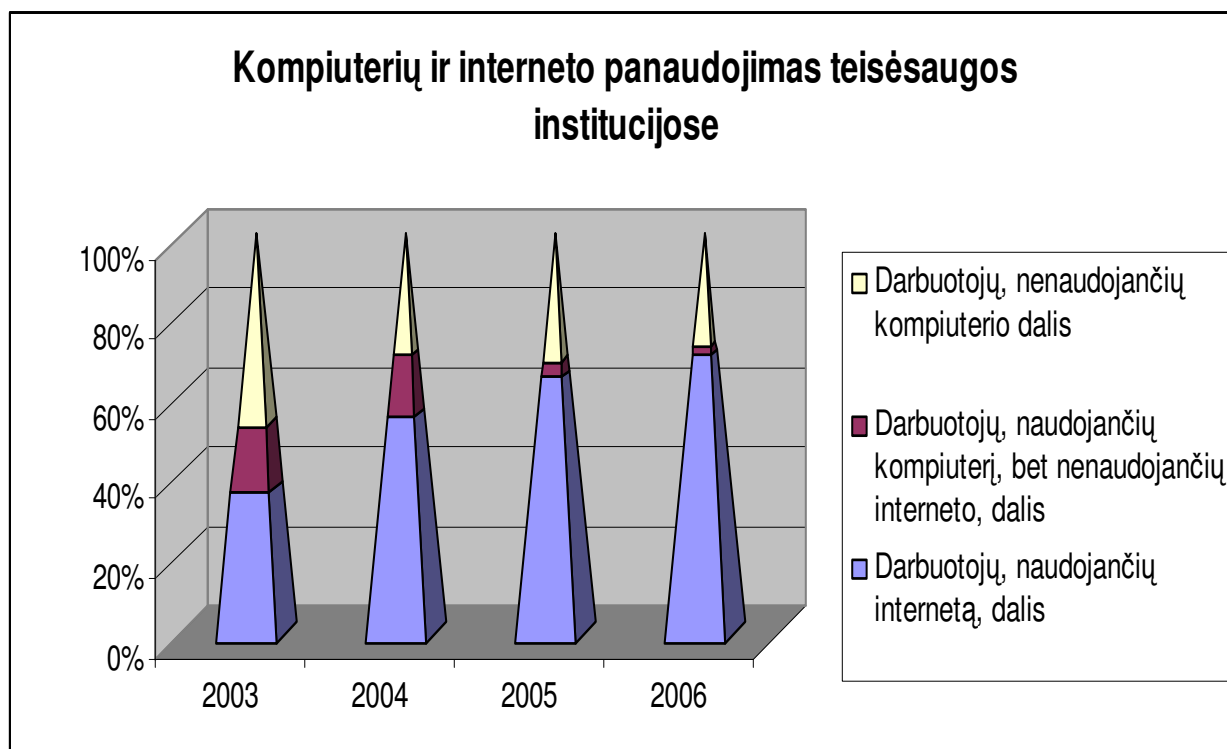
Elektroninės erdvės panaudojimo vaizdą dalinai iškreipia prieigos prie interneto įvardinimas kompiuteriu. Šiuolaikinės technologijos leidžia naudotis elektroninės erdvės pagalba teikiamomis paslaugomis ne tik kompiuteriu, bet ir mobiliuoju telefonu ar specialiu prieigos įrenginiu (pvz. intelektualiu internetiniu terminalu).

4 pav. Šaltinis - Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

Šiuo metu didžiausias dėmesys dar skiriamas saugaus tinklo, jungiančio valstybinius registrus, sukūrimui bei institucijų ofisuose esančios įrangos tobulinimui, siekiant išnaudoti tarnautojų kvalifikacinį potencialą. Prie elektroninės erdvės neprijungtas kompiuteris gali atlikti tik informacijos formos keitimo funkciją, t.y. turimą informaciją galime suvesti į elektroninę laikmeną, tačiau tolimesnis jos naudojimas apribotas, t.y kompiuteriu naudojamės tik kaip rašomąja mašinėle. Tai rodo ir kompiuterių jungimo prie interneto/intraneto tendencija – 2006 metais virš 90 procentų kompiuterių teisėsaugos institucijose prijungti prie interneto (tuo tarpu teisėtvarkos institucijose tik 47,3 procentų).

Tik 2 procentai darbuotojų tyrėdami kompiuterį nesinaudoja internetu ir tik vienas iš keturių nenaudoja darbe kompiuterio (nereikia pamiršti, kad kiekvienoje institucijoje yra ūkio tvarkymo skyrių darbuotojų, kuriems pagal atliekamas funkcijas kompiuterio naudojimas nereikalingas).

5 pav. Šaltinis - Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

Apžvelgus elektroninės erdvės panaudojimo šios dienos aktualiausius aspektus darytina išvada, kad įvairiose visuomeninio gyvenimo dalyse stipriai juntamas elektroninės erdvės naudojimo plitimas. Skirtingų sričių vystymas elektroninėje erdvėje stimuliuoja ir būtinybę vystyti kitų sričių veiksmų atlikimą panaudojant elektroninę erdvę. Teismo procesiniai veiksmai negali būti išimtimi, o teismo, kaip nepriklausomo teisingumo vykdytojo vaidmuo neturi trukdyti plėsti elektroninės erdvės panaudojimą teismo proceso srityje. Daug darbų ir priemonių šiuo metu yra planuojama, o juos įgyvendinus bus siekiama daugiau. Informacijos pasiekiamumas leidžia vystyti santykius tarp skirtingų šalių, skirtingų ūkio subjektų (įmonių, institucijų) ar fizinių asmenų, tačiau iškelia problemas, tame tarpe viešai neskleistinos informacijos apsaugos problemą. „Informacija teikia galių, bet taip pat gali ir sutriuškinti. Informacijos perkrova, atsiradusi dėl gausėjančių tiesioginio ryšio išteklių, gali tapti dar didesne problema, jei informacijos prieigos techninės, socialinės ir politinės problemos nebus sprendžiamos jau ankstyvuosiuose globalios informacijos infrastruktūros kūrimo etapuose. /.../ Tai problema, su kuria susiduria visų sluoksnių žmonės per visą gyvenimą visose pasaulio dalyse.“³⁰

³⁰ Christine L. Borgman. Nuo Gutenbergo iki globalios informacinės infrastruktūros. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2003. – 278 psl.

2. Aiški ateities vizija ir nuoseklus jos įgyvendinimas.

2.1. Informacinės visuomenės kūrimo Europos Sąjungoje principas – visuotinumumas ir darnus vystymasis.

Informacinės visuomenės kūrimas netapo vienu iš valstybinių prioritetų iš karto ir neplanuotai, be to, tai nėra savitiksliis procesas. „Silikono slėnių“ ekonominė sėkmė parodė kelią, kuriuo toliau vystysis civilizacija. Tačiau šių lokalių projektų patirtis parodė, kad šiuolaikinių technologijų netolygus diegimas leidžia pasiekti tik trumpalaikius rezultatus, didėja informacinė socialinė atskirtis, kyla visuomenės nepasitenkinimas, diegiami projektai neteikia tiek naudos, kiek galėtų (investicijos neatsiperka). Anksčiau aptartas naudingumo visuomenei principas labai svarbus plečiant elektroninės erdvės panaudojimą teismų darbui, kaip ir kitose visuomeninio gyvenimo srityse.

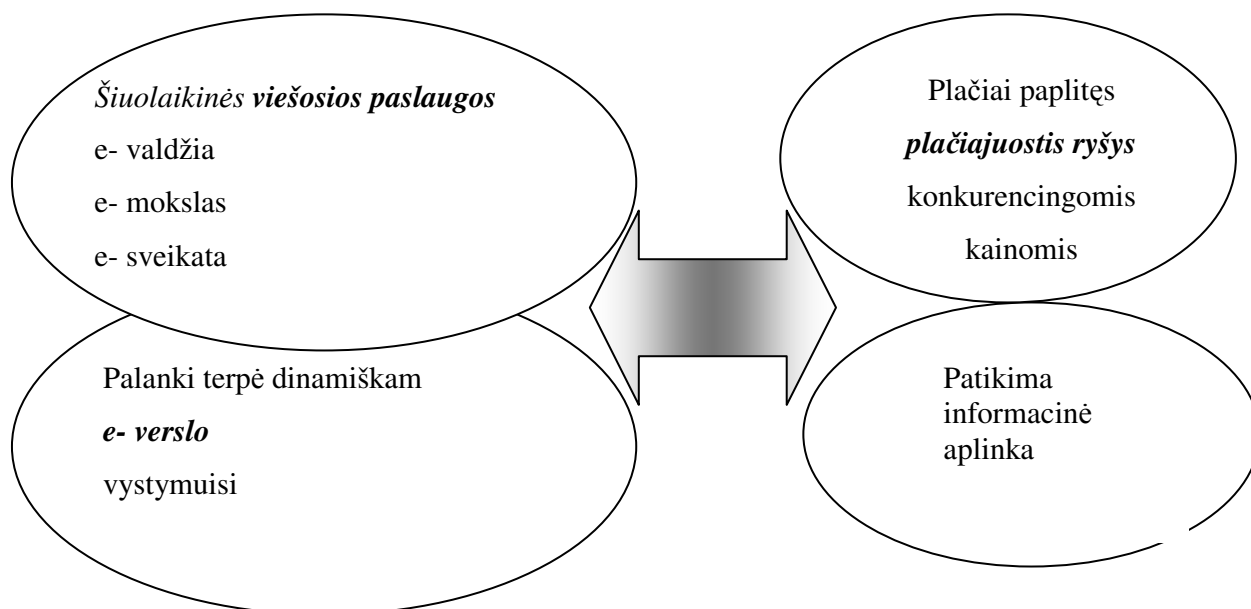
„Pasiiekti Europos Sąjungos interneto skverbties vidurkį galima veikiant trimis svarbiausiomis kryptimis:

- 1) suteikiant prieigas prie interneto plačiausiems visuomenės sluoksniams,
- 2) mokant visuomenę naudotis kompiuteriais ir internetu bei
- 3) kuriant visuomenei naudingas ir reikalingas elektronines paslaugas.“³¹

Kiekvienoje iš šių krypčių rengiami konkretūs projektai. Plečiamas viešųjų prieigos centrų tinklas, kuriami kaimo vietovių viešieji prieigos taškai didina technines galimybes kuo platesniam piliečių ratui naudotis elektroninės erdvės galimybėmis. Mažinant technologijų baimę, formuojamos minimalų kompiuterinį raštingumą formuojančios mokymo programos, pagal kurias organizuojami mokymai visiems norintiems, vyresniems nei 16 metų. Manoma, kad tokiu būdu įgytų žinių užtenka saugiam naudojimuisi elektronine erdve ir tikimasi mažinti informacinę atskirtį. Trečioji – turinio kūrimo kryptis – vystoma tiek privačiame, tiek viešajame sektoriuje. Teismo procesiniams veiksams atlikti gali būti naudojamos ir tokios technologijos, kurios nereikalauja teismo proceso dalyvio, atliekančio procesinį veiksą kompiuterinio raštingumo ar specialių žinių, pavyzdžiui, specialios įrangos pagalba vykdomos telekonferencijos. Tačiau tokia įranga brangi ir siekimas plėsti teismų gebėjimus kuo greičiau ir patogiau atlikti procesinius veiksmus panaudojant elektroninę erdvę turėtų būti įtvirtintas planavimo dokumentuose pradedant Europos Sąjungos strategijomis, iniciatyvomis, baigiant nacionalinėmis strategijomis bei jų vykdymo planais.

³¹ Projektai. // Aljanso „Langas į ateitį“ informacinė svetainė. <http://www.langasiateiti.lt/vid.php4?mid=3>, prisijungimo laikas 2006-11-17.

Lisabonos strategija suformulavo Europos Sąjungos ekonomikai tikslą iki 2010 metų tapti konkurencinga ir dinamiška žinių ekonomika su pagerintu užimtumu ir socialine sanglauda. Šios strategijos įgyvendinimui periodiškai formuojami veiksmų planai – iniciatyvos, kuriose numatomi konkretūs, siauresni prioritetai, nuolat vertinami pasiekimai ir, esant reikalui, formuojami nauji veiksmų planai. Jei veiksmų plano eEurope2002 svarbiausios kryptys buvo visuomenės informavimas ir komunikacija, tai veiksmų plane eEurope2005 iškeltas tikslas sukurti palankią aplinką privačioms investicijoms ir naujų darbo vietų sukūrimui, skatinti darbo našumą, modernizuoti viešąsias paslaugas ir suteikti galimybę kiekvienam dalyvauti globalioje informacinėje visuomenėje. Jo tikslas skatinti patikimas, saugias paslaugas, pritaikomumą ir turinio plėtimą, paremtus visuotinai prieinama plačiajuosčio ryšio infrastruktūra, kuri iki 2005 metų pabaigos turi būti suformuota Europos Sąjungos šalyse. Atsižvelgiant į pasiekimus, eEurope2005 kėlė tolimesnius reikalavimus informacinių technologijų panaudojimo vystymui, pabrėžiant didžiulį e-visuomenės potencialą. Jei 2002 metais buvo keliamas tikslas – mokyti, tai dabar žengiamas kitas žingsnis ir technologijoms keliamas uždavinys diegti įvairius prisijungimo prie tinklo būdus, patogius vartotojui, tame tarpe ir nereikalaujančius specialių informatikos žinių. Tokių technologijų pavyzdžiu gali būti monitoriai, naudojami turizmo informacijai ar video konferencijų įranga teismų salėse. Akcentuojamas dvipusis, stimuliuojantis ryšys tarp plačiajuosčio tinklo infrastruktūros, duomenų perdavimo saugumo iš vienos pusės ir konkrečių paslaugų, jų pritaikymo bei turinio plėtimo.

6 pav. Pagrindinių eEurope2005 tikslų tarpusavio ryšys.

Akcentuojama, kad reikia keisti bei derinti įstatymus, tiek nacionaliniame, tiek Europiniame lygyje. Reikia ne tik įteisinti besikeičiančią padėtį, bet ir įsitikinti, kad nėra bereikalingų teisinių

kliūčių vystyti naujas paslaugas. Reikia stiprinti valstybinio valdymo operatyvumą ir kompetenciją, remti tinklų įvairovės kūrimą ir drąsiai priimti politinius sprendimus vystant regioną. Labai svarbus pavykusių projektų viešinimas bei keitimasis gerosios praktikos patirtimi ir ne mažiau svarbus atviras nesėkmių aptarimas. Progresas siekiamas bandymų keliu, užsibrėžtus tikslus patikrinant praktikoje. Visuotinis šalių narių politikos koordinavimas padėtų susivienyti siūlomiems tikslams pasiekti, įgyvendinant konkrečius uždavinius. Tai itin svarbu ir todėl, kad Europos Sąjungoje vykdoma labai daug terminuotų (2-4 metai) projektų, kuriuose dalyvauja ne visos Europos Sąjungos šalys narės. Geros praktikos pavyzdžių diegimas kitose šalyse išplėstų šių projektų teikiamą naudą.

Kitas etapas - informacinės visuomenės sukūrimo tikslo išskėlimas. i2010. Atsiranda trečia dedamoji, kuri suteikia sistemai logiško stabilumo – gebėjimų vystymo tikslas. Tokiu būdu susikuria trejybė, kuri atrodo išbaigta ir gyvybinga, galinti sukurti virtualią tikrovę, kitaip tariant elektroninę erdvę. Technika + turinys + gebėjimai = dinamiška, savo tobulinimą ir efektyvumą stimuliuojanti sistema. Šios sistemos dėka, kuriant informacinę visuomenę, didinant skaitmeninę įterptį, neturi būti pamiršti ir teismo procesai. Taip pat lieka svarbu ir patogios vartotojui aplinkos vystymas, tiek programiniu lygiu (taikomųjų programų lituanizavimas) tiek ir diegiant alternatyvius prisijungimo prie elektroninės erdvės būdus. Tai aktualu ir teismų sistemoje, kuri savo ruožtu negali būti izoliuota nuo kitų – penitencinės veiklos, policijos, prokuratūros sistemų. Kompiuterizavimo poreikis šiose sistemose yra skirtingas. Procesinių dokumentų kūrimui, apskaitai, elektroninės bylos kūrimui bei informacijos siuntimui ar apibendrinimui tinka personaliniai kompiuteriai, sujungti į elektroninę erdvę, naudojant bendras ar specialias taikomas programas. Gatvėje budinčiam policininkui tokios priemonės netinka. Šiuo atveju patogiu naudoti specialiai sukurtą prisijungimo prie duomenų bazių įrangą.

Veiksmų planuose numatyti tikslai siekiami vykdant konkrečius projektus. Iš 3399 projektų, pagal 5 ar 6 Pagrindų Programą vykdytų Europos Sąjungoje Informacinės visuomenės technologijų srityje, Lietuva dalyvavo ar dalyvauja 69 projektuose. Dauguma šių projektų neilgalaikiai, sukurti 2-3 metams. Kadangi konkretus projektas dažniausiai būna skiriamas siaurai temai, tai iš karto pasakyti, kokiose srityse galės būti panaudojami projekto rezultatai, ne visada įmanoma. Pavyzdžiui, vienas iš naujausių projektų - BALTICTIME, kurio koordinatorius Pუსlaidininkų fizikos institutas (Lietuva), kontaktinis asmuo Rimantas Miškinis. „Pagrindinė sprendžiama problema - tai nepakankamas elektroninės valdžios koncepcijos išvystymas Lietuvoje, interaktyvių viešojo administravimo paslaugų stoka, to pasekmė - nepakankama ir nepatogi viešosios informacijos sklaida, nekokybiškos ir nesavalaikės viešojo administravimo paslaugos; o taip pat ir nuotolinio vartotojų aptarnavimo galimybės stoka. Autorizuota elektroninė laiko žyma - tai internetu siunčiamas užkoduotas metrologiškai tikslaus ir juridiskai

teisėto laiko signalas, skirtas viešųjų elektroninių paslaugų dokumentams bei elektroniniams parašams datuoti, kompiuteriniams tinklams sinchronizuoti. Elektroninių laiko žymų vartotoju galės būti e. valdžios institucija, teikianti nuotolines viešojo administravimo paslaugas, o per ją - fiziniai ir juridiniai asmenys internetu betarpiškai komunikuojantys su laiko žymų tiekėju, t.y. Laiko ir dažnio etalono laboratorija.“³² Nors formaliai projekto aprašyme nėra minimi teismai, tačiau akivaizdu, kad šis projektas turi didžiulę teisinę reikšmę elektroninės erdvės panaudojimo galimybei teismo procese. Vienas iš svarbių procesinio veiksmo atlikimo elementų yra atlikimo terminas. Laiku atliktas teismo procesinis veiksmas ir ne laiku atliktas procesinis veiksmas sukelia skirtingas teises pasekmes, todėl be juridškai teisėto laiko momento fiksavimo neįmanoma teismo procesinių veiksmų atlikti interaktyviai (ar vienpusiškai – elektroniniu paštu).

Ne mažiau įdomūs projektai, skirti teisingumo vykdymui, teismų darbui tobulinti. Tai trys projektai: E-Court, E-Justice, SecurE-Justice. Gaila, bet nė viename iš šių projektų Lietuva nedalyvauja, todėl nėra galimybės tiksliai pasakyti kaip šių projektų rezultatai atsilieps teismo procesinių veiksmų atlikimui Lietuvoje.

Pirmasis projektas E-Court buvo pradėtas 2001-06-01. Projektui finansuoti skirta 1,66 milijonų eurų. Jame dalyvavo Danija, Lenkija, Liuksemburgas, Ispanija, Olandija, Italija, Prancūzija. 2003-11-30 projektas buvo baigtas. Šis projektas buvo skirtas Europos Sąjungos šalių teisingumo vykdymo institucijų veiklos standartizavimui, keitimosi informacija bei bendradarbiavimo globaliam suvienodinimui. Buvo siekiama sukurti visiems prieinamą technologinį pagrindą, kuris leistų saugoti bei keisti standartizuota elektroninės formos informacija tarp visų Europos teisingumo sistemų. Projektui buvo suformuoti keturi uždaviniai:

- ✓ Harmonizuojant Europos Sąjungos šalių nacionalinio teisėsaugos reglamentavimo ypatumus pasiekti, kad skirtingų šalių teismai galėtų keisti informacija ir veikti kartu.
- ✓ Sudaryti sąlygas vartotojams naudotis teismo informacija internetu, naudojantis patogią vartotojui programine įranga (aplinka).
- ✓ Sukurti papildomą vertę turinčią informaciją (garsinės, vaizdo ir kt. Formos, įvairių kalbų informacija), kuria galėtų naudotis skirtingų šalių institucijų tarnautojai, prokurorai, teisėjai, advokatai ar kiti teisininkai, atliekantys skirtingą vaidmenį teismo procese.

³² Puslaidininkių fizikos instituto internetinė svetainė. - <http://www.pfi.lt/>, prisijungimo laikas 2006-11-20.

- ✓ Visiems teisininkams pagal atliekamas pareigas sukurti atitinkamas prieigas prie duomenų bazių su informacija apie viešas teismo bylas, nutartis ir kitos rūšies informacija apie teismų veiklą.

Vykdamas šiuos uždavinius turi būti griežtai laikomasi privatumo ir duomenų apsaugos principų, nes slapti duomenys ar duomenys, susiję su bausmių vykdymu yra „jautrūs“. Manoma, kad prisijungiančiojo asmens identifikavimas leis tinkamai apsaugoti duomenis. Kaip ir visi projektai, taip ir šis turėjo tris stadijas – tyrimą, realizavimą ir testavimą. Turėjo būti ištirtos skirtingų šalių teismų sistemos, sukurti demonstraciniai tinklapiai, kuriuose atsižvelgiama į šalies ypatumus bei įvertinta, ar sukurta sistema atitinka Europos vystymosi viziją. Tai turėjo būti padaryta iki 2003-11-30, tačiau šiuo metu nuorodos į projekto tinklapį neveikia, informacija iš serverių pašalinta, todėl objektyviai įvertinti pasiektus rezultatus sunku. Tikėtina, kad šio projekto pasiekimai stimuliuo kitų projektų kūrimą, pavyzdžiui vieningo skaitmeninio formato, naudojamo saugiam informacijos keitimuisi tarp skirtingų šalių teismų, kūrimui.

Ne mažiau įdomūs ir kiti du projektai, apie kuriuos informacijos kur kas daugiau. Projektai E-Justice ir SecurE-Justice pradėti vykdyti beveik kartu 2004 metų vasario, kovo mėnesiais. Projekte E-Justice dalyvavo Didžioji Britanija, Vokietija, Prancūzija, Austrija, Belgija, Italija. Keliose šalyse pradėjus diegti identifikavimo kortelių sistemą, pastebėta problema, kad jomis gali naudotis ne tie asmenys, kuriems ji išduota. Atliekant teisinės pasekmes turinčius veiksmus, būtina užtikrinti tikslų subjekto identifikavimą. Sprendžiant šią problemą, kartu bus sustiprintas visuomenės saugumas, piliečių privatumo apsauga, sudarytos sąlygos skaitmeninės informacijos naudojimui. Projektas turėtų plėtoti vientisą aplinką kurioje:

- ✓ asmenys identifikuojami ID procesorinėmis kortelėmis;
- ✓ šis identifikavimo procesas susietas su elektroniniu parašu bei egzistuojančia viešųjų raktų infrastruktūra, kuri jau pripažinta įvairių institucijų;
- ✓ susieta asmenų prieigos teisės ir jų elektroninis parašas;
- ✓ susietas atstovavimas teisinio proceso metu bei asmenų subjektinės teisės.

Tyrimas remiasi biometrinių duomenų naudojimu išlaikant jau sukurtų technologijų privalumus ir vientisumą. Pagrindinis tikslas – įrodyti, kad įmanomas efektyvus teisinis procesas (sumažinant procesinių klaidų tikimybę) naudojant kompiuterinę techniką bei pramoninius metodus. Potencialiais naudotojais turėtų tapti teisėjai, teismų tarnautojai tiek baudžiamojo, tiek civilinio ar administracinio proceso atvejais, teisininkai, notarai ir advokatai, Europos nusikalstamumo prevencijos organizacijos, teisės, socialinių, politinių ar informacinių technologijų mokslų sričių ekspertai, o taip pat eiliniai Europos Sąjungos šalių piliečiai. Biometrinių duomenų naudojimo dalyje sprendžiama apie tai, kad identifikacinėje kortelėje galėtų būti duomenys apie asmens pirštų atspaudus bei veidą. Šių dviejų identifikavimo aspektų

turi visiškai užtekti vienareikšmiam asmens tapatybės nustatymui. Visa ši sistema labai naudinga tuo, kad taupo laiką, reikalingą kreipiantis į duomenų bazes, atnaujinant informaciją ir pan. Tai labai svarbu užkertant kelią tarptautiniam nusikalstamumui, baudžiamojo proceso užtikrinimui, kai sulaikymo laikas palyginus su laiku, reikalingu patikrinti informaciją bei parengti dokumentus yra labai trumpas. Projekto pabaigos data 2006-02-28, tačiau yra nemažai susijusių projektų, kurie toliau vysto teismo proceso tobulinimo, panaudojant elektroninę erdvę, darbus. Projekto tinklapyje www.ejustice.eu.com pateiktos daug įdomios ir naudingos informacijos, tarp jos ir „veiklos gairės dešimčiai metų į priekį:

- ✓ teisininko profesija bei teisinės procedūros bus suderintos su technologijomis, kurios toliau didins elektroninės komercijos, bankininkystės efektyvumą.
- ✓ Technologijų, kurios suteiks naujų galimybių bei taupys laiką, dėka profesionalūs teisininkai laimės daugiau laiko apmąstymams, bendradarbiavimui ir mokymuisi, priims teisingesnius sprendimus ir daugiau pasieks profesinėje srityje. Teismo bylos tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu bus sprendžiamos konfidencialiau, efektyviau, dalykiškiau, sumažės procesinių klaidų, bus taupomos lėšos ir kils piliečių pasitikėjimas.
- ✓ E-Justice projekte bus vykdomi sistemos bandymus siekiant stiprinti pasitikėjimą tarp nacionalinių teismų sistemų bei proceso dalyvių tiek šalies viduje, tiek tarp Europos Sąjungos šalių.
- ✓ Tarptautinė teisinė pagalba, panaudojant informacines komunikacijų technologijas, mažins nusikalstamumą bei užkirs kelią nusikaltimams iš už sienos.
- ✓ Procedūriniai pažeidimai ir klaidos bus nustatytos ir užfiksuotos, griežtai laikantis visuotinių geros praktikos normų, valdant bylų nagrinėjimo kokybę, trukmę bei duomenis.
- ✓ Geresnis normų laikymasis kiekvienoje valstybėje narėje kurs teisinės praktikos standartą, suderintą su Europos konvencijomis.³³

Vienas iš susijusių projektų – 2004 metų vasario 1 dieną prasidėjęs projektas SecurE-Justice. Šis projektas skirtas vystyti ir kurti šiuolaikines technologijas, kurios bendradarbiaujant ir keičiantis informacija, yra diegiamos daugelyje teisėjų veiklos sričių. Projekte dalyvauja Norvegija, Ispanija, Lenkija, Italija, Olandija, Šveicarija, Danija, Graikija, Prancūzija, Didžioji Britanija. Šias šalis atstovauja Teisingumo ministerijos, stambios telekomunikacinių paslaugų bendrovės, mokslo įstaigos, sukurdamos unikalią patirties bei profesionalumo skirtingose srityse samplaiką. Kuriama sistema įgalins teismus bei kitus teisinės sistemos dalyvius bendradarbiauti

³³ Projekto E-Justice portalas. <http://www.ejustice.eu.com/>, prisijungimo laikas 2006-11-25.

išlaikant griežtus saugumo, pasitikėjimo bei konfidencialumo reikalavimus.³⁴ Sistemos esmė: saugus lokalus tinklas (intranetas) į kurį teismas, kalėjimas ar kita įstaiga jungiasi per globalų tinklą lustinės identifikacijos kortelės pagalba naudojant vaizdo įrašymo ir atkūrimo stotelę. Taip pat į sistemą galima jungtis mobilių įrenginių pagalba. (Tinklo schema pateikta 6 priede) Dvi pagrindinės projekto kryptys – ryšio, duomenų bei vartotojų prisijungimo saugumo užtikrinimas. SecurE-Justice rezultatai, įdiegus saugesnes asmens tapatybės korteles, leis gyventojams ir teisininkams saugiai bendradarbiauti. Didžiąja dalimi skirtas ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo iš esmės procesinėms fazėms projektas leis saugiai ir lengvai kaupti įrodymus (įskaitant liudininkų parodymus bei įtariamųjų apklausą). Saugus keitimasis dokumentais ir žinutėmis tarp teismo ir policijos bei procesinių dokumentų valdymas leistų ženkliai pagerinti teismų darbą, panaudojant ekspertų nuomonę, vertėjų darbą, išlaikant saugų atstumą tarp liudininkų, pavojingų nusikaltėlių, aukų ir t.t. „Laukiami projekto SecurE-Justice rezultatai:

- ✓ Saugaus naudojimo tvarka, kurią Teismų administracija gali panaudoti įgyvendinant šiuolaikinės įmonės modelį.
- ✓ Lustinės identifikavimo kortelės (Smart card) infrastruktūra: technologinės sąlygos leis parengti saugaus identifikavimo, privatumo ir duomenų apsaugos kontrolės tvarką.
- ✓ Sutrumpintas ikiteisminio tyrimo ir bylos nagrinėjimo laikotarpis, nes teisėjai ir kiti tarnautojai greičiau keisis reikalinga informacija, turės galimybę realiu laiku atlikti procesinius veiksmus, sumažindami bereikalingai sugaištamą laiką.
- ✓ Efektyvesnis bendradarbiavimas – galimybė keistis informacija, naudojantis „saugia“ daugialypės vaizdo konferencijos įrangos pagalba.
- ✓ Lengviau ir greičiau pasiekiam duomenys – teisėjai, ieškovai, atsakovai, liudytojai turės patogų ir greitą būdą susipažinti su bylos duomenimis, išvengiant bereikalingų išlaidų bei laiko sąnaudų.“³⁵

Taigi ir čia matome, kad viešasis ir privatus sektorius tamptariai susiję ir neišvengiamai įtakoja vienas kito galimybių vystymąsi. Tik įvairių sričių specialistų (tame tarpe ir teisėkūros) bendro darbo dėka įmanoma įdiegti efektyvius, bet daug išteklių reikalaujančius projektus, kurie gali pagerinti gyvenimo kokybę, teismo proceso skaidrumą, piliečių saugumą bei valstybės autoritetą. Produktyvus bendradarbiavimas tame lygyje, kuriame jis duoda didžiausią ekonominę naudą

³⁴ Informacinės visuomenės technologijos. // Europos Sąjungos portalas. http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=PROJ_IST&ACTION=D&DOC=88&CAT=PROJ&QUERY=1166567056849&RCN=71241, prisijungimo laikas 2006-11-15.

³⁵ Projekto SecurE-Justice informacinė svetainė. <http://83.103.118.7/project.asp>, prisijungimo laikas 2006-11-01.

svarbus, siekiant sukurti Europos Sąjungos ekonominę erdvę, kuri neišvengiamai formuojama ir joje nustatytu teisiniu režimu. „Kadangi žmonės laisvai keliauja po ES, svarbu užtikrinti, kad jie neprarastų teisės naudotis teisine sistema arba neišgudrintų jos išvengti. Dėl šios priežasties ypatingas dėmesys skiriamas glaudžiam nacionalinių teisminių sistemų bendradarbiavimui“³⁶

2.2. Lietuvos teismai valstybės ateities strateginiame planavime.

Kiekviena Europos Sąjungos šalis narė dalyvauja bendroje veikloje trimis pagrindiniais būdais, kurie tarpusavyje tarpiai persipynę:

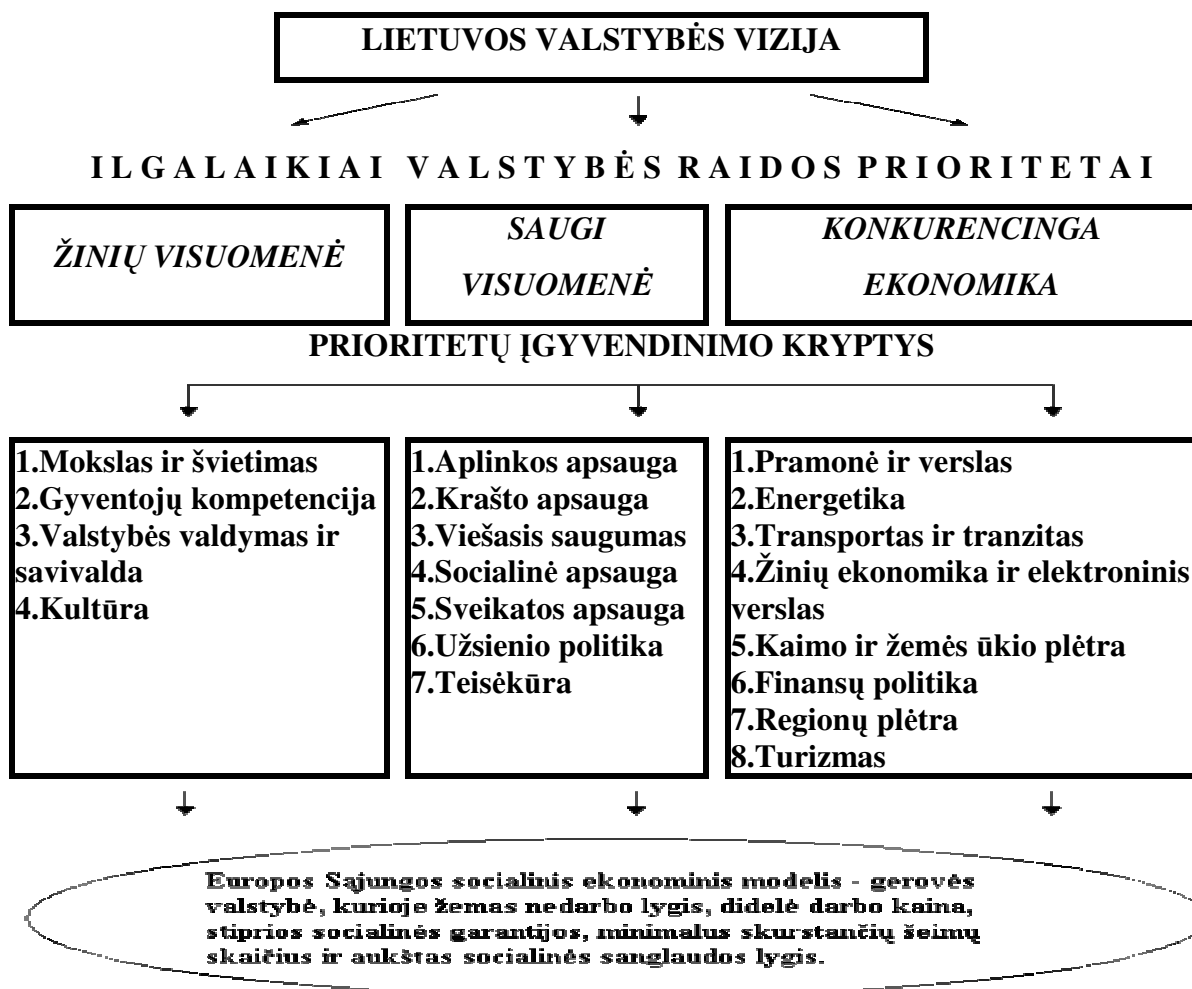
- ✓ Tarptautinių sutarčių (tame tarpe ir dvišalių teisinės pagalbos sutarčių), direktyvų įgyvendinimas bei vykdymas tiesiogiai bei harmonizuojant nacionalinę teisę;
- ✓ Nacionalinių strategijų, šakinių, institucinių strateginių planų, veiklos planų kūrimas, atsižvelgiant į Europos Sąjungos strategijas, iniciatyvas;
- ✓ Kartu su kitomis šalimis narėmis arba savarankiškai dalyvauti projektuose, sprendžiančiuose konkrečią problemą.

Lietuvos valstybės vizija suderinta su Europos Sąjungos socialiniu ekonominiu valstybės modeliu, ir tai padeda aiškiai pagrįsti siekiamybės bei veikti kartu su kitomis valstybėmis narėmis. Teismų procesinių veiksmų atlikimas panaudojant elektroninę erdvę apima net dviejų ilgalaikių valstybės raidos prioritetų kryptis – tai ir žinių visuomenė ir saugi visuomenė. Kadangi ši sritis ribinė, jos elementų yra skirtingų įgyvendinimo krypčių sudėtyje (tai ir valdymas, ir švietimas, ir gyventojų kompetencija, ir viešasis saugumas, ir teisėkūra).

Teismo procesinių veiksmų atlikimo efektyvumą įtakoja du veiksniai: viena vertus, vertingas savo teisingumu sprendimas, kita vertus savalaikis veiksmo fiksavimas dokumentine išraiška – procesinio dokumento sukūrimas. Priklausomai nuo informacijos, kuri turi būti užfiksuota procesiniame dokumente. Šią mintį gali pailiustruoti dviejų teismo procesinių dokumentų – teismo nutarties ir šaukimo atvykti į teismo posėdį – palyginimas. Pirmame dokumente fiksuojamas sudėtingas ir nuo bet kokios išorinės įtakos apsaugotas (bent jau teoriškai) veiksmas – teisingas teisėjo sprendimas. Tuo tarpu antrasis, pagal šabloną užpildytas dokumentas, kurio kūrimas gali nebūti nė lašo teisingumo vykdymo ar teisėjo sprendimo, yra tik bylos administravimo veiksmas. Šį atskyrimą labai svarbu suprasti tiek teoriniu, tiek praktiniu

³⁶ Europos Sąjungos portalas. - http://europa.eu/pol/justice/overview_lt.htm, prisijungimo laikas 2006-12-10.

lygmeniu, siekiant teisingai įvertinti elektroninės erdvės vaidmenį atliekant teismo procesinius veiksmus.

7 pav. Šaltinis - Valstybės ilgalaikės raidos strategija.

Neabejotinai „administravimas teismuose negali pažeisti teisėjų nepriklausomumo principo.“³⁷, tačiau teismas yra organizacija, todėl jos veiklą reikia koordinuoti. Administravimo teismuose nuostatai mums pateikia ir administravimo apibrėžimus: „Vidinį teismo administravimą sudaro teismo pareigūnų organizacinė veikla. Išorinį teismo administravimą - Teismų įstatyme numatytų pareigūnų atliekama nurodytos administracinės veiklos priežiūra.“³⁸ Analogiškos veiklos apibūdinimą pateikia ir viešojo administravimo įstatymas: “vidaus administravimas – veikla, kuria užtikrinamas viešojo administravimo subjekto savarankiškas funkcionavimas (struktūros

³⁷ Administravimo teismuose nuostatai. // Nacionalinės teismų administracijos internetinė svetainė. - <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20020617-11.doc>, prisijungimo laikas 2006-11-15.

³⁸ Ten pat. – 2 punktas.

tvarkymas, dokumentų, personalo, turimų materialinių ir finansinių išteklių valdymas), kad jis galėtų atlikti viešąjį administravimą.“, kitaip sakant, atlikti skirtąją funkciją. Nors teoriniame lygmenyje yra bijoma naudoti elektroninės valdžios sąvokas vertinant teismų veiklos vystymo kryptis, tačiau būtina valstybės kūrimą vertinti kaip visumą, todėl teismų vidaus administravimui neabejotinai tinka visa geriausia praktika, bendraisiais principais, kurie pasiteisina viešojo administravimo subjektų veiklos srityje. Šios minties produktyvumą patvirtina ir teismų darbo grupė, rengusi išvadas dėl procesinių dokumentų įteikimo tvarkos tobulinimo, mano, kad „teismai iš savo pusės taip pat galėtų imtis žingsnių, sąlygojančių grįžtamojo ryšio gerinimą. Vienas jų - teismų šaukimuose, pranešimuose ir kituose dokumentuose nurodant teismo darbuotojų kontaktinius telefonus užtikrinti, kad šiais telefonais būtų „vieno langelio“ principu teikiama visa reikiama informacija apie konkretų procesinį dokumentą bei pašto ar kurjerių tarnybai reikiami nurodymai, kaip spręsti dėl to procesinio dokumento įteikimo kylančius klausimus.“³⁹ Įvairaus lygio ir paskirčių programavimo dokumentuose kartojama, kad „būtina diegti naujas, ekonominiu ir ekologiniu požiūriais efektyvias technologijas“⁴⁰ ir elektroninės erdvės panaudojimo diegimo svarba nekelia abejonų nei teoriniame nei praktiniame lygmenyje. Tačiau teismo proceso sritis skiriasi nuo komercijos ir net nuo viešojo administravimo, nes šioje srityje ypatingai svarbus yra tiesos nustatymas, tikslus veiksmo fiksavimas, apsauga nuo nesankcionuoto informacijos naudojimo, itin pažeidžiamų asmenų teisių apsauga. Nepriekaištingam teisinės sistemos veikimui turi įtakos ir piliečių informuotumas, teisinės žinios. Šiuo metu „įmonės ir piliečiai dar per mažai susipažinę su bendraisiais ES teisės ir ES vidaus rinkos funkcionavimo principais, neturi užtektinai informacijos apie savo teises ir priemones šioms teisėms apginti. Ne visada pakankama valstybės institucijų ir teismų šios srities kompetencija.“⁴¹ Todėl ir informavimo paslaugos, nors tai tik pirmojo lygio elektroninės paslaugos, turi labai didelę reikšmę teismo procesinių veiksmų atlikimo užtikrinimui. Valstybės tarnautojų kompetencijos tobulinimui, mokymų planavimui, užtikrinimui, organizavimui

³⁹ 2006 m. rugsėjo 15 d. Teisėjų tarybos nutarimas dėl pritarimo darbo grupės išvadoms Nr. 13 P-530. / Nacionalinės teismų administracijos internetinė svetainė. -

<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060915-530.doc>, prisijungimo laikas 2006-11-22.

⁴⁰ 2003 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Respublikos nutarimas „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ Nr.1160. - Valstybės žinios, 2003 09 19, Nr. 89-4029.

⁴¹ 2005 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas „Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“ Nr. 1270. – Valstybės žinios, 2005, Nr. 139-5019.

skiriama daug dėmesio. Teismų taryba 2005-10-07 patvirtino Teisėjų mokymo organizavimo ir įgytų žinių patikrinimo taisyklės, kurios nustato teisėjų įvadinio mokymo, kvalifikacijos kėlimo bei mokymo metu įgytų žinių patikrinimo tvarką.

Jei ilgalaikius planus, tikslus galime palyginti su mintimi, tai vidutinės trukmės – žodis. Nacionalinė Lisabonos strategija iškelia tris pagrindinius uždavinius, siekiant sukurti žiniomis ir naujausiomis technologijomis veiklą grindžiančią visuomenę:

- ✓ „sudaryti sąlygas didėti gyventojų kompetencijai ir socialinei sanglaudai informacinių ryšių technologijų naudojimo srityje;
- ✓ modernizuoti viešąjį administravimą, naudojant informacines technologijas;
- ✓ skatinti žiniomis, inovacijomis, mokslo laimėjimais ir informacinėmis technologijomis grindžiamą ekonomiką.“⁴²

Neabejotinai visi šie uždaviniai palies ir teismų darbo organizavimą. Didėjant gyventojų, gaunančių informaciją elektroninės erdvės pagalba, skaičiui, vis svarbiau bus informaciją skelbti internete. Teismų administravimo modernizavimui teisinį pagrindą suteikė jau aptartos Teismų administravimo taisyklės, didelius pokyčius šioje srityje sukėlė teisėjo padėjėjo pareigybės įvedimas. Kadangi teismai, teisėjai itin saugomi nuo bet kokios įtakos, tai atrodo, kad trečiasis uždavinys neturi nieko bendra su teisingumo sistema. Tačiau žinios, inovacijos, mokslo laimėjimai ir informacinės technologijos būtini teismų veiklai užtikrinti jau vien dėl to, kad teismas turi nustatyti tiesą, rasti tiesą, vadinasi jis turi turėti visus ginklus, kuriuos galėjo turėti nusikaltėlis. Neabejotinai šiuolaikinių technologijų naudojimas teismo procesiniams veiksams atlikti tik padidintų proceso operatyvumą ir pakeltų teismo autoritetą. Šiuos aspektus pabrėžė ir specialistai ekspertinio tyrimo metu.

Lietuvos bendrojo programavimo dokumento „strategijoje yra kelios nuolat pasikartojančios sritys (arba horizontaliosios prioritetinės kryptys), kurios bus plėtojamos visomis 4 prioritetinėmis kryptimis. Trys nuolat pasikartojančios sritys atlieka reikšmingą vaidmenį bendroje plėtros strategijoje /.../: informacinė visuomenė; darnus vystymasis; lygios galimybės.“⁴³ Teismų problemos nėra tiesiogiai įvardinamos šiame dokumente, nes jis skirtas nustatyti kryptis, principus ir teismų administracinę veiklą, be abejonės, taip pat turi atitikti tuos

⁴² 2005 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas „Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“ Nr. 1270. – Valstybės žinios, 2005, Nr. 139-5019.

⁴³ 2004 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos 2004 – 2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ Nr. 935. – Valstybės žinios, 2004, Nr. 123-4486.

principus. Sritis, kurios kaip leitmotyvas kerta visas prioritetas kryptis, itin aktualios ir tobulinant teismų veiklą. Realūs darbai ir pasiekimai priklauso nuo planavimo, nuo pagal planus gautas lėšas. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos tikslų, programų, programų tikslų, uždavinių ir priemonių klasifikatoriuje virš 10 procentų eilučių tiesiogiai susiję su teismų kompiuterizavimu, gebėjimų stiprinimu bei kitomis teismų problemomis. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija yra valstybės asignavimų valdytoju tokiose programose kaip teismų materialinės bazės stiprinimas ir kompiuterizavimas, hipotekos registro plėtojimas, Specialioji hipotekos įstaigų materialinės ir techninės bazės plėtojimo programa, naujų tyrimo metodų įdiegimas ir ekspertinė praktika, teismų sprendimų vykdymas. Visose šiose programose akcentuojamas elektroninės erdvės panaudojimas.

Dar kartą teismų veiklos administravimo svarba patvirtina ir Nacionalinės teismų administracijos įkūrimas. Nacionalinė teismų administracija yra teismų savivaldos institucijas aptarnaujanti biudžetinė įstaiga. Pagrindinės Nacionalinės teismų administracijos veiklos kryptys yra: rengti medžiagas Visuotinio teisėjų susirinkimo ir Teismų tarybos posėdžiams, jų pavedimu atlikti tyrimus, analizes, apibendrinimus, rengti sprendimų, nutarimų ir kitų aktų projektus; techniškai aptarnauti teismų savivaldos institucijas; rinkti informaciją, kaip vykdomi Visuotinio teisėjų susirinkimo, Teismų tarybos ir Teisėjų garbės teismo sprendimai ir nutarimai; analizuoti teismų veiklą, išskyrus teisingumo vykdymą, teikti pasiūlymus dėl teismų darbo sąlygų; kaupti, analizuoti ir apibendrinti teismų statistiką; nagrinėti priskirtinus Nacionalinės teismų administracijos kompetencijai pareiškimus, skundus ir pasiūlymus ir imtis priemonių, kad būtų išspręsti juose keliami klausimai bei vykdyti kitas įstatymų numatytas funkcijas.

Apibendrinant programiniuose dokumentuose pateiktą informaciją matome, kad teismai neišvengiamai turi dalyvauti šiuolaikinių technologijų, tame tarpe ir elektroninės erdvės diegimo programose. Siekis optimizuoti teismų veiklą lygiai toks pat svarbus kaip ir kitų valstybės institucijų administravimo tobulinimas. Programų, siekiančių plėsti elektroninės erdvės panaudojimą, įgyvendinimas viešojo administravimo srityje iš karto duoda naudą visuomenei – paslaugų teikimas patogiu būdu, laiku priimti ir skaidrūs administraciniai sprendimai. Teismų sistemai šios permainos dar svarbesnės, nors nauda visuomenei matoma ne iš karto. Teisingumo vykdymo sistemoje svarbus dvinariškumas, atskiriantis teisingumo vykdymą ir teismų administravimą. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, o Nacionalinė teismų administracija analizuoja ir teikia pasiūlymus dėl teismų veiklos, išskyrus teisingumo vykdymą. Teisėjas neturi būti blaškomas organizacinių, rutininių problemų, teisėjo užduotis – klausant tik įstatymo priimti teisingą sprendimą. Čia atsiranda didžioji nauda visuomenei ir socialinės taikos viltis.

3. Pasaulinė patirtis teisingumo vykdymo srityje naudojant elektroninę erdvę.

3.1. Australija.

Australijos pramonės santykių komisija buvo įkurta po didžiojo 1890 metų streiko. Tai arbitražo principu veikianti organizacija, kurios funkcijos ne tik spręsti ginčus, bet ir užtikrinti, tobulinti teisinį reguliavimą įdarbinimo srityje. Šios organizacijos portale ne tik pateikta daug bendros informacijos, teisės aktų, bet ir sudaryta galimybė paduoti ieškinius bei kitus reikalingus dokumentus elektroninės erdvės pagalba. Registruojantis vartotoju reikia nurodyti ne tik vardą, pavardę, adresą, bet ir elektroninio pašto adresą bei jį pakartoti patvirtinimui. Taip pat klausiama ar asmuo pageidauja gauti su juo susijusius dokumentus elektroniniu paštu. Pateikta virš 80 elektroninių formų, teikiami paaiškinimai jas pildant. Formos persiunčiamos elektroniniu paštu, patvirtinant dokumento originalumą elektroniniu parašu.⁴⁴

2002 m. rugsėjo 18 dieną buvo rašoma apie Kvinslando elektroninį teismą kaip apie pirmąjį Aukščiausio teismo internetinė posėdį. „Tikimasi, kad naujosios interneto technologijos, kurios leidžia teisėjams bet kurio metu prisijungti prie duomenų, vidutiniškai sutaupys iki 30 procentų bylos išlaidų.“⁴⁵ Valstijos generalinis prokuroras Rodas Velfordas (*Rod Welford*) sakė, kad eTeismas (elektroninės erdvės naudojimas teismo procesiniams veiksams atlikti) pagreitins teismo procesą trumpinant posėdžių trukmę, mažindamas neatliktų darbų skaičių teismuose bei mažins teismų sąnaudas. Teisininkai, kurie anksčiau stumdė ratelius su daugybe bylos dokumentų, dabar gali bet kuriuo metu susirasti bet kurios iš šalių dokumentą elektroniniu pavidalu. Turimos kompiuterinės sistemos, naudojant saugią prieigą prie interneto, leidžia matyti įrodymus ne blogiau negu dirbant įstaigoje. Australijoje nemažai žmonių gyvena labai toli nuo miestų, centrų, kuriuose yra teismo įstaigos, tačiau Vyriausybė itin rūpinasi, kad teisingumo vykdymas, galimybė ginti savo teises būtų suteikta visiems be išimties Australijos gyventojams, todėl šioje šalyje galimybė išvengti kelionės į teismo įstaigą, pasinaudojant elektronine erdve itin vertinama, leidžia pasiekti didelį ekonominį efektą. „Informacinės technologijos tampa vis svarbesnėmis teismo procese sujungiantis žmones visose valstijose, nutolusiose

⁴⁴ Australijos pramonės santykių komisija.

<http://www.electricnews.net/news.html?code=8676333>, prisijungimo laikas 2006-12-15.

⁴⁵ Australijos Vyriausybės informacijos valdymo tarnyba. -

http://www.agimo.gov.au/resources/ppt/2001/010613fc?result_page=12, prisijungimo laikas 2006-11-30.

teritorijose. "ETeismo projektai gali apimti viską nuo pasiteiravimų dėl teisės aktų, tarptautinės jurisdikcijos teismų iki teisingumo vykdymo atokiausiose Australijos vietovėse. ETeismo tikslas – panaudoti teisingumo vykdymui šiuolaikines technologijas, tarpšakinius tyrimus ir geriausius praktinius pasiekimus. Kamberos universitetas yra vienas iš nedaugelio, dirbančių šioje srityje, demonstruojantis Australijos pirmavimą ir technologijomis ir šiuolaikinių teisinių paslaugų kūrimu. Technologijos gali būti naudojamos pačiam procesui vykdyti, leisti teisininkams peržiūrėti teismo dokumentus ir susijusią informaciją bei pateikti informaciją keliais būdais. Be to, proceso šalys ir liudininkai iš kitos jurisdikcijos gali dalyvauti procese video konferencijų dėka."⁴⁶

Itin įdomi Australijos federalinio teismo elektroninės erdvės panaudojimo sistemos kūrimo strategija. Daugelis paslaugų, kuriomis džiaugiamės diegdami Lietuvos teismų informacinę sistemą „Liteko“, pavyzdžiui tvarkaraščių paieška, Australijos federalinio teismo tinklapyje pateiktos atskirai nuo eTeismo skilties. Minėtoje skiltyje pateikiamos trys pagrindinės paslaugos:

- ✓ ePaieška – tai elektroninė paieška tarp bylų dokumentų nuo 1984 metų, čia nepateikiamos nutartys – jų naudojimo režimas viešesnis, už galimybę susipažinti su kai kurių dokumentų tekstu reikia mokėti atskirą mokestį;
- ✓ ePildymas – bendra paslauga, kurios pagalba galima užpildyti reikiamus dokumentus bei sumokėti mokesčius už jų pateikimą.
- ✓ eTeismo forumas – naujasi elektroninės erdvės panaudojimo forma teismo procesiniams veiksams atlikti. Šalys bendrauja oficialiai, taip, kaip bendrautų teismo salėje. Forumas neskirtas šalių tarpusavio susirašinėjimui. Pagrindinis forumo tikslas suderinti nuomonę, pateikti įrodymus, esant galimybei, sudaryti taikos sutartį. Toks procesas neabejotinai taupo ir teismo ir procese dalyvaujančių asmenų laiką, išlaikydamas visus žodinio proceso privalumus.

Australijos Federalinio teismo internetinėje svetainėje be eTeismo modulio pateikta daug kitos vertingos informacijos, kuri padeda tinkamai dalyvauti teismo procese bei prisideda prie visuomenės sąmoningumo puoselėjimo.⁴⁷

⁴⁶ Informacinė svetainė „Teisininkų savaitraštis“ – pagrindinis informacijos šaltinis teisininkams profesionalams Australijoje (teksto data 2004-07-04). -

<http://www.lawyersweekly.com.au/articles/c6/0c020bc6.asp>, prisijungimo data 2006-10-20.

⁴⁷ Australijos Federalinio teismo internetinė svetainė. - <http://www.fedcourt.gov.au>, prisijungimo laikas 2006-12-01.

3.2. Azija.

Indija yra viena iš valstybių, kurioje sėkmingai veikė „Silikono slėnio“ projektai. Kaip ir kitose šalyse, taip ir Indijoje pabrėžiama, kad bylos, laukiančios nagrinėjimo stabdo visos teisingumo sistemos veikimą. Pokyčiai būtini ne tik vartotojams, bet ir visa teisingumo įgyvendinimo sistema žlugs, jei nebus imtasi keisti situaciją. Manoma, kad elektroninės erdvės panaudojimas panaikins nepagrįstą laukimą, elektroninių bylų sukūrimas bei patalpinimas į duomenų bazes duotų didžiulį teigiamą efektą. Čia taip pat keliama idėja, kurios nesigirdi kitose šalyse – galimybė žemesnės instancijos teismui elektroniniu būdu kreiptis į apeliacinės instancijos teismą, klausiant nuomonės bei sprendimo konkrečioje byloje, kurios duomenys pateikti vieningoje duomenų bazėje. Manoma, kad tokia galimybė smarkiai sumažintų ar net panaikintų apeliacijų poreikį. 2003 metų pabaigoje manyta, kad elektroninis jungmasis prie nagrinėjamos bylos duomenų neabejotinai pagreitins ir supaprastins bylos nagrinėjimo procesą⁴⁸, o tolimesnis elektroninės erdvės panaudojimo teismo procese plėtimas galėtų apimti:

- ✓ teismo posėdžio įrašymą į elektronines laikmenas,
- ✓ aukštos skiriamosios gebos vaizdo įrangos naudojimą įtartinų dokumentų tyrimą,
- ✓ kompiuterinės technikos naudojimą pirštų atspaudų momentinį tyrimą ir asmens identifikavimą,
- ✓ lygtinai nuteistų asmenų kontrolę.

Kita nedidelė, tačiau besidominti elektroninės erdvės panaudojimu, valstybė yra Filipinai. 2003 metų lapkričio 19 dieną buvo pasirašytas Filipinų Aukščiausiojo teismo bei Senato susitarimas diegti eTeismo projektą Makati miesto teisme. Šis projektas pradiniame etape būtų sudarytas iš keturių komponentų:

- ✓ ryšys su Aukščiausiuoju teismu;
- ✓ Teismo internetinė svetainė;
- ✓ kompiuterinių nuorašų modulis kartu bylų registravimo sistema;
- ✓ Nepilnamečių liudytojų kambarys Šeimos teismui.

⁴⁸ „E-valdžia Indijoje“ -

<http://old.developmentgateway.org/download/158244/wgovernancestrategyforindia.doc>,
prisijungimo laikas 2006-11-04.

Tuo tarpu Kinijos eTeismo projektų skiriamasis požymis yra tai, kad sistemos tobulinimui, informavimui apie ją pasitelktas privatus sektorius. Didžiausios kompiuterinės ir ryšių technikos kompanijos, tokios kaip Fujitsu, aprašo elektroninio teismo galimybes. Kaip ir kitose šalyse pabrėžiama, kad elektroninės erdvės naudojimas teismo procesiniams veiksams atlikti greitina teisingumo vykdymą, o tai teigiamai veikia visą teisėsaugos sistemą.

3.3. Europa.

Daugiausia elektroninio teismo projektų yra vykdoma Europos Sąjungos šalyse, todėl išskirti vieną šalį yra sunku. Faktinis elektroninės erdvės panaudojimas priklauso ne tik nuo vykdomų projektų, jų finansavimo iš valstybės narės biudžeto ar Europos Sąjungos fondų, bet ir nuo nacionalinės teisės ypatumų, kurie gali įtakoti elektroninių dokumentų naudojimą, jų įrodomąją galią.

Italija, kaip dalyvaujanti Europos Sąjungos projektuose valstybė, teisingumo ministerijos tinklapyje www.giustizia.it turi ganėtinai daug informacijos, elektroninių formų⁴⁹ Didžioji dalis informacijos pateikiama tik italų kalba, tačiau nemažai pagrindinės informacijos (tame tarpe svetainės medis) pateikiama ir anglų kalba. Kaip ir Australijos tinklapiuose, taip ir šiame yra ne tik įvairioms situacijoms (pavyzdžiui įvaikinimui) pritaikytos prašymų formos, taip pat yra galimybė pateikti dokumentus elektroniniu būdu, įvykdžius identifikacijos procedūrą. Atkreiptinas dėmesys, kad šiame tinklapyje nėra skirstomos

Hamburgo (Vokietija) tinklapyje⁵⁰ taip pat randame paslaugų nuorodų, sąrašę nurodant ar paslauga mokama, ar veikia registruojantis (online) ar reikia ir papildomų identifikacijos žingsnių. Lengvą šypseną kelia tinklapį puošianti deivė Temidė aprūpinta papildoma įranga elektroninės erdvės panaudojimui – dešinėje rankoje vietoj įprasto kardo deivė laiko nešiojamą kompiuterį. Galima perfrazuoti žinomą posakį ir teigti, kad elektroninė erdvė tai ginklas, kuris padės įvykdyti teisingumą. Tikėtina, kad išlaikant reikiamą duomenų saugumo bei identifikacijos lygį tikrai didelę dalį su teisėsauga susijusių klausimų galima bus išspręsti elektroninės erdvės pagalba.

⁴⁹ Italijos teisingumo ministerijos internetinėje svetainėje teikiamų paslaugų sąrašas. - http://www.giustizia.it/sito_trad_inglese/comefare/en_comefareper_indice.htm, prisijungimo laikas 2006-10-01.

⁵⁰ Hamburgo miesto internetinė svetainė. - <http://fhh.hamburg.de/stadt/Aktuell/justiz/e-justice/start.html>, prisijungimo laikas 2006-12-02.

8 pav. „Patobulintas“ teisingumo simbolis Hamburgo tinklapyje.

Tai, kad nėra skiriamas perdėtas dėmesys teismams, t.y. jų teikiamos paslaugos nėra laikomos išskirtinėmis rodo ir tai, kad galimybė pateikti prašymą teismui, ar prisijungti prie Žemių teismo duomenų bazės pateikiama bendrame paslaugų sąrašė kartu su viešomis bibliotekų paslaugomis, šunų registracija, vietų senelių namuose tikrinimu. Ten pat yra ir galimybė, skirta tik notarams ar kitiems įgaliotiems asmenims, vykdyti automatizuotą paiešką. Toks informacijos išdėstymas netiesiogiai parodo, kad elektroninėje erdvėje įmanoma techninėmis priemonėmis, užtikrinant reikiamą apsaugos lygį, nustatyti procesinių veiksmų atlikimo tvarką.

Tuo tarpu Šveicarija pateikia ganėtinai paprastą, dar 2001 metais sukurtą elektroninio arbitražo tinklą, kuriame paprastai ir aiškiai aprašoma galimybė spręsti civilinius ginčus siunčiant dokumentus elektroniniu paštu, faksu ar tiesiog paštu.⁵¹ Pateikiama veiksmų schema, arbitražo nuostatai bei kita reikalinga informacija. Tokio ginčo sprendimo būdo privalumais įvardinami:

- ✓ Greitas procesas: sprendimas parengiamas per 30 dienų nuo visų dokumentų gavimo;
- ✓ Nereikia posėdžiauti (išlaikant atitinkamas cremonijas);
- ✓ Nereikalingas advokatas – mažėja išlaidos;
- ✓ Nedidelis žyminis mokestis ir jokių papildomų mokesčių;
- ✓ Nepanaikinama galimybė kreiptis į teismą;
- ✓ Negaištamas laikas posėdžiams, sprendimas rengiamas, remiantis pateiktais įrodymais;
- ✓ Trumpas sprendimo įsigaliojimo laikas.

Dalyvavimui procese parengtos dokumentų formos, žyminį mokestį galima sumokėti nurodant kreditinės kortelės numerį, galimybė siųsti pranešimą tiesiog iš arbitražo tinklapyje.

⁵¹ Šveicarios arbitražo internetinė svetainė „E-court“. - <http://www.e-court.ch>, prisijungimo laikas 2006-10-01.

Dar daugelis Europos valstybių turi vienokias ar kitokias galimybes atlikti procesinius veiksmus pasinaudojant elektronine erdve, tačiau bendros tendencijos išlieka panašios:

- ✓ Bendro pobūdžio informacijai gauti asmens identifikavimas nereikalingas;
- ✓ Elektroninės erdvės pagalba siūloma atlikti tik kai kuriuos procesinius veiksmus, atitinkamai užtikrinant saugumo lygį;
- ✓ Dažnai teismo procesinių veiksmų atlikimas nėra atskiriamas nuo kitų valdžios įstaigų paslaugų prašymo.

3.4. Amerika.

Daugiausia elektroninės pagalbos pateikiant ieškinius bei kitus procesinius dokumentus teismui pateikiama Jungtinių Amerikos Valstijų tinklapiuose. Džordžijos⁵², Ohajo⁵³, Vašingtono⁵⁴, Vermonto⁵⁵, Teksaso⁵⁶, Niujorko⁵⁷ ir daugelio kitų valstijų teismai siūlo elektronines paslaugas. Teikiamos paslaugos labai įvairios. Kai kuriose valstijose galima pateikti 3 – 4 rūšių ieškinius, kitur yra galimybė susipažinti su bylos eiga. Teksaso valstijoje džiaugiamasi galimybe sumokėti mokesčius už greičio viršijimą.

3.5. Afrika.

Jungtinių tautų statistikos departamento duomenimis Nigerijoje tik 25 procentai žmonių raštingi (1996 metais buvo tik 17 proc.), tai kokia gali būti šneka apie informacinę visuomenę, ITT sistemų diegimą ar socialinės atskirties nebuvimą. Tačiau tobulėjimo tempai šiose šalyse labai dideli, jos gauna nemažą didžiųjų valstybių paramą. Nors dar nepavyko rasti realizuoto elektroninio teismo (bet koku pavidalu) projekto, tačiau yra nemažai informacijos, kad tokios

⁵² Džordžija <http://www.xmllegal.org/Index.htm>, prisijungimo laikas 2006-11-25.

⁵³ Ohio <http://www.ghmc.org/>, prisijungimo laikas 2006-11-25.

⁵⁴ Washington <http://www.surety.com/partners/apcourt.htm>, prisijungimo laikas 2006-11-20.

⁵⁵ Vermont http://www.rherald.com/news/2004/1202/Front_page/f05.html, prisijungimo laikas 2006-10-30.

⁵⁶ Teksasas http://www.co.travis.tx.us/e-court/crim_district.asp, prisijungimo laikas 2006-11-23.

⁵⁷ Niujorkas <https://iapps.courts.state.ny.us/caseTrac/jsp/ecourt.htm>, prisijungimo laikas 2006-12-01.

šalys kaip Ruanda, Tanzanija, Uganda domisi elektroninės erdvės panaudojimo projektais. 2006 metų balandžio 25-26 Kampalos meste Ugandoje vyko suvažiavimas, kuriame buvo nagrinėjamos Rytų Afrikos regionų problemos elektroninių nusikaltimų srityje, e-Teisingumas, Informacijos saugumas. Darbo grupėje dalyvavo ir Kanados atstovai.⁵⁸

3.6. Skirtingi elektroninės erdvės panaudojimo lygiai bei būdai.

Apžvelgus pasaulio šalių naudojamas elektroninės erdvės galimybes, matome, kad elektroninės erdvės naudojimas nuo pat informavimo lygmens pagerina teismo proceso kokybę. Didele dalimi galimybės naudoti elektroninę erdvę priklauso nuo techninės įrangos, užtikrinančios reikiamą apsaugą ir vientisos sistemos veikimą.

9 pav. Video konferencijų ir kitos įrangos, įgalinančios atlikti teismo procesinius veiksmus elektroninės erdvės pagalba schema.

⁵⁸ Regioninių informacijos ir komunikacijos strategijų informacinė svetainė. -

<http://www.uneca.org/aisi/nici/EACcyberlawsejustice.htm>, prisijungimo laikas 2006-11-20.

Įrodymų rinkimas ir demonstravimas taip pat svarbus teismo proceso etapas. Elektroninėje erdvėje nusikaltėliai palieka savo „pirštų atspaudus“ – panašiai kaip ir materialioje erdvėje. Šie atspaudai – tai veiksmų atlikimo duomenys, fiksuoti vienoje ar kitoje vietoje. Todėl kompiuterinių nusikaltimų atvejų elektroninė erdvė tiesiogiai siejasi su teismo procesiniais veiksmais. Esant galimybei užtikrinti dokumento autentiškumą e-parašo pagalba, elektroninė erdvė naudojama ir perduodant informaciją pagal teisinės pagalbos sutartis ir daugeliui kitų teismo proceso veiksmų atlikimui.

Informavimas – tai pirmojo lygio paslauga, remiantis Elektroninės valdžios koncepcija. Šiame lygmenyje dar nėra teismo funkcijos – teisingumo vykdymo, kuri jį atskirtų nuo valdžios, todėl manytina, kad galima taikyti visus bendruosius elektroninės valdžios įgyvendinimo principus. Mokesčių rinkimas. Žyminio mokesčio mokėjimas e-bankininkystės būdu patogus, paprastas ir jokių papildomų investicijų nereikalaujantis veiksmas.

E-pildymas. Daugelyje šalių populiarėja e-pildymo paslauga. Ši paslauga taip pat neturi jokio požymio, kuris neleistų teismo procesinių veiksmų atlikimo galimybės formuoti pagal e-valdžios principus.

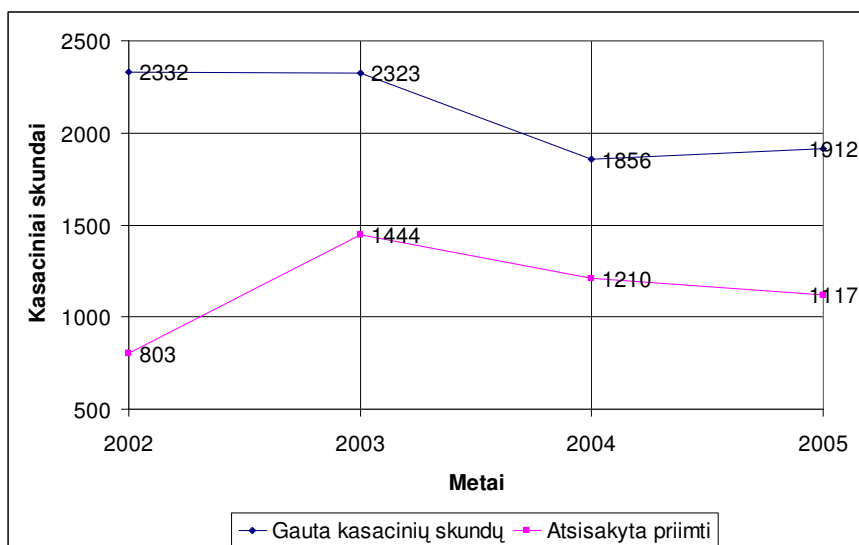
4. Teismo procesinių veiksmų, panaudojant elektroninę erdvę, teisinio reglamentavimo Lietuvoje ypatumai.

4.1. Teismo procesiniai veiksmai ir procesiniai dokumentai.

Lietuvos Respublikos Konstitucija nurodo, kad teisingumą mūsų šalyje vykdo tik teismai. Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi. Bylas nagrinėjantys teisėjai vadovaujasi tik įstatymu. Jie negali taikyti Konstitucijai prieštaraujančio įstatymo. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso pakeitimo projekte numatoma įteisinti teismo precedento institutą. Tokiu būdu teismo procesiniai veiksmai įsilieja į teisinę sistemą ne tik galutiniu sprendimu, bet ir teisės aiškinimu bei kūrimu.

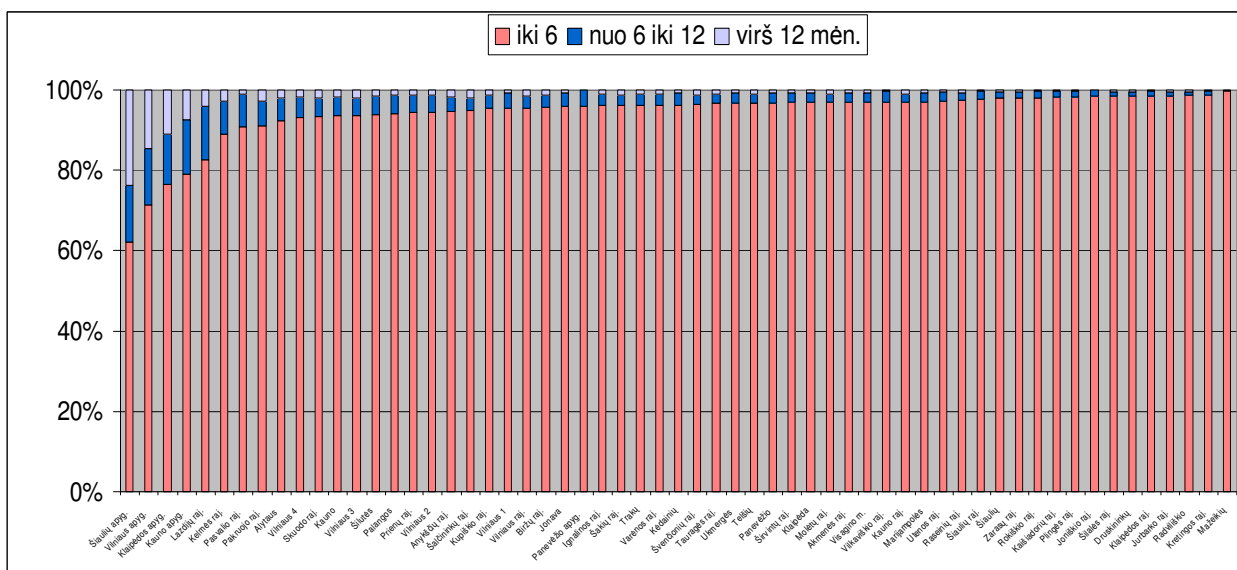
Įsigaliojus naujos redakcijos Lietuvos Respublikos teismų įstatymui bei Nacionalinės teismų administracijos įstatymui, nuo 2002 m. gegužės 1 d. savo veiklą pradėjo Nacionalinė teismų administracija. Pagrindinė šios įstaigos veiklos kryptis - padėti teismų savivaldos institucijoms, t.y. Visuotiniam teisėjų susirinkimui, teismų tarybai bei Teisėjų garbės teismui įgyvendinti savo funkcijas. Teisingumo vykdymas – procesinio veiksmo („nuspręsti“) atlikimas, kiti procesiniai veiksmai (šaukimai, pranešimai, byloje dalyvaujančių asmenų procesiniai dokumentai, paruošiamieji dokumentai) yra reikalingi tik teisingam veiksmo „nuspręsti“ atlikimui. Procesinio veiksmo ar veiksmų fiksavimas (pavyzdžiui teismo posėdžio protokolas)

nėra teisingumo vykdymas – tai administravimo veiksmas. Kasacinių skundų, kuriuos atsisakyta priimti dalis iliustruoja, kad , nors nepriėmimo pagrindai labai aiškiai surašyti CPK, o kasacinį skundą gali surašyti tik teisininkas, didelė dalis skundų paduodama be reikalo.

10 pav. Šaltinis – Lietuvos aukščiausiasis teismas.

Dabartiniame CPK keturiasdešimt devyniuose straipsniuose iš aštuonių šimtų aštuoniolikos straipsnių minimas rašytinis procesas. Tai nėra mažai, tačiau galima plėsti nagrinėjimo rašytinio proceso būdu ribas nepakenkiant teisingumo vykdymo kokybei, nes operatyvumas nagrinėjant bylas yra ne mažiau svarbus. Teismo procesas paprastai trunka ilgai.

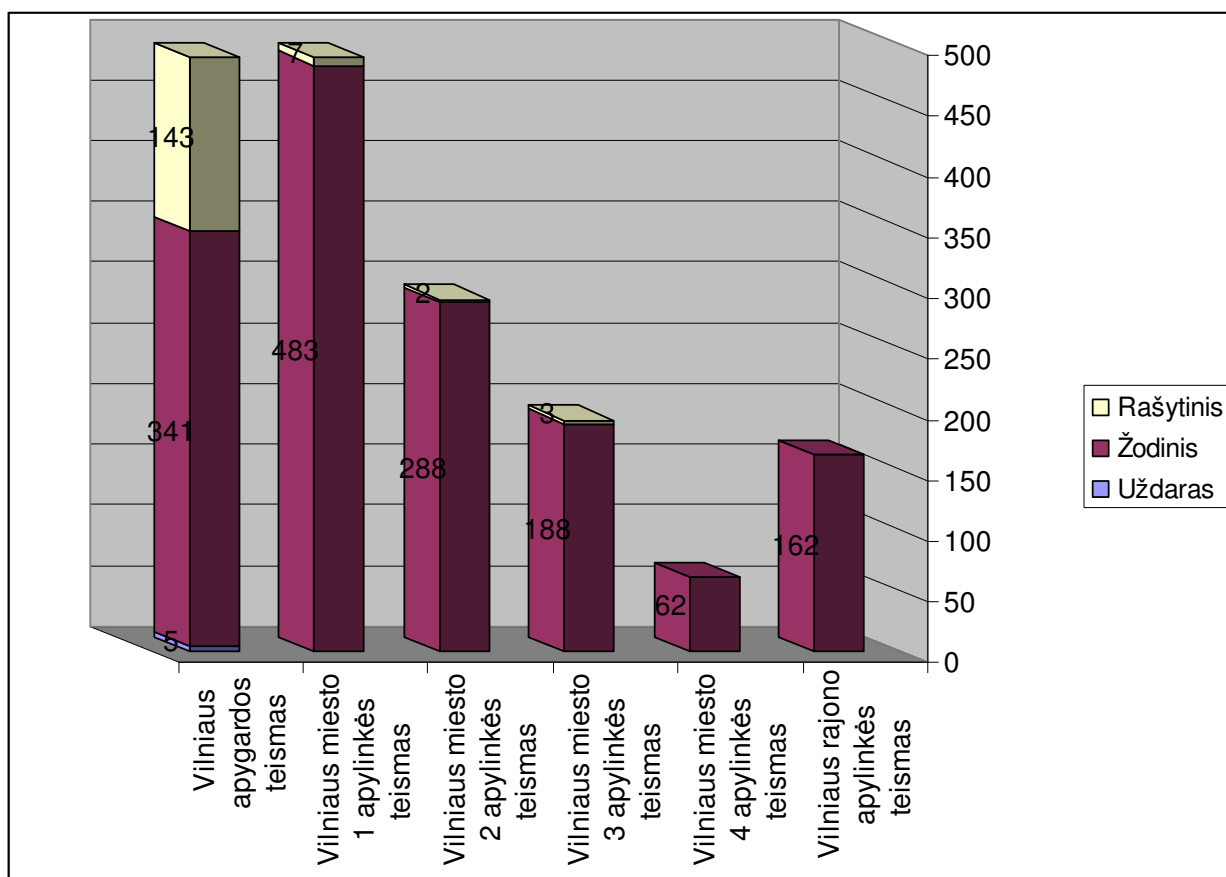
11 pav. Ilgai nagrinėjamų bylų skaičiaus palyginimas su 2005 metais išnagrinėtų bylų skaičiumi.

Apie tai byloja ir reikalavimai, kurie keliami teismų darbo ataskaitų formavimui – vienas iš rodiklių – kiek bylų išnagrinėta per neilgesnį nei 6 mėnesių laikotarpį. Nors santykinai nedidelė dalis bylų yra nagrinėjama ilgiau nei 6 mėnesius, tačiau 2006 metų sausio 1 dieną buvo nebaigta nagrinėti net 944 bylos, kurių nagrinėjimas užsitęsė ilgiau nei 1 metus. Kiekvienoje iš šių bylų yra bent du skirtingų šalių asmenys, taigi beveik du tūkstančiai asmenų, kurių civilinės teisės yra neaiškios ilgiau nei metus. Tenka pripažinti, kad yra civilinių bylų, kurios užsitęsė daugiau nei 10 metų. Didžiausią įtaką bylos nagrinėjimo laikotarpio ilgėjimui turi bylos sustabdymas. Dažniausiai civilines bylas tenka sustabdyti, kai negalima bylos nagrinėti tol, kol bus išspręsta kita, su nagrinėjama byla susijusi byla (CPK 163 str. 3 p. pagrindu), teismui paskyrus ekspertizę (CPK 164 str. 2 p. pagrindu), kai yra paskelbta atsakovo paieška (CPK 164 str. 1 p. pagrindu), kai miršta fizinis asmuo arba pasibaigia juridinis asmuo, kuris buvo bylos šalis (iki bus nustatytas teisių perėmėjas), t.y. CPK 163 str. 1 p. pagrindu. Be to teismas CPK 164 str. 4 p. pagrindu pripažindavo, kad bylą stabdyti būtina:

- ✓ nustačius, jog ieškovas ilgam laikui išvykęs į užsienį;
- ✓ dėl ieškovo ligos.

Tokių atvejų, kai byla sustabdoma dėl išvykimo ar ligos galėtų ženkliai sumažėti, pradėjus plačiai naudoti informacinių ryšių priemones, sudarius galimybę asmenims dalyvauti teismo procese pasitelkiant elektroninės erdvės galimybes. Atskirais atvejais užtektų pereiti prie rašytinio proceso. Remiantis CPK 156 straipsniu, teismas gali atidėti bylos nagrinėjimą, paskirdamas konkrečią kito posėdžio datą. Neabejotinai tiek sustabdymas, tiek atidėjimas ilgina teismo procesą, mažina teismo darbo efektyvumą. Kompiuterinis teismo tvarkaraščių sudarymas leidžia atsižvelgti ne tik į teisėjų užimtumą bet ir į bylos dalyvių pranešimus apie komandiruotes, išvykimą ir kitas svarbias priežastis, dėl kurių būtų sunku dalyvauti teismo posėdyje. Toks išankstinis atsižvelgimas į dalyvaujančių byloje asmenų interesus atitinka kooperacijos, bendradarbiavimo principus, todėl yra reikalingas. Į tokią informaciją atsižvelgti tapo lengviau, pradėjus diegti Lietuvos teismų informacinę sistemą „Liteko“.

Dar viena galimybė trumpinti bylos nagrinėjimą, kuo daugiau bylų nagrinėti rašytiniame procese. Išanalizavus Lietuvos teismų informacinės sistemos „Liteko“ viešojo tvarkaraščių paieškoje esančią informaciją apie civilines bylas, kuriose dalyvauja juridiniai asmenys, gauta informacija apie 2007 metų sausio mėnesį numatytus posėdžius atsižvelgiant į požymius uždaras posėdis, žodinis ar rašytinis procesai.

12 pav. Vilniaus teismų bylų, kuriose dalyvauja juridiniai asmenys, 2007 m. sausio mėnesio posėdžių skaičiai.

„Siekiant apeliacijos operatyvumo numatoma kompleksiskai reformuoti apeliacijos reglamentavimą. Numatoma nuo žodinio proceso principo apeliacinėje instancijoje pereiti prie rašytinio proceso principo, tačiau žodinis procesas vyktų, jeigu nors viena iš proceso šalių to prašytų.“⁵⁹ Per metus Lietuvos aukščiausiasis teismas, o taip pat ir Lietuvos apeliacinis teismas išnagrinėja rašytinio proceso būdu virš šešių šimtų bylų. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas – daugiau nei du tūkstančius bylų. Rašytinis procesas turi du pagrindinius privalumus dalyvaujantys byloje asmenys yra priversti tinkamai pasiruošti procesui, parengti argumentus, nes pats minčių dėstymas raštu įpareigoja rasti tinkamą formuluotę, kita vertus nereikia dalyvauti teismo posėdyje. Sutaupomas laikas ir pinigai kelionei.

Be abejonės patys didžiausi vilkinimo atvejai, kurie ne visada priklauso nuo teismo darbo administravimo, yra kai stabdomas bylos nagrinėjimas. Rašytinis procesas kai kuriais atvejais gali padėti išvengti pernelyg užsitęsusio bylos nagrinėjimo, nes procesiniai veiksmai gali būti atliekami nekviečiant atvykti į teismo posėdį byloje dalyvaujančių asmenų. Kita vertus šią teismo posėdžio formą reikėtų taikyti atsargiai, siekiant užtikrinti lygiateisiškumą,

⁵⁹ Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo projekto. – nepublikuota.

rungtyniškumo principų veikimą. Šių principų veikimas yra užtikrintas dokumentinio proceso sistemoje, todėl turėtų gausėti bylų nagrinėtinų dokumentinio proceso tvarka. Tikėtina, kad CPK 177 straipsnį, aprašantį įrodymus, papildžius nuostata, kad „Elektroninių duomenų įrodomoji galia yra tokia pati, kaip ir kitų įrodymų“, padaugės galimybių nagrinėti bylas dokumentinio proceso tvarka. Savo ruožtu, elektroninės erdvės panaudojimas įteikti procesinius dokumentus šiuo atveju labai svarbūs, nes proceso terminai atsiliepimams parengti labai griežti (pvz. „ieškovas turi teisę per keturiolika dienų nuo prieštaravimų išsiuntimo iš teismo dienos pateikti atsiliepimą į atsakovo prieštaravimus ir savo reikalavimams pagrįsti atsiliepime nurodyti papildomus motyvus bei pateikti naujus įrodymus“⁶⁰)

Nežiūrint į tai, kad siekiama kuo daugiau teismo procesinių veiksmų atlikti rašytinio proceso būdu, tačiau žodinio proceso svarba nėra mažėja. Didžioji dalis teismo posėdžių ir toliau bus vedami žodžiu, į juos bus kviečiami byloje dalyvaujantys asmenys. Kai kurie teismo procesiniai dokumentai, pavyzdžiui šaukimai, surašomi labai paprastai. Naudodamasis turima informacija apie bylą šaukimą surašo teismo sekretorius. Žinant, kad rengiamasi kaupti duomenis apie visas bylas Lietuvos teismų informacinėje sistemoje labai logiškas ir savalaikis Teismų tarybos šių metų rugsėjo mėnesį priimtas sprendimas:

„Tobulinant teismų informacinę sistemą (LITEKO) sudaryti sąlygas procesinių dokumentų, rengiamų šablonų pagrindu, duomenis centralizuotai kaupti iš visų Lietuvos teismų ir šiuos duomenis perduoti informacijos parengimo, skaitmeninio spausdinimo, įdėjimo į vokus, išsiuntimo ir įteikimo paslaugas teikiančioms įmonėms. Kai šie LITEKO parengiamieji darbai bus atlikti, pavesti Nacionalinei teismų administracijai skelbti centralizuotą šablonų pagrindu rengiamų procesinių dokumentų informacijos parengimo, skaitmeninio spausdinimo, įdėjimo į vokus, išsiuntimo ir siuntų įteikimo paslaugų viešojo pirkimo konkursą.“⁶¹ Tokie patobulinimai nereikalauja didelių papildomų sąnaudų nei programos kūrimui, nei organizacinėms reikmėms, o viešojo pirkimo būdu paprastai pavyksta įsigyti kokybiškas paslaugas už galimai mažiausią kainą. Toks sprendimas atitinka ir vyriausybinių pozicijų, kuria skatinamas viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimas. Siekiama kuo daugiau administravimo paslaugų perduoti privačiam

⁶⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. – Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (Aktuali redakcija nuo 2006-09-21).

⁶¹ 2006 m. rugsėjo 15 d. Teisėjų tarybos nutarimas dėl pritarimo darbo grupės išvadoms Nr. 13 P-530. / Nacionalinės teismų administracijos internetinė svetainė. - <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060915-530.doc>, prisijungimo laikas 2006-11-22.

sektoriui, tuo mažinant viešojo sektoriaus išlaikymo kaštus bei koncentruojant atitinkamų institucijų tiesioginių funkcijų atlikimą.

Ne mažiau svarbus įrodymų leistinumą klausimas. „Kadangi kompiuterija tapo neatskiriama verslo ir gyvenimo dalis, neišvengiamai kompiuterinėmis sistemomis sukurta informacija tampa modernaus teismo proceso dalis./.../Sudėtingiau elektroninių duomenų, kaip įrodymų, sąvoką diegti kontinentinės teisės šalims, tačiau elektroniniai įrodymai pamažu tampa leistina įrodinėjimo priemone“⁶²

4.2. Sprendimai, atveriantys teismams galimybes procesiniai veiksmai panaudojant elektroninę erdvę.

Įvertinome teismų bei visuomenės pasirengimą aktyviai naudoti elektroninę erdvę teismo procesiniams veiksams atlikti, vykdomus Europos Sąjungos remiamus projektus, pasaulinės praktikos pavyzdžius, esamo teisinio reglamentavimo ypatumus. Gautoji informacija rodo, kad tarp pasirengimo veikti, pasitikėjimo elektroninės erdvės teikiamomis galimybėmis, gebėjimo valdyti jos keliamus pavojus ir CPK normose minimų galimybių naudoti elektroninę erdvę yra didžiulis atitrūkimas. Todėl itin džiugina tai, kad 2006 metų lapkričio 24 dieną Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija kompetentingoms viešojo administravimo bei mokslo institucijoms išplatino rengiamo CPK pakeitimo įstatymo projektą.

Atsižvelgiant į tai, kad nuo 2002 metų CPK keitėsi santykinai nedaug, šiuo metu rengiamas pakeitimų projektas ženkliai pakeis kai kurias civilinio proceso sritis. Žinome, kad, „jei keičiamajame teisės akte keičiama ar buvo pakeista daugiau kaip pusė jo straipsnių, keičiamasis teisės aktas paprastai dėstomas nauja redakcija arba parengiamas naujas teisės aktas“⁶³. Rengiamame projekte siūloma pakeisti daugiau nei 250 straipsnių, papildyti CPK dar keturiais straipsniais. Be to, šis teisės aktas buvo tobulinamas ir ankščiau (tiesa, daugelis tobulintų straipsnių keičiami ir dabar). Visi šie pakeitimai sudaro gerokai viršija 30 procentų CPK straipsnių skaičiaus. Jei nagrinėjimo, derinimo metu pasirodytų, kad reikiama teisėkūros

⁶² R. Vaitkevičienė. Elektroninių duomenų naudojimo civiliniame procese galimybės. // Justitia. – Vilnius: UAB „Justitia“, 2005 m. Nr. 4 (58).

⁶³ Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas. – Valstybės žinios, 1995, Nr. 41-991, - 11 str. 2 d.

kokybei užtikrinti reikia pakeisti dar apie pusantro šimto straipsnių, realiai iškiltų klausimas, ar nereikia perrašyti viso teisės akto, išdėstant jį nauja redakcija. Tačiau, nors stengiamasi išspręsti daug problemų, susikaupusių per pastaruosius metus, tačiau pats civilinio proceso reguliavimas nėra reformuojamas iš esmės.

Daug dėmesio skiriama tobulinti vykdymo procesą, detaliau reglamentuoti varžytinių vykdymo procedūrą. Tačiau yra ir kitų, tam tikra prasme esminių, teismo proceso pakeitimų. Visame projekte jaučiamos pastangos koncentruoti procesą, suteikti daugiau atsakomybės šalims už greitą, konstruktyvų procesą bei aktyvų dalyvavimą jame, tačiau kai kurie atvejai kelia šypsena, o gal net pasibaisėjimą – pavyzdžiui, numatytame 771 straipsnio pakeitime siūloma už teismo sprendimo nevykdymą skirti skolininkui 1000 litų baudą už kiekvieną dieną. Kita vertus palikta nepakeista to paties straipsnio 6 dalis, kurioje numatytas vienkartinis sankcijų taikymas už antrą kartą nustatytą sprendimo nevykdymą, rodo, kad CPK projektas dar ik pradėtas kurti. Nors pakeitimai labai laukiami ir svarbūs, bet būtina preciziškai suderinti esamas ir siūlomas normas.

Džiugina rašytinio proceso populiarinimas, kuris visų pirma pasireiškia tuo, kad daugeliu atveju reglamentavimas keičiamas, apverčiant žodinio ir rašytinio procesų prioritetą. Jei šiuo metu daugeliu atvejų rašytinis procesas taikomas, kai prašo dalyvaujantys byloje asmenys (čia neskaičiuokime atvejų, kai rašytinė proceso forma nurodyta imperatyviai), tai siūlomame projekte randame daugiau atvejų, kai byla ar atskiri byloje dalyvaujančių asmenų pareiškimai, prašymai nagrinėjami rašytine proceso forma, pereinant prie žodinės formos tik tada, kai dalyvaujantis byloje asmuo to prašo. Be abejonės rašytinis procesas leidžia racionaliau panaudoti teisėjų bei teismo valstybės tarnautojų darbo laiką, taupo byloje dalyvaujančių asmenų laiką, o atsižvelgiant į vystomas šiuolaikines komunikacijos technologijas (tame tarpe ir elektroninės erdvės panaudojimo būdus), sutrumpina bylos nagrinėjimo laiką iš esmės.

Tikėtina, kad būtent su elektroninės erdvės panaudojimo galimybėmis yra susijęs ir siūlomas sprendimas apeliacine tvarka nagrinėtinos bylos parengimo funkciją perduoti pirmosios instancijos teismui. Po reformos, apeliacinės instancijos teismui būtų siunčiama nagrinėjimui apeliacine tvarka jau pilnai parengta byla. Nors nei teisės normose, nei projekto aiškinamajame rašte nėra išsamiau argumentuotas toks sprendimas, bet tikėtina, kad tokiu būdu ruošiamasi tinkamam elektroninių bylų formavimui ir naudojimui visoje teismų sistemoje. Apie šias galimybes užsimena ir ekspertinio tyrimo metu kalbinti specialistai. Tačiau šis reglamentavimas, kaip ir kiti bandymai sureguliuoti tam tikras sritis, sukelia daugiau klausimų, nei jų išsprendžia. Pavyzdžiui, pirmos instancijos teismo nešališkumo klausimas. Susidaro įspūdis, kad pirmos instancijos teismui suteikiama teisė atmesti apeliacinį skundą, o tai būtų teisės į nešališką procesą apribojimas. Todėl projekto rengėjams pateiktos pastabos dėl iškylančių pavojų bei

susidarančių alogizmų keičiant CPK 318 str. Nors rengimasis naudotis bendromis duomenų bazėmis itin sveikintinas, tačiau be galo svarbu, kad teisės normų tarpusavio ryšių būtų nepriekaištingai logiški, kitaip realizuoti teismo proceso kompiuterizavimą bus labai sunku, o vykdomos priemonės neduos trokštamo rezultato. Panaudojant elektroninę erdvę, labai svarbu civiliniame (ar kitame, kurį norime kompiuterizuoti) procese išskirti tuos procesinius veiksmus ar jų grupes, kuriuos galima būtų fiksuoti kompiuterinėmis priemonėmis, suformuojant logišką, nuoseklų, vienareikšmį procesą. Dažnai, diegiant kompiuterines sistemas, neįmanoma įdiegti visos pageidaujamos sistemos dėl įvairių priežasčių – pinigų stoka realizavimui, kvalifikuoto personalo stoka, organizaciniai proceso keitimo trikdžiai. Teismuose pradėta diegti teismų informacinė sistema „Liteko“ puikiai iliustruoja diegimą etapais – kad pasiteisintų investicijos būtina suskaidyti sistemą dalimis ir atskiras dalis (modulius) priversti veikti visa jų apimtimi.

Įvairių valstybinio valdymo metodų persipynimas atsispindi ir teikiamame CPK pakeitimo įstatymo projekte. „Ministro Pirmininko iniciatyva pradėtas kurti Valstybės duomenų valdymo centras. Tai bus „vieno langelio“ elektroninių paslaugų teikimo centras, kurio pagalba besikreipiančiajam nereikės rūpintis biurokratinėmis procedūromis, o visos susijusios pažymos bus apdorotos elektroniškai.“⁶⁴ - Vyriausybė nuolat prisimena „vieno langelio“ įgyvendinimo principą, tačiau jo nepavyks išvengti ir teismams. CPK 179 str. Siūloma papildyti 3 dalimi „Teismas savo iniciatyva gali rinkti įrodymus iš teismų informacinės sistemos duomenų bazių ir kitų teismų duomenų bazių, taip pat iš kitų teismams elektroniniais ryšiais laisvai prieinamų registrų ir duomenų bazių“, kuri, bereikalingai nenaudojant skambių (o gal nuvalkiotų) žodžių, faktiškai realizuoja aptariamą elektroninės valdžios principą. Tai tik dar kartą įrodo, kad racionalūs sprendimai, leidžiantys sumažinti veiklos kaštus, apimtis, sugaištamą laiką, yra naudingai pritaikomi gerokai plačiau nei ta sritis, kuriai jie yra kuriami. Nereikia pamiršti, kad ne tik teismai rengiasi vis plačiau naudoti elektroninę erdvę savo veikloje. Europos Sąjungos reikalavimai taip pat numato reikalavimus kai kurioms sritims, pavyzdžiui, „remiantis ES teise nuo 2007m. sausio šalys narės privalo garantuoti elektroninio pasikeitimo registro duomenimis ir dokumentais galimybę.“⁶⁵ Keičiamas ir pats įrodymų apibūdinimas, leidžiantis aktyviau naudoti elektroninę erdvę pažeistų civilinių teisių gynimui – „Elektroninių duomenų įrodomoji galia yra

⁶⁴ Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės naujienos. <http://www.ivpk.lt/main-news.php?cat=30&n=713> , prisijungimo laikas 2006-11-04.

⁶⁵ PHARE dvynių projektas „Įmonių rejestro paslaugų stiprinimas atsižvelgiant į Acquis“. // Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. - <http://www.tm.lt/?item=tarptproj> , prisijungimo laikas 2006-12-01.

tokia pati, kaip ir kitų įrodymų“, kita vertus stengiamasi išlaikyti teisės harmoniją ir paisyti kitų įstatymų normų – „nepažeidžiant įstatymų padarytomis nuotraukomis, vaizdo bei garso įrašais ir kitomis įrodinėjimo priemonėmis“.

Susiję su įrodinėjimu klausimai – dalyvavimas teismo posėdyje. Jau aptartą galimybę, elektroninius duomenis naudoti kaip įrodymus, papildoma galimybė dalyvauti teismo posėdyje ne tik atvykstant į teismo posėdžio salę, bet ir, esant reikalui, dalyvauti teismo procese naudojantis telekonferencijų ar kitokia elektroninių ryšių įranga. Džiugu, kad bandoma tokio dalyvavimo galimybę numatyti civilinio proceso normose, nors Lietuvoje šios pastangos gali atrodyti ne tokios svarbios kaip Australijoje dėl žymiai mažesnių atstumų iki artimiausios teismo salės. Bet kitos priežastys, kurios taip pat pagrindžia dalyvavimą teismo posėdyje elektroninės erdvės pagalba, išlieka aktualios ir Lietuvoje. Tai ir nepilnamečiai, o ypač - mažamečiai liudininkai, ir pavojingų nusikaltėlių dalyvavimas teismo posėdyje, pagalba sergantiems bylos dalyviams (procesiniai veiksmai Aleksandro Lileikio byloje 2000 metais) ir kitos situacijos, kurių aktualumą išryškins laikas ir praktika (belieka tikėtis, kad gerosios praktikos pavyzdžių bus sukaupta daugiau nei suklydimų ar nusivylimų).

Dažniausiai pasikartojanti projekte, tačiau labiausiai atitinkanti šios dienos aktualijas, norma – procesinių dokumentų įteikimas elektroniniu paštu. Kitos neišvengiamai kartu iškylančios problemos – elektroninio parašo naudojimas, teismų duomenų bazių kūrimo ir naudojimo apimtys, elektroninių kopijų autentiškumo užtikrinimas, ribos, kuomet reikalinga popierinė dokumento kopija, kuomet užtenka apsaugotos elektroninės kopijos, kuomet reikia popierinį dokumentą perkelti į elektroninę formą, o kada – elektroniniu būdu gautą dokumentą perkelti ant popieriaus. Visos šios problemos ir problemėlės projekte susiviję į sunkiai išnarpliojamą kamuolį, o pateiktame aiškinamajame rašte dar nepakanka informacijos, kad nuošaliai vertinantis žmogus galėtų suprasti, kodėl viena ar kita norma suformuluota taip, o ne kitaip.

Nežiūrint į kai kuriuos keblumus, naujosios CPK normų formuluotės neabejotinai skatina modernių technologijų naudojimą teismo procese (siūloma numatyti galimybę pateikti teismui procesinius dokumentus elektroninėmis priemonėmis, numatoma galimybė naudoti informacijos ir elektroninių ryšių technologijos (videokonferencijos, telekonferencijos ir kitos), apklausiant liudytoją jo buvimo vietoje, CPK numatytais atvejais, nepažeidžiant proceso šalių teisių, bus numatoma galimybė procesinius dokumentus įteikti elektroninėmis priemonėmis. Tikimasi, kad tai tiek sudarys prielaidas proceso operatyvumui, tiek sumažins bylinėjimosi išlaidas.

4.3. Ekspertų nuomonių apie teismo procesinius veiksmus panaudojant elektroninę erdvę tyrimas.

Tyrimo tikslas –išsamiau išsiaiškinti įvairius, ypač praktinius, elektroninės erdvės panaudojimo teismo procese aspektus. Tyrimo metodika buvo kuriama remiantis studijų metu gautomis žiniomis bei naudota literatūra. Magistrinio baigiamojo darbo rengimo metu buvo atliekami nedideli kiekybiniai skaičiavimai, kurių rezultatai aprašyti ankstesniuose skyreliuose. Tokiu būdu buvo pateikta 2007 metų sausio mėnesio Vilniaus teismų tvarkaraščio analizė. Tačiau šio tyrimo tikslui pasiekti reikalingas kokybinis tyrimo metodas. Ši metodo rezultatai bus išreikšti ne skaičiais, o tekstu, kuris bus analizuojamas pasitelkiant loginį, lyginimo, analizės metodus. Atsisakant plataus viešosios nuomonės tyrimo, nes Lietuvoje ši tema yra nauja, menkai nagrinėta, buvo pasirinkta neilga kokybinių atsakymų reikalaujanti anketa, sudaryta iš atvirų klausimų.

Trumpai aptarkime kitas galimas apklausos atlikimo formas bei metodus. Pati laisviausia apklausos forma – pašnekesys, kuris vyksta laisvai bendraujat su asmenimis, kurių nuomonė tiriamą. Tokia forma nėra tinkamiausia, nes pašnekesio metu tenka surinkti perteklinės informacijos, liesti sritis, kurios nesusiję su tyrimu, sugaištama daug laiko, o gauti duomenys sunkiai formalizuojami. Interviu forma vykdant apklausą užtrunkama trumpiau, pateikiami iš anksto parengti klausimai. Interviu tipai gali būti skirtingi: laisvas interviu, kuriame klausimai tik nukreipia pašnekesį, ir formalizuotas interviu, kurio metu pateikiami klausimai turėtų būti pateikiami kuo vienesne forma. Dar naudojamas periodinis interviu, kai tam tikrais laiko tarpais atliekamas interviu su tais pačiais asmenimis, naudojant tuos pačius klausimus. Organizuojant grupinį interviu irgi gali būti siekiama tam tikrų tikslų, bet dažnai tokiu atveju sužinoma grupės lyderių, o ne grupės kaip vienos narių kolektyvo, nuomonė. Interviu formos buvo atsisakyta taupant ekspertų laiką bei atsižvelgiant į siekiamų žinių specifiką. Buvo pasirinkta anketavimo forma, kaip tinkamiausia, atsižvelgiant į ekspertų rangą bei įpročius. Galimybė atsakyti į anketos klausimus buvo suderinama iš anksto ir tik gavus respondento sutikimą, siunčiama elektroninio pašto žinutė. Tokiu būdu buvo siekiama:

- ✓ parodyti pagarbą respondentui;
- ✓ įsitikinti ekspertų kompetencija;
- ✓ užtikrinti aukštą atsakiusių skaičių.

Renkantis ekspertus buvo siekiama, kad atsižvelgiant į asmeninę bei darbo patirtį, įgytą kvalifikaciją ekspertai būtų „objektyvūs ir beveik vienodos kompetencijos.“⁶⁶ Buvo kreiptasi į

⁶⁶ V. Rudzkiene. Socialinė statistika. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. – 24 psl.

keturiolika teisininkų, informatikų, užimančių vadovų pareigas valstybinėse institucijose ir mokslo įstaigose ar dirbančių su teismais. Nustebino daugelio respondentų, mielai sutikusių dalyvauti apklausoje pirmojo pokalbio metu, pasyvumas ir atsisakymas pateikti savo nuomonę į parengtus klausimus. Tai reiškia, kad nors respondentams aptariama tema buvo žinoma, jie buvo susipažinę su užsienio praktika, tačiau įvertinti elektroninės erdvės panaudojimo teismo procesinių veiksmų atlikimo galimybes Lietuvoje yra pernelyg sunki užduotis.

Anketa buvo formuojama laikantis klausimų formulavimo metodikos. Didžiausias dėmesys buvo skiriamas tam, kad klausimai atitiktų tyrimo tikslą, klausimų nebūtų galima interpretuoti dviprasmiškai, tačiau klausimai būtų atviri. Siekiant padidinti klausimo problemos kokybinio vertinimo išsamumą, kiekvienas klausimas išplėstas prašymu pakomentuoti problemą. Atsakymus pateikė šeši respondentai:

Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros struktūrinio padalinio vadovas;

Uždarnosios akcinės bendrovės direktorius, investicinių projektų vertinimo kūrimo ekspertas, teisės ir informatikos mokslų specialistas;

VĮ Infostruktūra vyresnysis pardavimų vadybininkas;

Lietuvos Respublikos Susisiekimo ministerijos Juridinio skyriaus vyriausiasis specialistas, dalyvavęs rengiant CPK pakeitimų projektą;

Valstybinės duomenų inspekcijos direktoriaus pavaduotoja, publikacijoje nagrinėjusi elektroninių duomenų civiliniame teismo procese;

Kauno miesto antstolė.

Pirmasis klausimas dichotominis, tačiau išplėstas prašymu pakomentuoti teigiamo atsakymo į klausimą atveju: „Ar teko dalyvauti teismo procesuose naudojantis elektroninės erdvės galimybėmis? Prašome pakomentuoti, apibūdinti kokiam procese (administracinis, civilinis, baudžiamasis), kokius veiksmus atliekant, kokiu būdu buvo panaudota elektroninė erdvė.“ Klausimo tikslas – nustatyti realius elektroninės erdvės panaudojimo teismo procesiniams veiksams atlikti atvejus.

Trys respondentai atsakė neigiamai, trys respondentai pateikė komentarus. Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos direktoriaus pavaduotoja pakomentavo, kad jau šiuo metu elektroninių duomenų pagrindu fiksuojami administracinės teisės pažeidimai, „surašomi administracinės teisės pažeidimų protokolai, kurie pateikiami teismui.“ Tačiau itin įdomu, kad antrasis respondentas 2000 metais dalyvavo Aleksandro Lileikio, kaltinto bendrininkavimu žydų genocide Antrojo pasaulinio karo metais, baudžiamosios bylos nagrinėjime, kurio metu teismas „TV tilto“ pagalba „teismo posėdžio metu susisiekė su namuose buvusiu teisiamačiu ir bandė atlikti jo apklausą tokiu būdu. Visa apklausa neįvyko, nes dėl sveikatos stovio teisiamačius negalėjo tęsti parodymų ir buvo nutraukta. Tačiau iš esmės techninių galimybių dėka Lietuvoje

pirmą kartą buvo panaudotos tokios technologijos teismo nagrinėjimo procese.“ Deja, respondentas kitų analogiškų atvejų pateikti negalėjo. Trečiojo respondento komentaras platesnis ir paliečia teismo darbo kasdienybę. Tačiau ir jis pripažįsta, kad elektroninė erdvė naudojama retai, dažniausiai dokumentų perdavimui naudojamas faksas, vėliau pateikiant dokumento originalą.

Apibendrinant duomenis, gautus atsakant į pirmąjį klausimą, galima teigti, kad kai kurie teismo procesiniai veiksmai atliekami panaudojant elektroninę erdvę, tačiau visuomenė mažai informuota apie tokias galimybes, o jų plėtimui yra ir teisinių ir techninių problemų.

Antrasis klausimas – aprašomasis, išplėstas prašymu pakomentuoti: „Ką manote apie dabartines teismo procesinių veiksmų atlikimo galimybes panaudojant elektroninę erdvę? Prašome pakomentuoti atskirai teisėjo, teismo administracijos, proceso šalių, trečiųjų asmenų galimybes lengviau, paprasčiau, greičiau atlikti jiems aktualius procesinius veiksmus panaudojant elektroninę erdvę.“ Klausimo tikslas – išsiaiškinti ekspertų nuomonę apie teorines galimybes panaudoti elektroninę erdvę teismo procesiniams veiksams atlikti.

Apibendrinant ekspertų nuomos matoma, kad visi pripažįsta, kad teisėjai naudojami uždarame tinkle (intranete) duomenų bazėmis su įvairia susijusia informacija, vykdo duomenų gavimo procedūras iš valstybinių registru. Vienas respondentas pabrėžia, kad platesnis elektroninės erdvės naudojimas pagreitintų daugelį veiksmų. Kitų procesinių veiksmų atlikimo galimybes riboja (išdėstyta pasikartojimų skaičiaus mažėjimo tvarka):

- ✓ šiuo metu galiojanti teisinė bazė,
- ✓ žemas byloje dalyvaujančių asmenų kompiuterinis raštingumas;
- ✓ asmens identifikavimo problemos,
- ✓ elektroninio parašo teisinė galia;
- ✓ betarpiško dalyvavimo įtaka kitų bylos dalyvių teisių užtikrinimui.

Trečiasis klausimas – „Ar Jūsų nuomone Lietuvoje teisinis teismo proceso reglamentavimas pakankamas ir neriboją dalyvavimo teismo procese elektroninės erdvės pagalba? Pakomentuokite šios problemos svarbos niuansus.“

Visi ekspertai mano, kad teisinis reglamentavimas yra nepakankamas. Tačiau, tobulinant reglamentavimą, svarbu ir tai, kad elektroninės erdvės naudojimas neturi iškreipti pagrindinių civilinio proceso principų – proceso viešumo, betarpiškumo, rungtyniškumo. Šiuo metu elektroninė erdvė yra pagalbinė priemonė, palengvinanti kai kurių veiksmų atlikimą.

Ketvirtasis klausimas – „Remiantis Valstybės ilgalaikės raidos strategija, Nacionaline darnaus vystymosi strategija, peršasi mintis, kad teisėsaugos institucijų gebėjimų vystymas neturi atsilikti nuo vykdomosios valdžios institucijų gebėjimų, tačiau teisėsaugos sritis tiesiogiai

neminima. Kokios priežastys paaiškintų tokį mažą dėmesį Lietuvoje teismų procesinių veiksmų atlikimui panaudojant elektroninę erdvę?“

Ekspertų nuomonė šiuo klausimu pasidalino į tris lygius:

- ✓ teismų sistema yra izoliuota ir konservatyvi, todėl nepalankiai priima naujoves;
- ✓ civilinis procesas plačiąja prasme yra paslauga visuomenei ir jam tinka elektroninės valdžios kūrimo principai, o pokyčiai vyksta intensyviai (tame arpe ir prokuratūros darbe plečiant elektroninės erdvės panaudojimą);
- ✓ tam tikros sritys (tame tarpe ir teismai) yra labai jautrios ir, prieš perkeltiant jų segmentus į elektroninę erdvę, reikia itin kruopščiai pasiruošti, „atidžiai įvertinti visas stiprybes ir silpnybes“;

Šių nuomonių visuma patvirtina darbe iškeltas hipotezes apie bendrųjų strateginių dokumentų taikymo teismų darbo tobulinimui pagrįstumą.

Penktasis klausimas – „Kokios stipriosios dabartinės teismų sistemos pusės, galinčios sudaryti tvirtą pagrindą elektroninės erdvės panaudojimo plėtimui? Pakomentuokite galimą atsakymą.“

Šiuo klausimu ekspertų nuomonės išsiskyrė. Trys respondentai nepateikė komentaro šiuo klausimu, o likusių trijų nuomonės tokios:

- ✓ neigima – „Teismai elektroninės erdvės plėtojimui neturi nei intelektualinės, nei materialinės bazės, o teisinėje bazėje atsiranda tik pirmieji žingsniai, kurie be abejo turi daug spragų“;
- ✓ neutrali – „Teismų informacinė sistema LITEKO yra pagrindas toliau plėtoti procesinius teismų veiksmus“;
- ✓ pozityvi – „Stipriosios pusės – teisėjų, kitų teismo darbuotojų kompiuterinis raštingumas, technika, duomenų bazės, registrai ir jų vieninga sistema, tinklai.“

Nors šios nuomonės skiriasi, tačiau jų visuma teisingai atspindi realią situaciją – iš tikrųjų teisinė bazė ženkliai keičiama, „Liteko“ yra didelės sistemos užuomazga, o materialinė teismų bazė vis gerėja pasitelkiant ir valstybės biudžeto ir Europos Sąjungos fondų lėšas.

Šeštasis klausimas – „Kas, Jūsų nuomone, labiausiai trukdo vystyti ir plėsti teismo veiksmų atlikimą panaudojant elektroninę erdvę? Pakomentuokite galimą atsakymą.“ Klausimo tikslas – nustatyti silpnybes.

Silpnosios pusės išlieka dvi – teisinis reglamentavimas ir kompiuterinio raštingumo stoka. Tačiau tik vienas ekspertas silpniausia vieta nurodo teisinį reglamentavimą, atsakingai pabrėždamas srities ypatingą sudėtingumą ir teisingo proceso užtikrinimo būtinumą. Kiti laikosi nuomonės, kad teismo materialinė bazė ir personalo kompiuterinio raštingumo stoka yra silpniausia sistemos grandis.

Septintasis klausimas – „Kokias matote grėsmes platesniame elektroninės erdvės naudojime teismo procesinių veiksmų atlikimui? Pakomentuokite galimą atsakymą.“

Didžiausia grėsmė įvardinamas saugumas. Antroji problema – tikslus asmens identifikavimas. Tuo pačiu atkreipiamas dėmesys ir į duomenų aktualumo palaikymo problemas bei viešumo ir privatumo ribos nustatymo galimus keblumus.

Aštuntasis klausimas – „Kokius pagrindinius privalumus išskirtumėte, jei teismo procesiniams veiksams atlikti būtų plačiau naudojamos informacinės ryšių technologijos (tame tarpe ir elektroninė erdvė)? Pakomentuokite galimus atsakymus.“

Nors visi ekspertai paminėjo panašius niuansus, tačiau vienos ekspertės išsakyta frazė apima visų nuomonę: „Pagrindinis privalumas – laiko ir pinigų taupymas, greičiau būtų gauta informacija, nereikėtų pašto, kurjerių paslaugų ir pan., tačiau tai turėtų būti panaudojama pagal patikimus elektroninius šaltinius.“

Devintasis klausimas – „Ką galėtumėte pasiūlyti, remiantis užsienio šalių praktika, planiniais dokumentais, dokumentų projektais ar tiesiog susijusia patirtimi, kad teismo procesinių veiksmų atlikimas panaudojant elektroninę erdvę būtų vystomas efektyviai, leistų pagreitinti teismo procesą, sustiprinti teismų autoritetą ar kitokiu būdu būtų pasitarnautų viešajam interesui?“

Visų ekspertų atsakymų leitmotyvas, tinkamai apibendrinatis visą apklausą, bei patvirtinantis darbe iškeltas idėjas: „Elektroninė erdvė, ar tinkamas jos panaudojimas negali būti prioritetas teismo tikslas. Tai tik priemonė suteikianti galimybę, efektyviau, ekonomiškiau vykdyti pagrindinę teismo funkciją – teisingumą.“

IŠVADOS

1. Pagrindinis laisvos rinkos variklis – ekonominė nauda, regis absoliučiai privatus dalykas, šiuo metu pereina ir į tam tikrą viešojo intereso turinčią formą - valstybės funkcijų efektyvus vykdymas teikia naudą visuomenei ir mokesčių mokėtojų pinigų taupymo būdu ir asmenų, bendraujančių su valstybės atstovais laiko, sveikatos ir pinigų taupymo prasme.
2. Veiksmingas elektroninės erdvės panaudojimas privačiame sektoriuje prigyja dėl laisvos rinkos dėsnų, o valstybiniame sektoriuje skaitmeninę įtrauktis skatinama siekiant užsibrėžto tikslo programinių dokumentų dėka, teisinės bazės tobulinimu, elektroninės erdvės panaudojimu įvairiose gyvenimo srityse. Savalaikis teismų kompiuterizavimas, išsaugant jų savarankiškumą, svarbus ir dėl valstybės darnaus vystymosi, ilgalaikių siekių įgyvendinimo.
3. Strateginiuose Europos Sąjungos dokumentuose keliami uždaviniai įpareigoja ieškoti galimybių perkelti kai kuriuos civilinio proceso veiksmus į elektroninę erdvę. Civilinio proceso prigimtis artima viešųjų paslaugų teikimui, todėl elektroninės erdvės panaudojimas šio proceso efektyvumui didinti yra labai laukiamas.
4. Pasaulio šalių patirtis rodo, kad elektroninio teismo panaudojimo apimtis nepriklauso nuo šalies teisinės sistemos. Vykstant intensyviems globalizacijos procesams, geros praktikos pavyzdžiai greitai perimami kitose šalyse, o apsikeitimo duomenimis formatų standartizavimas gerina tarptautinį teismų bendradarbiavimą, lengvina teisinės pagalbos atlikimą.
5. Lietuvoje informacinių technologijų išsivystymo lygis bei teismo tarnautojų kvalifikacija iš esmės netrukdo perkelti kai kuriuos civilinio proceso veiksmus ar etapus į elektroninę erdvę. Didžiausi pavojai išliea tokie pat kaip ir privačiame sektoriuje, naudojant elektroninę erdvę teisiniams veiksams atlikti – asmens tikslaus identifikavimo problema, dokumento autentiškumo užtikrinimo problema.
6. Rengiami teisės aktų pakeitimai rodo, kad elektroninės erdvės panaudojimas teismo procesiniams veiksams atlikti itin aktualus. Tačiau minėti projektai nėra tobuli.
7. Elektroninės erdvės panaudojimas teismo procesiniams veiksams atlikti negali tapti savitiksliu, vien dėl elektroninės erdvės vystymo propaguojamu dalyku. Itin svarbus jo vaidmuo teisingumo vykdymo efektyvumui didinti.

LITERATŪRA:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija – Vilnius: Mūsų Saulužė, 2002.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. – Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. – Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. – Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
5. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. – Valstybės žinios., 1999, Nr. 13-308
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas
7. Lietuvos Respublikos elektroninių ryšių įstatymas. - Valstybės žinios, 2004 04 30, Nr. 69-2382.
8. Lietuvos Respublikos elektroninio parašo įstatymas. – Valstybės žinios, 2000, Nr. 61-1827.
9. S. Vancevičius. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. – 256 psl.
10. V. Rudzkienė. Socialinė statistika. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005. – 260 psl.
11. R. Vaitkevičienė. Elektroninių duomenų naudojimo civiliniame procese galimybės. // Justitia. – Vilnius: UAB „Justitia“, 2005 m. Nr. 4 (58).
12. Prof. Rimantas Petrauskas. Elektroninės paslaugos. // Paskaitos elektroninės valdžios specialybės studentams. – Vilnius, 2003.
13. Christine L. Borgman. Nuo Gutenbergo iki globalios informacinės infrastruktūros. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2003.
14. Dabartinio lietuvių kalbos žodyno internetinė svetainė. <http://www.autoinfo.lt/webdic/> , prisijungimo laikas 2006-12-01.
15. Lietuvių kalbos žodyno internetinė svetainė. <http://www.lkz.lt/startas.htm> , prisijungimo laikas 2006-10-02.
16. Enciklopedinio kompiuterijos žodyno elektroninė versija <http://aldona.mii.lt/pms/terminai/term/z2odynas.html>, prisijungimo laikas 2006-11-15.
17. Teismų sistema. // Nacionalinė teismų administracija. - <http://www.teismai.lt/teismai/sistema.asp> , prisijungimo laikas 2006-05-30.
18. Lietuvos teismų kompiuterizavimo pristatymas // Nacionalinės teismų administracijos informacinė svetainė. <http://www.teismai.lt/teismai/tis/tis.asp> prisijungimo laikas: 2006-09-10.

19. UAB „Elektroniniai verslo projektai“ internetinė svetainė.
http://www.evp.lt/lit/El._dokumentu_pasirasymo_sistema_buvo_pr/24, prisijungimo laikas 2006-12-16.
20. Lietuvos Respublikos Susisiekimo ministerijos internetinė svetainė.
<http://www.transp.lt/default.aspx?Element=IManagerData&DL=L&TopicID=33&ArticleID=2721&Page=0&Page2=0&Action=0&SearchTXT=>, prisijungimo laikas 2006-12-11.
21. Teismų tarybos ataskaita. // Portalas „Infolex“ -
<http://www.tic.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=39&str=9532> , prisijungimo laikas 2006-01-12.
22. Administravimo teismuose nuostatai. // Nacionalinės teismų administracijos internetinė svetainė. - <http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20020617-11.doc>, prisijungimo laikas 2006-11-15.
23. 2006 m. rugsėjo 15 d. Teisėjų tarybos nutarimas dėl pritarimo darbo grupės išvadoms Nr. 13 P-530. / Nacionalinės teismų administracijos internetinė svetainė. -
<http://www.teismai.lt/savivalda/nutarimai/20060915-530.doc>, prisijungimo laikas 2006-11-22.
24. 2003 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Respublikos nutarimas „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ Nr.1160. - Valstybės žinios, 2003 09 19, Nr. 89-4029.
25. 2005 m. lapkričio 22 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas “Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“ Nr. 1270. – Valstybės žinios, 2005, Nr. 139-5019.
26. 2004 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos 2004 – 2006 metų bendrojo programavimo dokumento patvirtinimo“ Nr. 935. – Valstybės žinios, 2004, Nr. 123-4486.
27. Projektai. // Aljanso “Langas į ateitį” informacinė svetainė.
<http://www.langasiateiti.lt/vid.php4?mid=3> , prisijungimo laikas 2006-11-17.
28. PHARE dvynių projektas “Įmonių rejestro paslaugų stiprinimas atsižvelgiant į Acquis”. // Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. - <http://www.tm.lt/?item=tarptproj> , prisijungimo laikas 2006-12-01.
29. Puslaidininkių fizikos instituto internetinė svetainė. - <http://www.pfi.lt/>, prisijungimo laikas 2006-11-20.
30. Valstybės ilgalaikės raidos strategija // Lietuvos Respublikos Seimo informacinė svetainė
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=193888&p_query=ilgalaik%EB%20valstyb%EBs%20raid%20strategija&p_tr2=2 , prisijungimo laikas 2006-05-30.

31. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinė svetainė. www.nplc.lt , prisijungimo laikas 2006-04-18.
32. Alina Kalinina. Policija sutrukdė įvykdyti amžiaus kompiuterinę vagystę. „Utro“ internetinė svetainė. <http://www.utro.ru/articles/2005/03/17/418429.shtml> , prisijungimo laikas 2005-09-17.
33. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės informacinė svetainė . www.stat.gov.lt (adresas iki 2006 metų rudens www.std.lt) prisijungimo laikas 2006-12-02.
34. TNS Gallup Lietuvoje informacinė svetainė. - www.tns-gallup.lt, prisijungimo laikas 2006-11-28.
35. Europos Sąjungos projektų, kuriuose dalyvauja Lietuva sąrašas. // Europos Sąjungos Informacinės visuomenės technologijų tinklapis. http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=PROJ_IST&QZ_WEBSRCH=&QM_EP_PGT_A=&QZ_M_ACZ=Lithuania&USR_SORT=EP_PJA_A+CHAR+ASC, prisijungimo laikas 2006-11-30
36. Australijos Pramonės santykių komisijos internetinė svetainė. - <http://www.airc.gov.au/>, prisijungimo laikas 2006-12-15.
37. Australijos Federalinio teismo internetinė svetainė. – www.fedcourt.gov.au, prisijungimo laikas 2006-12-01.
38. Australijos Vyriausybės informacijos valdymo tarnyba. - http://www.agimo.gov.au/resources/ppt/2001/010613fc?result_page=12, prisijungimo laikas 2006-11-30.
39. Pirmasis eTeismas Kvinslande. // naujienų portalas „The age“. - <http://www.theage.com.au/articles/2002/09/18/1032054854468.html>, prisijungimo laikas 2006-07-20.
40. Informacinė svetainė Australijos profesionaliems teisininkams <http://www.lawyersweekly.com.au/articles/c6/0c020bc6.asp> , prisijungimo laikas: 2006-09-04.
41. „E-valdžia Indijoje“ - <http://old.developmentgateway.org/download/158244/wgovernancestrategyforindia.doc>, prisijungimo laikas 2006-11-04.
42. Filipinuose įkurtas pirmasis e- teismas 2003-11-19 <http://www.technopreneurs.net.my/cms/General.asp?whichfile=&ProductID=21835>
43. Kinijos Jiangsu provincijos valstybinė internetinė svetainė - <http://uk.builder.com/whitepapers/0,39026692,60079599p-39000903q,00.htm>, prisijungimo laikas 2006-12-02.

44. Fujitsu parengtas elektroninio teismo sistemos pristatymas. // Fujitsu internetinė svetainė. - <http://www.fujitsu.com/downloads/PRMPWR/pw0034.pdf>, prisijungimo laikas 2006-12-02.
45. Firmos „Tandberg“ internetinė svetainė - http://www.tandberg.net/collateral/customer_success_stories/northern_ireland_prisons_customer_profile.pdf, prisijungimo laikas 2006-11-10
46. Projekto E-Justice portalas. <http://www.ejustice.eu.com/>, prisijungimo laikas 2006-11-25.
47. Informacinės visuomenės technologijos. // Europos Sąjungos portalas. http://cordis.europa.eu/fetch?CALLER=PROJ_IST&ACTION=D&DOC=88&CAT=PROJ&QUERY=1166567056849&RCN=71241, prisijungimo laikas 2006-11-15.
48. Projekto SecurE-Justice informacinė svetainė. <http://83.103.118.7/project.asp>, prisijungim laikas 2006-11-01.
49. Europos Sąjungos portalas. - http://europa.eu/pol/justice/overview_lt.htm, prisijungimo laikas 2006-12-10.
50. 2001-2003 metų projektas projektas e-court - http://www.europa.eu.int/information_society/activities/egovernment_research/doc/project_synopsis/syn_e-court.pdf, prisijungimo laikas 2006-08-10.
51. Europos sąjungos projektas E-court - http://www.intrasoft-intl.com/example2_full.cfm?pjct_id=93&type_id=19&ref_id=5, prisijungimo laikas 2006-12-10.
52. Italijos teisingumo ministerijos internetinėje svetainėje teikiamų paslaugų sąrašas. - http://www.giustizia.it/sito_trad_inglese/comefare/en_comefareper_indice.htm, prisijungimo laikas 2006-10-01.
53. Olandijos Metalex projektas (teisinių dokumentų standarto XML kūrimas) <http://www.metalex.nl/>, prisijungimo laikas 2006-11-12.
54. Hamburgo miesto internetinė svetinė. - <http://fhh.hamburg.de/stadt/Aktuell/justiz/e-justice/start.html>, prisijungimo laikas 2006-12-02.
55. Šveicarijos arbitražo internetinė svetainė „E-court“. - <http://www.e-court.ch>, prisijungimo laikas 2006-10-01.
56. JAV, Arizonos valstija, Marikopos grafystės teismas pildymas <http://ecourt.maricopa.gov/>, prisijungimo laikas 2006-10-15.
57. Teksaso greičio viršytojai gali sumokėti baudas elektroniniu būdu. CNN internetinė svetainė - <http://www.cnn.com/TECH/computing/9908/24/e.court.idg/index.html>, prisijungimo laikas 2006-08-12.
58. Niujorkas <http://www.courts.state.ny.us/ecourts/>, prisijungimo laikas 2006-11-02.
59. Džordžija <http://www.xmllegal.org/Index.htm>, prisijungimo laikas 2006-11-25.

60. Ohio <http://www.ghmc.org/>, prisijungimo laikas 2006-11-25.
61. Washington <http://www.surety.com/partners/apcourt.htm>, prisijungimo laikas 2006-11-20.
62. Vermont http://www.rherald.com/news/2004/1202/Front_page/f05.html, prisijungimo laikas 2006-10-30.
63. Teksasas http://www.co.travis.tx.us/e-court/crim_district.asp, prisijungimo laikas 2006-11-23.
64. Niujorkas <https://iapps.courts.state.ny.us/caseTrac/jsp/ecourt.htm>, prisijungimo laikas 2006-12-01.

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo tema – „Teismo procesiniai veiksmai panaudojant elektroninę erdvę“.

Pagrindinės sąvokos – teismas, teismo procesas, teisingumas, procesinis veiksmas, procesinis dokumentas, elektroninė erdvė.

Darbe analizuojama teismo proceso, amė tarpe teismo proceso dalyvių, veiksmų teisinio reguliavimo ypatumai, įtakojantys elektroninės erdvės naudojimą teismo procesiniams veiksams atlikti. Nagrinėjami elektroninės erdvės panaudojimo lygis, Europos Sąjungos strateginiai dokumentai, iniciatyvos bei Lietuvos įvairios trukmės ir apimties planavimo dokumentai. Analizuojama užsienio valstybių praktika teismo procesuose panaudojant elektroninę erdvę bei analogiškos galimybės Lietuvoje.

Didelis dėmesys darbe yra skiriamas elektroninės erdvės ir teismo proceso reikšmei kasdieniame visuomenės gyvenime. Įrodoma darnaus vystymosi svarba, analizuojami statistiniai informacinių technologijų (elektroninės erdvės) naudojimo duomenys, teismų veiklos ataskaitos. Didesnis dėmesys skiriamas ne administracinio ar baudžiamojo, bet civilinio proceso veiksmų atlikimui panaudojant elektroninę erdvę, nes šio proceso dėka asmenys gali aktyviai ginti savo pažeistas teises, o panaudojant elektroninę erdvę gaunama akivaizdi nauda. Analizuojama pasaulinė teismo procesinių veiksmų atlikimo panaudojant elektroninę erdvę praktika parodo ne tik esamų paslaugų lygį, bet ir motyvus dėl kurių vienoje ar kitoje šalyje buvo siekiama sukurti galimybes asmenims atlikti procesinius veiksmus iš bet kurios savo fizinio buvimo vietos, panaudojant elektroninę erdvę. Analizuojama šiuo metu galiojančių Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normų ypatumai, siūlomų civilinio proceso pakeitimų poveikis elektroninės erdvės naudojimui teismo procesiniams veiksams atlikti. Surinktos darbo metu informacijos bei atlikto Lietuvos institucijų atstovų nuomonių tyrimo (ekspertinis tyrimas) duomenų analizė patvirtina, kad teismo procesinių veiksmų atlikimas, panaudojant elektroninę erdvę, yra aktualus Lietuvai, šioje srityje daug spęstinių materialinio aprūpinimo, administravimo gebėjimų bei teisinio reguliavimo problemų, .

SUMMARY

The theme of the Magister thesis – “Processual Acts of Court Using Electronic Space”.

The main definitions – the court, the process of court, justice, processual act, processual documents, electronic space.

Special points are analyzed in this thesis, which make influence on juridical regulation of the acts of court process, including the participants of court process of the court, using electronic space, the level of the implementation of the strategic documents and initiatives of EU on electronic space as well as various planning documents in Lithuania. The practice of court process of foreign countries using electronic space is analyzed in this thesis as well as analogous possibilities in Lithuania.

Significant attention is paid to the importance of electronic space and the court process in everyday social life. The importance of harmonious development is proved, the statistical data of using information technologies (electronic space) as well as the reports of court acts are analyzed. Bigger attention is shown for the implementation of civil process acts (less – for administrative or criminal ones) on the usage of electronic space. Thanks to this process people are enabled to fight for their injured rights. The benefit of the usage of electronic space is obvious. The world-wide practice of the implementation of the acts of processual court using electronic space witnesses not only the level of services but also the motives, thanks to which the possibility to make quite a variety of processual acts from any physical place of presence by means of using electronic space in one or another country was granted to people. The peculiarities of the valid rules of the Civil Code of Lithuania, changes which are proposed for the more intensive usage of electronic space and the effect of the changes are analyzed in this thesis. The analysis of the data gathered in the process of the work and that of the performed investigation of the data collected from the Lithuanian institutions (expert investigation) confirms that the performance of the processual acts of court by means of using electronic space is topical for Lithuania since there are plenty of problems to be solved in this domain, such as material welfare, improvement of administrative skills or legal regulation.

CIVILINIŲ BYLŲ NAGRINĖJIMO ATASKAITA (kasacinės instancijos teisme)
2005 m.

0303 forma
Patvirtinta Teismų tarybos
2003-04-04 nutarimu Nr. 95

Eil. Nr.	Kasaciniai skundai dėl	Likutis ataskaitinio laikotario pradžioje				Išrašyta skundų į nagrinėjamų bylų sąrašą	Išnagrinėta bylų pagal skundus						Likutis neišnagrinėtų skundų, prašytų bylų sąrašą	Likutis ataskaitinio laikotario pabaigoje	Bylų išnagrinėjimo rezultatai																
		Gauta skundų	Iš viso	Atsisakyta priimti	Rasytinis procesas			Žodinis procesas			Iš viso	Sprendimą ar nutartį pakeisti			Sprendimą ar nutartį panaikinti (visą ar iš dalies) ir priimti naują sprendimą	Panaikinti sprendimą ar nutartį (visą ar iš dalies) ir perduoti bylą apeliacinės instancijos teismui				Sprendimą ar nutartį panaikinti (visą ar iš dalies) ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui				Kasacinį procesą nutraukti							
					trijų teisėjų kolegija		išplėstinė septynių teisėjų kolegija	skyrėniaus plenarinė sesija	trijų teisėjų kolegija	išplėstinė septynių teisėjų kolegija						skyrėniaus plenarinė sesija	visą	iš dalies	visą	iš dalies	visą	iš dalies	visą		iš dalies						
		1	2	3	4		5	6	7	8	9	10			11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
1	Apygardų teismuose apeliacine tvarka priimtų sprendimų, nutarčių	79	1653	1732	991	734	514	18		19	1		552	182	6	303	37	40	18	3	79	6	45	14	1						6
2	Lietuvos apeliacinio teismo nutarčių dėl užsienio teismų (arbitražų) sprendimo pripažinimo ir leidimo vykdyti Lietuvoje	1	9	10	5	5	2	2					4	1		3															
3	Lietuvos apeliacinio teismo apeliacine tvarka priimtų sprendimų, nutarčių	31	250	281	121	161	98	3	1	7	1		110	51		63	14	12	7			9		4							1
4	Iš viso	111	1912	2023	1117	900	614	23	1	26	2		666	234	6	369	51	52	25	3	89	6	49	14	1					7	

67

Lietuvos aukščiausiojo teismo 2005 metų statistika.

http://denver.tic.lt/IxSitesUpload/Upload_LAT.LT/File/statistika/statistika2005_cb.doc, prisijungimo laikas 2006-11-30.

2 priedas. TNS Gallup interneto vartojimo Lietuvoje tyrio rezultatai.

Interneto vartojimas Lietuvoje 2005 05 05

Tyrimas: Interneto ir kompiuterių tyrimas (user-centric)

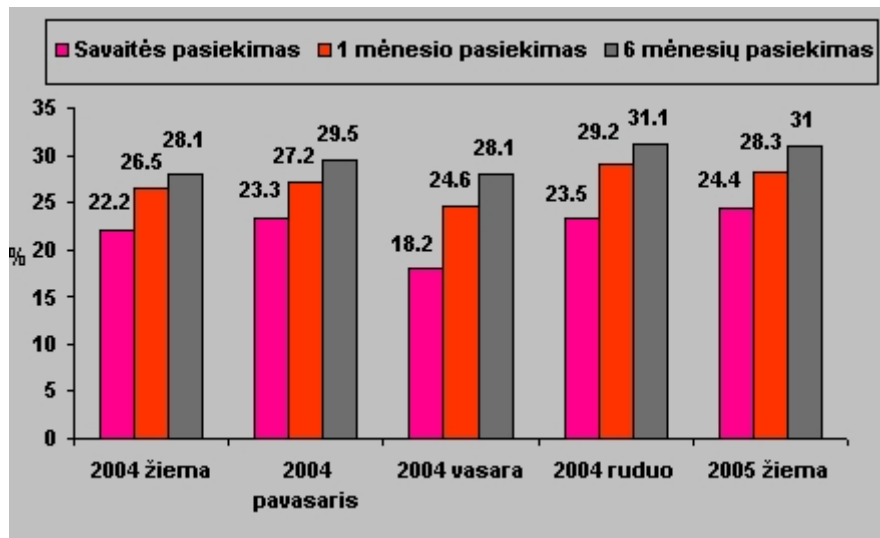
Tyrimo periodas: nuo 2004 11 29 iki 2005 02 27

Apklaustųjų skaičius: 1477

Generalinė visuma: 2625409

Apklausiamųjų amžius - 15-74 m.

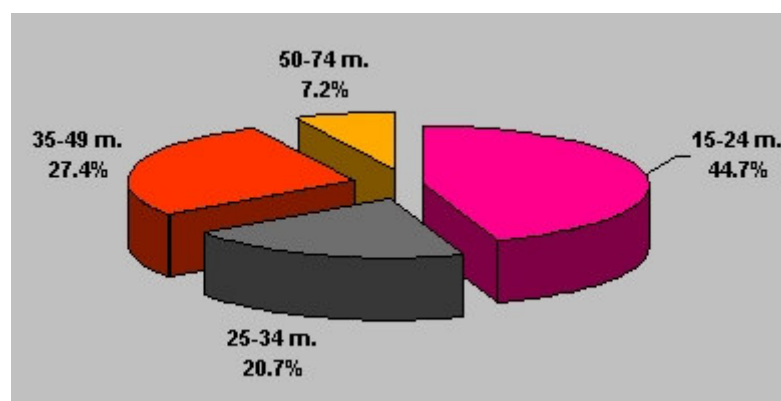
INTERNETO AUDITORIJOS DINAMIKA. 2004 ŽIEMA - 2005 ŽIEMA (%)

INTERNETO VARTOTOJŲ STRUKTŪRA PAGAL AMŽIAUS GRUPES

(PROCENTAS NUO NAUDOJUSIŲ INTERNETĄ PER 6 MĖN.)

2005 ŽIEMA

2005 metais išnagrinėtų bylų skaičiai

Eil. Nr.	Teismo instancija	Išnagrinėta/baigta bylų
1	Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita. Bylų procesas (I instancijos teismuose) □	17221
2	Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (I instancijos teismuose) □	148750
3	Administracinių teisės pažeidimų bylų nagrinėjimo ataskaita □	54794
4	Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ataskaita (apeliacinės instancijos teismuose) □	6525
5	Civilinių bylų nagrinėjimo ataskaita (apeliacinės instancijos teismuose) □	7152
	Iš viso:	234442

Informacinių technologijų panaudojimo namų ūkiuose statistika

(šaltinis Statistikos departamentas prie Lietuvos respublikos Vyriausybės)

<i>Namų ūkių apsirūpinimas asmeniniais kompiuteriais ir naudojimasis internetu (Procentais)</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
		1		I ketv.	I ketv.	I ketv.	I ketv.
Namų ūkiai, turintys asmeninį kompiuterį	5,3	8,5	12,0	19,3	25,0	29,0	36,5
Namų ūkiai, turintys interneto prieigą namuose	2,3 ¹	3,2 ¹	4,1 ¹	6,2	10,6	14,4	31,7

¹ Tik per asmeninį kompiuterį, t. y. neįskaitant naudojimosi internetu per mobiliųjų telefoną ar kitus prietaisus.

<i>Asmenys, kurie naudojami kompiuteriu ir internetu (Visi asmenys atitinkamos amžiaus grupės = 100, procentais)</i>	Visi 16–74 metų amžiaus asmenys	Iš jų pagal amžiaus grupes, metų					
		4	4	4	4	4	4
Asmenys, kurie naudojami kompiuteriu							
2004 m. I ketvirtis	37,0	82,5	44,3	36,5	26,3	11,2	3,1
2005 m. I ketvirtis	41,5	80,6	54,8	44,1	32,9	12,1	2,4
2006 m. I ketvirtis	46,7	88,1	63,0	50,3	36,9	14,8	3,6
Asmenys, kurie naudojami internetu							
2004 m. I ketvirtis	29,2	71,9	34,5	26,2	18,0	8,0	2,1
2005 m. I ketvirtis	34,3	73,7	44,9	32,7	25,6	8,8	1,9
2006 m. I ketvirtis	42,0	84,2	56,9	42,8	31,2	12,3	2,9

<i>Interneto naudojimo tikslai (Visi 16–74 metų amžiaus asmenys = 100, procentais)</i>	2004 m. I ketvirtis	2005 m. I ketvirtis	2006 m. I ketvirtis
Ryšiams informacijos paieškai ir tiesioginėms (<i>online</i>) paslaugoms	24,6	27,1	33,8
	26,9	31,7	40,8

<i>Interneto naudojimo tikslai</i> <i>(Visi 16–74 metų amžiaus asmenys = 100, procentais)</i>	2004 m. I ketvirtis	2005 m. I ketvirtis	2006 m. I ketvirtis
švietimui, mokymuisi	19,6	21,9	27,1
klausėsi radijo, žiūrėjo TV programas	8,3	10,9	16,9
žaidė, siuntė žaidimus ar muzikos įrašus	15,3	17,5	24,4
skaitė, siuntė laikraščius, žurnalus	21,0	24,2	30,3
naudojosi internetinės bankininkystės paslaugomis	6,7	10,3	14,7
naudojo informaciją iš valstybės institucijų tinklalapių	8,9	11,3	12,6
ieškojo informacijos, susijusios su sveikatos priežiūra	5,1	8,5	15,4

Legali ir nelegali migracija (šaltinis Statistikos departamentas prie Lietuvos respublikos Vyriausybės)

Oficiali ir neoficiali emigracija 2001-2005 m.

Tūkst.

	Asmenys, deklaruojant išvykimą (oficiali emigracija)			Asmenys, nedeklaruojant išvykimo (neoficiali emigracija)		
	2001–2005	2004	2005	2001–2005	2004	2005
Iš viso	56,1	15,2	15,6	69,8	24,7	24,4
iš jų:						
15 metų ir vyresni	48,2	13,2	13,4	61,8	20,6	22,9
Vyrai	23,2	6,1	7,0	39,0	11,4	16,8
Moterys	25,0	7,1	6,4	30,8	13,3	7,6

Dokumento atnaujinimo data: 2006 10 16

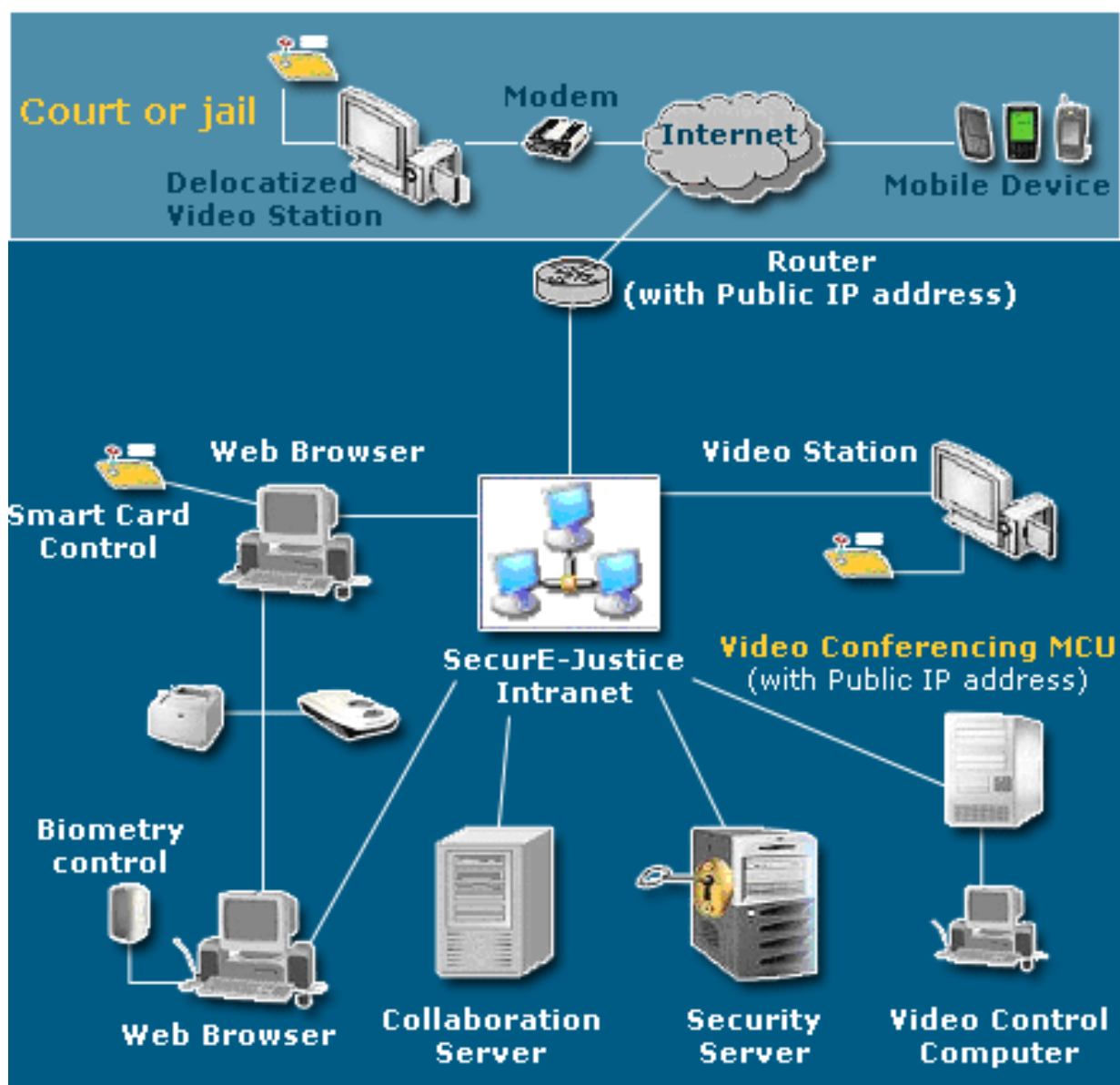
Emigrantai, nedeklaruojant išvykimo, pagal amžiaus grupes 2001-2005 m.

	Emigrantai, nedeklaruojant išvykimo, tūkst.	Palyginti su bendru , nedeklaravusių išvykimo, emigrantų skaičiumi, %
Iš viso	69,8	100,0
0-14 metų	8,0	11,5
15-24 metų	18,3	26,2
25-45 metų	39,0	55,9
Vyresni nei 45 metų	4,5	6,4

Dokumento atnaujinimo data: 2006 10 16

SECURE JUSTICE SISTEMOS ARCHITEKTŪRA

2004 – 2006 m. Teisingumo ministerijos tikslų, programų, programų tikslų, uždavinių ir priemonių klasifikatorius

Asignavimų valdyt. kodas	AV tikslo kodas	Progr. kodas	Progr. tikslas	Uždav. kodas	Priem. kodas	Pavadinimas	Požymis
23 900 0551	01					Kurti teisės aktų leidybos sistemą, atitinkančią teisinės valstybės sampratą ir Europos valstybių teisinę patirtį.	1.1 1.7
23 900 0551	01	01				Teisinės sistemos koordinavimas ir kontrolė	
23 900 0551	01	01	01			Užtikrinti teisės sistemos reformos įgyvendinimą	
23 900 0551	01	01	01	01		Analizuoti ir apibendrinti privatinę teisę, viešąją teisę, teisės normų vystymosi perspektyvas, įvertinti ir apibendrinti Lietuvos Respublikos bei užsienio valstybių privatinę bei viešąją teisę ir praktiką	
23 900 0551	01	01	01	01	01	Užtikrinti teisės aktų projektų ekspertizę, parengti kodifikuotų teisės aktų projektus	
23 900 0551	01	01	01	01	02	Teisingumo atašė Briuselyje	
23 900 0551	01	01	01	01	03	Civilinės metrikacijos blankų gamyba	
23 900 0551	01	03				Neteisėtais pareigūnų veiksmais padarytos moralinės ir materialinės žalos ir žalos, padarytos nusikaltimu, nukentėjusiesiems atlyginimas	1.7
23 900 0551	01	03	01			Atlyginti asmenims žalą, padarytą neteisėtais pareigūnų ir valdžios institucijų veiksmais ir žalą, padarytą nusikaltimu	
23 900 0551	01	03	01	01		Išmokėti asmenims žalos atlyginimą pagal priimtus teismų sprendimus dėl neteisėtų pareigūnų ir valdžios institucijų veiksmų	
23 900 0551	01	03	01	01	01	Nustatytais terminais sumokėti asmenims, nukentėjusiesiems nuo nusikaltimų	
23 900 0551	01	04				Teismų materialinės-techninės bazės plėtojimas ir kompiuterizavimas	1.6
23 900 0551	01	04	01			Sudaryti teismams tinkamas darbo sąlygas	
23 900 0551	01	04	01	01		Stiprinti teismų materialinę-techninę bazę	
23 900 0551	01	04	01	01	01	Teismų pastatų statyba	
23 900 0551	01	04	01	01	02	Teismų gebėjimo stiprinimas, programos palaikymas	
23 900 0551	02					Užtikrinti vartotojų, verslininkų, kitų fizinių ir juridinių asmenų civilinių teisių apsaugą, koordinuoti priskirtų valstybės registru veiklą	
23 900 0551	02	02				Hipotekų registro plėtojimas	1.3
23 900 0551	02	02	01			Užtikrinti kilnojamojo ir nekilnojamojo turto įkeitimo sandorių, turto arešto aktų, vedybų sutarčių ir testamentų teisinės registracijos atlikimą ir informacijos teikimą	
23 900 0551	02	02	01	01		Užtikrinti paslaugų teikimą teisės aktų nustatyta tvarka	
23 900 0551	02	02	01	01	01	Organizuoti hipotekos įstaigų veiklą	
23 900 0551	88	01				Specialioji hipotekos įstaigų materialinės-techninės bazės plėtimo programa	1.3
23 900 0551	88	01	01			Užtikrinti hipotekos įstaigų materialinės-techninės bazės plėtojimą	
23 900 0551	88	01	01	01		Organizuoti registru informacinių sistemų plėtojimą	
23 900 0551	88	01	01	01	01	Atnaujinti kompiuterinę ir standartinę programinę įrangą	

Asignavimų valdyt. kodas	AV tikslo kodas	Progr. kodas	Progr. tikslas	Uždav. kodas	Priem. kodas	Pavadinimas	Požymis
23 900 0551	88	01	01	01	02	Rekonstruoti pastatus ir patalpas	1.3
23 900 0551	02	04				Juridinių asmenų registro tvarkymas	
23 900 0551	02	04	01			Užtikrinti efektyvią juridinių asmenų registro veiklą	
23 900 0551	02	04	01	01		Užtikrinti juridinių asmenų registravimą pagal ES ir Lietuvos teisės aktų reikalavimus	
23 900 0551	02	04	01	01	01	Organizuoti kompiuterizuotos informacinės sistemos sukūrimą ir darbo vietų įrengimą	
23 900 0551	02	04	01	01	02	Parengti poįstatyminius aktus, įgyvendinančius Civilinio kodekso normas, reguliuojančias juridinių asmenų registravimą bei Juridinių asmenų registro nuostatus, administruoti Phare 2002 m. projektą „Įmonių registravimo paslaugų tobulinimas atsižvelgiant į ES teisę“	
23 900 0551	03					Sukurti ir įgyvendinti nacionalinę teisinės pagalbos sistemą, sudaryti lygias galimybes asmenims, nepriklausomai nuo jų tautybės, lyties, įsitikinimų ginti savo teises ir teisėtus interesus bei siekti teisingumo	1.7
23 900 0551	03	01				Naujų tyrimo metodų diegimas ir ekspertinė praktika	
23 900 0551	03	01	01			Sudaryti sąlygas kvalifikuotoms ekspertizėms pagal teisėsaugos institucijų pavedimus atlikti, naujiems tyrimo metodams ekspertinėje praktikoje diegti	
23 900 0551	03	01	01	01		Parengti naujus ekspertinių tyrimų metodus ir metodiką, atlikti ekspertizės	1.7
23 900 0551	03	01	01	01	01	Organizuoti ir kontroliuoti darbuotojų kvalifikacijos kėlimą	
23 900 0551	03	02				Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas	
23 900 0551	03	02	01			Įgyvendinti nacionalinę valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemą	
23 900 0551	03	02	01	01		Organizuoti kokybiškos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą	
23 900 0551	03	02	01	01	01	Užtikrinti operatyvų atsiskaitymą	
23 900 0551	88	02				Specialioji ekspertizų atlikimo programa	1.7
23 900 0551	88	02	01			Aprūpinti teisėsaugos institucijų poreikius teismo ekspertizų atlikimui	
23 900 0551	88	02	01	01		Daryti teismų skiriamas ekspertizes civilinėse ir administracinėse bylose	
23 900 0551	88	02	01	01	01	Ekspertų mokymas, ekspertinės literatūros įsigijimas	1.7
23 900 0551	88	02	01	01	02	Atlikti ekspertizes	
23 900 0551	03	04				Teismų sprendimų vykdymas	
23 900 0551	03	04	01			Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo įgyvendinimas	
23 900 0551	03	04	01	01		Įgyvendinti Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo bei šio įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo nuostatas.	
23 900 0551	03	04	01	01	01	Informacinės sistemos palaikymas	
23 900 0551	03	04	01	01	02	Teismo išduotų vykdomųjų raštų, pagal kuriuos išieškojimas bus vykdomas valstybės naudai, vykdymo išlaidų apmokėjimas	1.7
23 900 0551	03	04	01	01	03	Teismo išduotų vykdomųjų raštų, pagal kuriuose išieškojimas bus vykdomas socialiai remtinų asmenų naudai, vykdymo išlaidų apmokėjimas.	
23 900 0551	04					Analizuoti ir tobulinti teisėkūros procesą Lietuvoje laikantis europietišku tradicijų, remiantis tęstinumo ir perimamumo principais bei derinant skirtingus teisinio reguliavimo metodus ir priemones	
23 900 0551	04	01				Dalyvavimas kuriant teisinę sistemą	1.7
23 900 0551	04	01	01			Parengti mokslines metodines teisinės sistemos ir atskirų jos dalių kūrimo ir realizavimo prielaidas	
23 900 0551	04	01	01	01		Kaupti, sisteminti ir vertinti statistinę informaciją	

Asignavimų valdyt. kodas	AV tikslo kodas	Progr. kodas	Progr. tikslas	Uždav. kodas	Priem. kodas	Pavadinimas	Požymis
23 900 0551	04	01	01	01	01	Įstatymų projektų teisinės ir kriminologinės-teisinės ekspertizės, mokslinių konferencijų organizavimas	1.7
23 900 0551	88	03				Specialioji "Teisės problemos" leidybos programa	
23 900 0551	88	03	01			Informuoti specialistus ir visuomenę apie aktualias teisinės sistemos reformos ir įstatymų praktinio įgyvendinimo problemas, prisidėti prie gyventojų teisinio švietimo ir teisinės kultūros ugdymo	
23 900 0551	88	03	01	01		Apibendrinti ir susisteminti aktualią teisinės tematikos informaciją	1
23 900 0551	88	03	01	01	01	Periodinis žurnalo "Teisės problemos" parengimas ir išleidimas	
23 900 0551	04	03				Teisėjų kvalifikacijos kėlimas	
23 900 0551	04	03	01			Kelti teisėjų kvalifikaciją siekiant užtikrinti darbo efektyvumą ir kokybę	
23 900 0551	04	03	01	01		Užtikrinti teisėjų gebėjimus, tobulinti jų profesines žinias	
23 900 0551	04	03	01	01	01	Organizuoti teisėjų mokymą	
23 900 0551	04	04				Teisėkūros proceso ir įstatymų įgyvendinimo sistemos pagrindų sukūrimas	
23 900 0551	04	04	01			Sudaryti tinkamą teisinę bazę įgyvendinti teisėkūros principus Lietuvoje	
23 900 0551	04	04	01	01		Užtikrinti kokybišką teisės aktų rengimą	
23 900 0551	04	04	01	01	01	Parengti reikiamus teisės aktus	
23 900 0551	05					Sudaryti sąlygas kriminalinių bausmių vykdymui, atitinkančias Lietuvos Respublikos įstatymų ir tarptautinių sutarčių reikalavimus, organizuoti bausmių vykdymo įstatymų numatytų auklėjimo priemonių taikymą nuteistiesiems	1.1
23 900 0551	05	01				Atstovavimas Europos žmogaus teisių teisme	
23 900 0551	05	01	01			Užtikrinti valstybės interesų gynimą Europos žmogaus teisių teisme	
23 900 0551	05	01	01	01		Atstovauti Vyriausybei Europos žmogaus teisių teisme ir Žmogaus teisių komitete	
23 900 0551	05	01	01	01	01	Rengti paaiškinimus ir pareiškimus, atlikti kitus su atstovavimu susijusius veiksmus	
23 900 0551	50					Sukurti teismų ir juridinių asmenų registro informacinės sistemas, atitinkančias ES standartus	1.6
23 900 0551	50	11				Specialioji Phare programa (ES lėšos)	
23 900 0551	50	11	01			Įdiegti "Teismų gebėjimo stiprinimas" programą bei juridinių asmenų registrą ir informacines sistemas	
23 900 0551	50	11	01	01		Kartu su dvynių ir techninės pagalbos ekspertais įgyvendinti PHARE projektus, kurių naudą gavėjas yra Teisingumo ministerija, tikslus ir uždavinius.	
23 900 0551	50	11	01	01	01	Įdiegti 66 teismuose integruotą kompiuterizuotą "Teismų gebėjimo stiprinimas" programą ir apmokyti darbuotojus	
23 900 0551	50	11	01	01	02	Įgyvendinant PHARE projektą „Įmonių rejestro paslaugų tobulinimas, atsižvelgiant į ES <i>acquis</i> “ .	

Ministras

V.Markevičius

Teismo posėdis vyksta panaudojant vaizdo konferencinio ryšio sistemą.

http://www.tandberg.net/collateral/customer_success_stories/northern_ireland_prisons_customer_profile.pdf, prisijungimo laikas 2006-11-10

TANDBERG video systems help the Northern Irish courts and prisons function smoothly

Magistro baigiamasis darbas baigtas 2006 m. gruodžio 21 d.

Magistrantė

Vaidilė Balniuvienė